

Herinneringen uit den worstelstrijd met Spanje

<https://hdl.handle.net/1874/236373>

ALV
Vak 127

55

mm 133 88

HERINNERINGEN

UIT DEN

WORSTELSTRIJD MET SPANJE,

DOOR

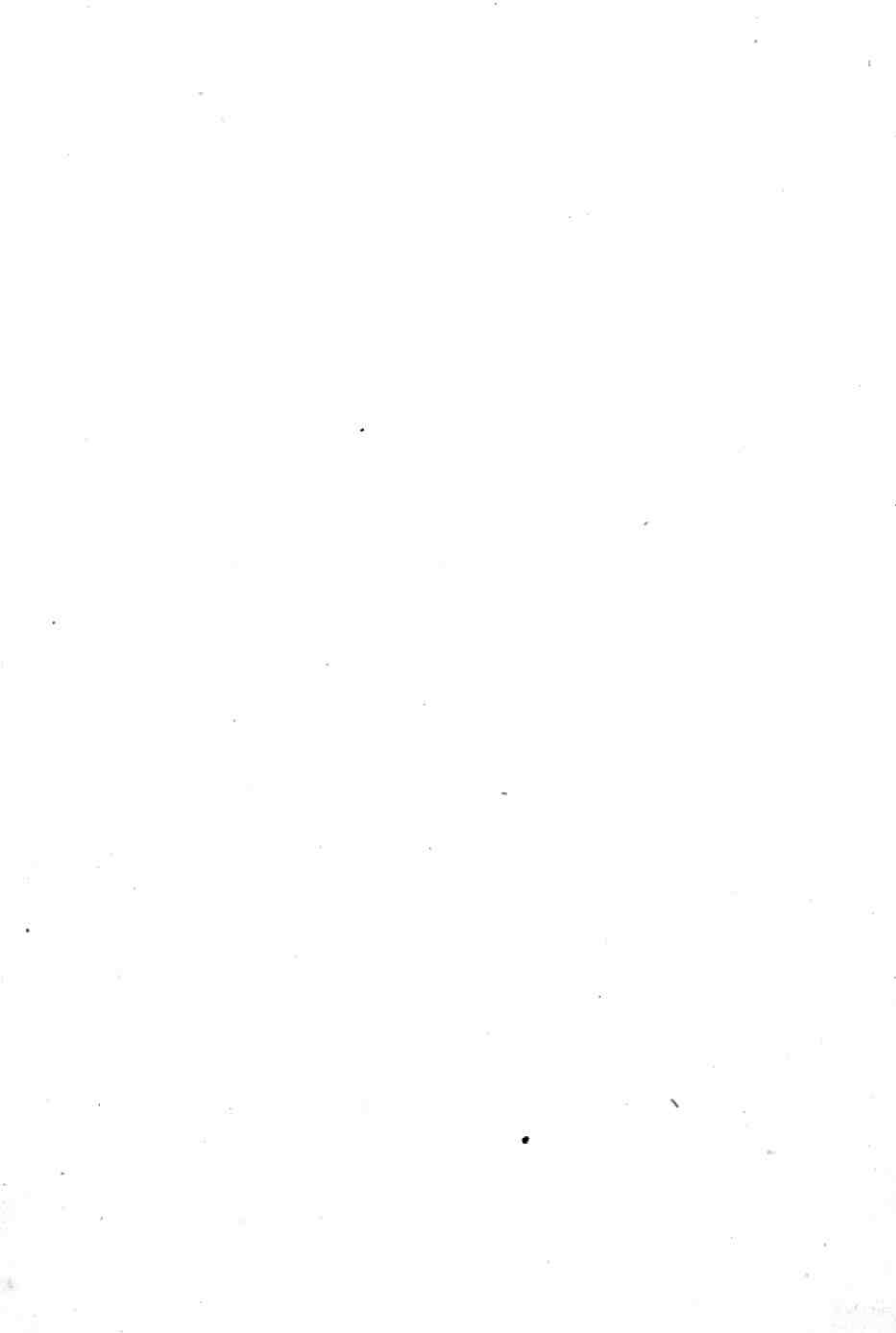
Mr. J. VAN LENNEP.

VIJFDE DRUK.

LEIDEN,

A. W. SIJTHOFF.

WORSTELSTRIJD MET SPANJE.

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3057 137 0

PLU Vak 1
55

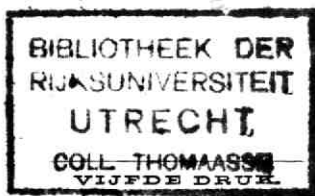
HERINNERINGEN

UIT DEN

WORSTELSTRIJD MET SPANJE,

DOOR

Mr. J. VAN LENNEP.

TE LEIDEN, BIJ A. W. SIJTHOFF.

I N H O U D.

	Bladz.
1. Het geslacht van Nassau. I	1.
2. Het geslacht van Nassau. II	2.
3. Keizer Karel de Vijfde	3.
4. Willem van Oranje, de gunsteling van Keizer Karel	5.
5. Maximiliaan van Buren	6.
6. Karel V doet afstand van de Nederlanden. I	8.
7. Karel V doet afstand van de Nederlanden. II	9.
8. De Prins van Oranje als gemachtigde van Spanje in Frankrijk	10.
9. Filips II en de Staten	12.
10. Karakterschets van Filips II.	13.
11. Vertrek van Koning Filips uit de Nederlanden	15.
12. De Kardinaal van Granvelle	16.
13. De Landvoogdes Margareta	18.
14. Vertrek der Spaansche soldaten. — Oranjes tweede huwelijk	19.
15. Oranje en Granvelle	21.
16. Granvelles vertrek uit de Nederlanden	22.
17. Egmonds zending naar Spanje.	23.
18. Toenemende ontevredenheid. — Het Verbond der Edelen.	24.
19. Handelingen der verbondene Edelen. I.	26.
20. Handelingen der verbondene Edelen. II	27.
21. Prediking in het open veld. — Eerste ongeregeldheden	28.
22. Beeldestorm	30.
23. Oranjes pogingen tot herstel der rust. — Gevecht by Austruweel	31.
24. Oranje wijkt uit.	32.
25. De Hertog van Alva	34.
26. Alva in de Nederlanden. — Gevangenneming van Egmond en Hoorne	35.
27. De Raad van Beroerten	36.
28. Oranjes krijgstoerusting en eerste ondernemingen	37.
29. Graaf Lodewijks overwinning by Heiligerlee	39.
30. De Graven van Egmond en Hoorne onthoofd	40.
31. Nederlaag by Jemgum	41.
32. Overtocht van 's Prinsen leger over de Maas	43.
33. Oranjes leger afgedankt. — Alvaas standbeeld	44.
34. De Watergeuzen.	45.
35. Nieuwe belastingen door Alva uitgeschreven	46.
36. Den Briel ingenomen, Bergen verrast en meer andere steden voor Oranje gewonnen.	48.

	Bladz.
37. De Hertog van Medina Celi. — Filips van Marnix	49.
38. Mislukking van 's Prinsen tweeden veldtocht, in de zuidelijke Nederlanden.	50.
39. Bergen voor den Prins verloren. — De Prins van Oranje in Noordholland	51.
40. Moord te Naarden. — Gelukkige verlossing der Enkhuizer schepen voor Amsterdam	53.
41. Beleg van Haarlem	54.
42. Mislukte belegering van Alkmaar	56.
43. Scheepsstrijd op de Zuiderzee	57.
44. Alvaas vertrek. — Requezens. — Pogingen tot ontzet van Middelburg	58.
45. Zeeslag by Reimerswaal	60.
46. Slag op de Mookerheide. — Dood van Graaf Lodewijk	61.
47. Belegering van Leiden.	63.
48. Leiden's ontzet. I	64.
49. Leiden's ontzet. II	66.
50. De opperste macht aan Oranje opgedragen. — 's Prinsen derde huwelijk.	67.
51. De tocht der Spanjaarts naar Duiveland en Schouwen. — Opdracht der regering aan Engeland, daarna aan Frankrijk	68.
52. Dood van Requezens. — Miterij van 't Spaansche krijgsvolk	70.
53. Spaansche furie. — Pacifikatie van Gent	71.
54. De Unie van Brussel. — Het eeuwige Edikt	73.
55. Reis van den Prins door Holland. — Vertrek van Don Juan	74.
56. Aartshertog Matthias. — Mislukte aanslag op Amsterdam. — Alexander Farneze, Prins van Parma	76.
57. Wapenfeiten van Parma. — Overgang van Amsterdam	77.
58. De Hertog van Anjou. — Joan Kazimier	79.
59. Unie van Utrecht. — Beleg van Maastricht	80.
60. Toestand der Nederlanden in 1579	82.
61. Afval van Rennenberg. — Vertrek van Graaf Jan	83.
62. Beleg van Groningen en Steenwijk. — Dood van Rennenberg	85.
63. Oranje door Koning Filips vogelvrij verklaard	86.
64. Aankomst van den Hertog van Anjou	87.
65. Moord-aanslag op den Prins van Oranje	89.
66. Oranjes herstelling	90.
67. Dood van Charlotte van Bourbon. — Samenzwering tegen Oranje en Anjou. — Vermeestering van Steenwijk	92.
68. Ontevredenheid van Anjou	93.
69. De Fransche furie	94.
70. Verdrag met Anjou. — Inwendige twisten	96.
71. Vierde huwelijk van Oranje. — Afval van Graaf Willem van den Berg. — Dood van Ymbize	97.
72. Frederik Hendrik geboren	98.
73. De Prins van Oranje vermoord	100.
74. Balthazar Geeraarts gevonnist.	101.
75. Besluit	102.

1. HET GESLACHT VAN NASSAU.

I.

Gy hebt zeker wel eens hooren spreken van Willem van Nassau, Prins van Oranje, meer gewoonlijk Willem de Eerste genoemd? Maar indien men u afvroeg, hoe hy aan die namen kwam, uit welk geslacht hy eigenlijk sproot, en uit welke oorzaak zijn betrekking tot de Nederlanden ontstond, zoudt gy dan op al die vragen een voldoende antwoord kunnen geven? Ik ben er niet zeker van, en daarom acht ik u geen ondiens te doen, wanneer ik, eer wy verder gaan, eens poge, u zulks helder uiteen te zetten.

Het geslacht van Nassau was een der oudste en aanzienlijkste van Duitschland. Het had, in de dertiende eeuw, in Adolf van Nassau aan het Rijk een Keizer, en, volgens sommigen, vroeger nog, aan Gelre zijn eerste Graven geschonken. Sinds 1511 had het zich, door het huwelijk van Otto I, Graaf van Nassau, met de Erfdochter van Vianden (een plaats in 't Luxemburgsche) ook in de Nederlanden aanzienlijke bezittingen verworven. Ottoos kleinzoon, Engelbrecht, was de eerste Graaf van Nassau, die zich, in 't begin der vijftiende eeuw, hier te lande nederzette, en wel te Breda, 't welk aan zijn vrouw, Johanna van Polanen, toebehoorde. Hun zoon Jan, Drossaart van Brabant onder Hertog Karel den Stoute, trouwde met Maria, dochter van den Graaf van Loon en Heinsberg, en stierf te Dillenburg in 't jaar 1475. Aan zijn oudsten zoon Engelbrecht liet hy al zijn goederen na, aan den linker Rijnsoever en in Holland gelegen. Deze Engelbrecht stond in hooge gunst by Karel den Stoute, die hem tot ridder van 't Gulden Vlies verhief, en wien hy trouwhartig in den oorlog diende. Toen de Hertog by Nancy sneuvelde, werd ook Graaf Engelbrecht gevangen; doch de stad Breda, gehecht aan haren heer, beyverde zich, om door het doen van voorschotten het

losgeld voor hem te helpen betalen. Niet minder getrouw betoonde zich Engelbrecht later jegends Maximiliaan (den echtgenoot van Gravin Maria), die hem in 1479 het winnen van den slag by Guinegate verschuldigd was, en wien hy ook als onderhandelaar gewichtige diensten bewees. Engelbrecht werd achtereenvolgens door gemelden Vorst tot Stadhouder van Luxemburg, Burggraaf van Limburg, Stadhouder van Vlaanderen, van Artois en van Holland, en — door Mariaas zoon, Filips den Schoone — tot Landvoogd over al de Nederlanden aangesteld. Doch kort hierna, en wel in 1504, overleed hy. Een prachtige graftombe, naar de teekening van den beroemden Italiaanschen beeldhouwer Michel Angelo vervaardigd, werd hem en zijn vrouw, Limburg van Baden, opgericht, en maakt nog het hoofdcieraad uit der Groote Kerk te Breda.

De zinspreuk of devys van Engelbrecht was :

Ce sera moi, Nassau.

Dat zal ik, Nassau, zijn.

2. HET GESLACHT VAN NASSAU.

II.

Daar Engelbrecht kinderloos overleden was, vervielen zijn uitgestrekte bezittingen aan zijn eenigen broeder Johan van Nassau. Deze was gehuwd met Elizabeth, dochter van den Landgraaf van Hessen, by welke vrouw hy twee zonen verkreeg, Hendrik en Willem.

Hendrik, de oudste, bekwam, na zijns vaders dood, tot zijn aandeel de goederen en Heerlijkheden, welke zijn oom Engelbrecht bezeten had. Niet minder dan deze was hy hier te lande in aanzien: hy was — als deze — Ridder der orde van 't Gulden Vlies; voorts Stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland, en het hoofd van belangrijke Gezantschappen. Ja, het was voornamelijk door zijnen invloed, dat Karel van Oostenrijk (Karel V) tot Keizer van Duitschland verkozen werd. Zijn echtgenoote, Claude van Chalon, baarde hem een zoon, Reinier (of Renatus) genoemd. Nu had deze Claude een eenigen broeder, Filibert van Chalon, Prins van Oranje. Deze was kinderloos en, zijn goederen niet in vreemde handen willende laten vervallen, nam hy den jongen Renatus tot zoon aan, onder voorwaarde, dat deze zijn naam

zou voeren, die dan ook ten gevolge daarvan by de geschiedschrijvers bekend staat als Renatus van Chalon, Prins van Oranje.

In 1538 overleed Hendrik van Nassau, en kwamen dus ook de bezittingen van dezen aan zijn eenigen zoon Renatus. Niet minder dan zijn vader en zijn oom Engelbrecht was hy in aanzien by den Keizer. Ook hy werd tot Stadhouder aangesteld van Holland, Zeeland en Friesland, alsmede van Utrecht. Hij hield zijn verblijf te 's Gravenhage, doch verliet dit menigwerf, als de Keizer zijn dienst in den krijg behoefde. Zoo wist hy in 1542 Luxemburg, 't welk door den Hertog van Orleans aan 't hoofd der Fransche benden veroverd was, in ongemeen korten tijd, weder voor zijn meester te winnen. Tegen Denemarken en Frankrijk, die een vijandigen toeleg hadden gesmeed op Holland en Zeeland, gaf hy met goed gevolg kaperbrieven uit en voerde een wakkeren strijd tegen den geduchten Gelderschen veldheer Maarten van Rossem, toen deze in Brabant stroopte en Antwerpen bedreigde. Nadat de macht der Gelderschen bedwongen was, en hun laatste Hertog zijn kroon aan Karel V had afgestaan, werd ook het Stadhouderschap over dat Hertogdom aan Renatus opgedragen. Dan in 't midden van die schitterende loopbaan zag hy zich onvoorziens gestuit. By het beleg van St. Dizier in Champagne, trof hem, in 's Keizers nabijheid strijdende, een stuk hout of steen, 't welk van een huis afvloog, waar een kanonskogel ingeslagen was: en zulks met het noodlottig gevolg, dat hy den dag daaraan (1544) op den bloeienden leeftijd van twee en dertig jaren overleed. Ook hy had by zijn vrouw, Anna van Lotharingen, geen kinderen verwekt: er zoo trad, ingevolge zijn uiterste wil, als zijn erfgenaam op zijn volle neef, de oudste zoon van Graaf Willem van Nassau (straks genoemd), als zijn vader Willem geheeten.

3. KEIZER KAREL DE VIJFDE.

Ten gevolge van huwelijk, erfenis, overeenkomst of krijg, waren de Nederlandsche Gewesten, op weinige uitzonderingen na, aan het Huis van Bourgondiën gekomen. Maria, de erfdochter uit dat machtige Huis, bracht, door haren echt met den Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, de teugels van het bewind in handen van dezen Vorst, die ze onverschrokken wist te voeren, niet alleen gedurende haar kortstondig leven, maar ook zoo lang de minderjarigheid duurde van zijn zoon Philips den Schoone.

Deze laatste, in den echt getreden met Johanna, Erfdochter van Kastiliën en Arragon, zag zich door dit huwelijk de kroon toevallen van het machtige Spanje, 't welk, nog byna uitsluitend in 't bezit der rijke schatten van het pas ontdekte Amerika, alle overige Rijken in aanzien en vermogen overtrof. Maar, Nederlander van geboorte, aan zijn land en zijn vrienden gehecht, had hy zich, by zijn vertrek naar Spanje, omringd van Nederlanders, die, reeds by zijn leven, maar vooral na zijn spoedig gevolgden dood, en gedurende de minderjarigheid van zijn zoon Karel, zich daar te lande overmoedig gedroegen en aan de Spaansche Grooten, zoowel als aan het Spaansche volk, menige stof tot klacht gaven, waardoor de kiem reeds toen gelegd werd van een haat, die eenmaal vreeselijk uit zou barsten.

Schitterender vooruitzichten dan die zich voor den jeugdigen Karel opdeden, hadden sedert Karel den Groote geen vorst gestreeld: en luisterrijk werden zy vervuld. Door zijn geboorte Koning van Spanje, Napels en Siciliën, Aarts Hertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondiën, Heer van bijna al de Nederlanden en beheerscher der Nieuwe Waereld, zag hij zich, onder den naam van Karel V, tot Keizer van Duitschland verheffen en wist eerlang — behalve over menige andere elders gelegen gewesten en steden — zich de heerschappy over Gelre en het Sticht te verwerven: zoodat al de Nederlanden hem onderworpen waren. Wel maakten deze niet dan een klein deel uit van zijn machtig gebied: maar, behalve dat dit kleine deel in welvaart en vermogen, door handel en nijverheid verkregen, vele meer uitgestrekte bezittingen overtrof, zoo was Karel te Gent geboren en had zijn landgenooten lief. Talrijk waren de weldaden, welke hy hun bewees, en heilzaam de instellingen, onder zijn bestuur hier te lande tot stand gebracht. Grooter nog hadden die kunnen zijn, had hy niet steeds te kampen gehad tegen de klein-geestigheid der besturen, zoo van gewesten als van steden, polders, dijken enz., die ook de nuttigste verandering tegenwerkten, wanneer die hun in 't minste strijdig scheen met de vroeger hun verleende, vaak zeer betwistbare privilegiën. Nochtands, men was hem, als landgenoot, genegen, en men had eerbied voor de schitterende bekwaamheden, welke hy als krijgs- en staatsman ontwikkelde. Dit bleek daaruit, dat men hier te lande, ware het dan al kibbelende en morrende, toch zonder bepaalden tegenstand, gedurende zijne regeering, hem een som opbracht van niet minder dan veertig millioen gulden, en dat in een tijd toen het geld vrij wat schaarscher was en wat meer waarde had dan thands.

Dan, gedroeg hy zich tegen de Nederlanders in 't algemeen als een welwillend en zachtmoedig vorst, niet alzoo jegends hen, die de leer omhelsden, door Luther en diens volgelingen nu onlangs in Duitschland

gepredikt. Streng waren de plakkatens, op zijn bevel tegen de voorstanders der Kerkhervorming uitgevaardigd, en niet minder streng werden zy ten uitvoer gelegd. Ten bewijze hiervan zij het genoeg te zeggen, dat onder zijne regeering niet minder dan vijftig duizend menschen, ter oorzake van de godsdienst, hun leven verloren. Maar vervolging om 't geloof, zoo zy gruwzaam is, is tevens onstaatkundig, en ook hier werd het bloed der martelaren het zaad der Hervormde Kerk.

4. WILLEM VAN ORANJE, DE GUNSTELING VAN KEIZER KAREL.

Onder hen, die de Hervormde godsdienst aannamen, behoorde ook Willem, Graaf van Nassau-Dillenburg, jonger broeder van den vroeger vermelden Hendrik van Nassau. Deze Vorst trad tweemaal in den echt, de eerste reize met Walburg, dochter van Jan, Graaf van Egmond, die hem twee dochters schonk: de tweede reize met Juliana, Gravinne van Stolberg. Bij deze verwekte hy vijf zonen: Willem, Jan, Lodewijk, Adolf en Hendrik, en zes dochters: Maria, Anna, Izabella, Katharina, Juliana en Magdalena.

Hoewel Graaf Willem den bynaam droeg van „de Rijke,” was hy echter verre van dien te verdienen: en de vooruitzichten zelfs van zijn oudsten zoon zouden dan ook niet bijzonder schitterende geweest zijn, ware aan dezen de erfenis van Renatus van Chalon niet toegefallen. Intusschen ging het bekomen dier erfenis in den aanvang met niet weinig zwarigheden vergezeld. De Koning van Frankrijk, tegen wien Renatus krijg gevoerd had, matigde zich na diens dood het Prinsdom van Oranje aan, terwijl ook het Hertogelijke Huis van Longueville daar aanspraken op gelden deed. Wel werden deze bezwaren uit den weg geruimd, toen de vrede met Frankrijk gesloten en de soevereiniteit over Oranje daarby aan den jongen Graaf Willem verzekerd werd; — maar nu rezen er weder nieuwe op, van een anderen aard. De Geheime Raad van Karel V beweerde namelijk, dat Willem van Nassau, als zoon van een Protestant, alzoo van een ketter, geen erfenis aanvaardden mocht. Dan ook deze tegenstand werd te niet gedaan, door de voorspraak van Nikolaas Perrenot, 's Keizers kanselier, — en zoo kwam eindelijk, hoewel niet dan na het sluiten van den vrede van Cateau-Cambresis (1559), de Prins in 't volkomen bezit zijner goederen.

Intusschen schijnt aan de gunst, door Keizer Karel V, tegen het

advies van zijn Geheimen Raad aan, den jongen Prins betoond, de voorwaarde gehecht te zijn geweest, dat hy zijn vader niet in 't stuk der leer zou navolgen, maar in die der Roomsche Kerk worden opgeleid. Om hiervan zeker te zijn, verklaarde de Keizer, dat hy zich zelf belasten zou met de opvoeding des elfjarigen knaaps. Hy liet dezen naar Brussel komen en gaf hem over aan de zorg zijner zuster, Maria van Oostenrijk, Koningin-weduwe van Hongaryen en Landvoogdes der Nederlanden. Deze Vorstin, ofschoon het Katholiek geloof toegedaan, was wijs en gematigd, en een vyandin van alle vervolging om 't geloof, zoodat de indrukken, onder hare leiding ontvangen, niet dan gunstig op den jongen Prins konden werken. Tot jongeling opgewassen, werd deze nu aan het hof des Keizers, onder diens oog, ja door hemzelve in de gronden van het staatsbestuur onderwezen: en zoo snel waren daarby zijn vorderingen, dat hy, reeds op twintigjarigen leeftijd, zich van 's Vorsten leerling tot 's Vorsten raadsman verheven zag. Hem by uitzondering werd het voorrecht vergund, om, wanneer de Keizer met vreemde vorsten of gezanten byeenkomsten hield, en alle andere edellieden de kamer verlaten moesten, de beraadslagingen by te wonen. Byzonder schepte Karel behagen in 't ijzervaste geheugen van den Prins, die hem dan ook telkens ten vraagbaak strekte, als hy zich iets wilde herinneren. Op deze wijze reeds zoo jong in staatsgeheimen ingewijd, moest Willem van Oranje al vroeg, zoo uit plicht als uit belang, de kunst leeren van te zwijgen: en zoo zeer wist hy die kunst zich eigen te maken, dat hem later by uitnemendheid de naam geschonken werd van „Zwijger.” Beter ware geweest „Verzwijger;” want spreken in den Raad en praten by de Dames verstond Oranje zoo goed als de beste: alleen hij *versprak* en *verpraatte* zich niet.

5. MAXIMILIAAN VAN BUREN.

Intusschen was de jonge Prins in den echt getreden, en wel (1551) op achttienjarigen leeftijd, met de achttienjarige Anna van Egmond. Deze was de dochter van Maximiliaan van Egmond, Graaf van Buren, en de aanleiding tot dit huwelijk was op de volgende wijze gegeven. Het gebeurde, dat de Keizer den Graaf aanbood, hem, tot loon der diensten, aan het Keizerrijk bewezen, den tytel van Hertog van Buren te schenken. Maximiliaan, alvorens deze gunst aan te nemen, wilde weten, welk inkomen daaraan verbonden zou worden. De Keizer ant-

woordde, dat hy, de Graaf, rijk was in overvloed en de tytel hem genoeg moest zijn; waarop Maximiliaan hem voor de toegedachte eer bedankte, en (even als vroeger by een dergelijke gelegenheid Graaf Willem III van Holland) zeide, dat hy liever een rijke Graaf wilde zijn dan een arme Hertog. Hy voegde er by, dat, zoo de Keizer hem een gunst wilde bewijzen, die dan liever daarin bestaan moest, dat hy hem hielp zijn dochter aan den Prins van Oranje uit te huwelijken: — gelijk dan ook later geschiedde.

Reeds uit dit antwoord aan den Keizer kunt gij Maximiliaan van Buren, als een man van een eigenaardig karakter leeren kennen: en in de daad toonde hij zich op meer dan eene wijze wat men noemt een origineel. Toen eens de Keizer, tegen zijn raad aan, en ten gevolge van dien des Hertogs van Alva, een goede gelegenheid verzuimd had om slag te leveren, toonde hy zich daarover zoo gebelgd, dat hy zwoer noch den eenen noch den anderen in veertien dagen te willen zien en den tijd met drinken en in vrolijkheid door te brengen. Maar 't zonderlingst kwam 's mans geëartheid in zijn sterfuur uit. Toen hem namelijk in 1548 te Brussel een doodelijke krankte overviel en 's Keizers geneesheer, Vesalius, hem niet meer dan vijf of zes uren levens toezeide, maakte hy bedaard zijn uitersten wil, ontving de sakramenten der sterwenden, liet zich toen zijn wapenen aangorden, met zijn pronkgewaden en de orde van 't Gulden Vlies omhangen, en nam, in de groote zaal van zijn huis gezeten, met zijn helm en pluimen nevens zich, bedaard en hartelijk afscheid, eerst van zijn vrienden en bloedverwanten, toen van al zijn huisgenooten tot de stalknechts toe: onderscheidenen van hen aan zijn vriend, den Bisschop van Atrecht, toevertrouwende. Vervolgens zijn feestbokaal geëischt hebbende, dronk hy dien tot 's Keizers eere ledig, overhandigde het juweel der orde aan den Hertog van Aremberg, met verzoek, het aan den Keizer over te brengen, dankte nogmaals zijn geneesheer en de omstanders, begaf zich te bedde en gaf na eenige oogenblikken den geest.

Zijn Erfdochter Anna bracht de Graafschappen Buren en Leerdam, de Heerlijkheden IJsselstein en St. Maartensdijk, alsmede Cortgene en andere goederen, ten huwelijk aan Willem van Oranje, waardoor het aanzien van dezen Prins in Nederland niet weinig werd verhoogd.

6. KAREL V DOET AFSTAND VAN DE NEDERLANDEN.

I.

In 1552 met 's Keizers leger tegen Frankrijk getogen, onderscheidde Willem van Oranje zich daarbij zoo zeer, dat hem reeds in 1554, toen hy nog geen 21 jaar oud was, en met voorbygang van zoo vele veldoversten van meerderen leeftijd en ondervinding, het opperbevel over het Nederlandsche leger gegeven werd. Hy beschaamde het in hem gestelde vertrouwen niet, en het gelukte hem, ten aanzien des vyandelijken legers, de vesting Charlemont te versterken, en dien van Philippeville te stichten, daarna het kasteel Saignolles te veroveren, en in Pikardiën de Fransche benden te verslaan, in weêrwil dat de pest in zijn eigen leger woedde. Dan, zoo hy roem behaalde, hy verwierf maar schrale belooning en moest de onkosten van den veldtocht, voor zooveel hem en zijn gevolg betrof, grootendeels zelf dragen: 't geen den grond lag tot de geldverlegenheid, waarin hy zich later meest altijd bevond.

Nog was hy te velde, toen hy (1555) naar Brussel ontboden werd om een handeling by te wonen, die geheel Europa met verbazing vervulde. Karel V namelijk, een vijfjarig Bestand met Frankrijk gesloten hebbende, wilde zich van 't bewind ontdoen. Ofschoon nog niet ouder dan 55 jaren, was hy door zorgen, oorlogen en jichtkwalen uitgeput: hy voelde, dat zijn krachten niet langer berekend zouden wezen voor zijn taak: en met eere wilde hy van het staats-tooneel aftreden. Bij dien plechtigen afstand wilde hy, dat zijn geliefde kweekeling niet ontbreken zou.

Het was op den 25sten Oktober, dat die afstand in de groote zaal van 't Hof te Brussel plaats vond. Reeds met den middag kwamen aldaar de hooge Geestelijkheid, de Edelen, de Afgevaardigden van Gewesten en Steden te samen. Ten drie ure trad de Keizer binnen en ging wandelende naar den thron, terwijl hy met den arm leunde op den schouder des Prinsen van Oranje. Hem volgde zijn zoon Filips, reeds in 1549 hier gehuldigd als toekomstige Heer en nu onlangs gehuwd met Maria, Koningin van Engeland: voorts de Gouvernante Maria, 's Keizers bloedverwanten, de Vliesridders en andere Grooten.

Toen alle hadden plaats genomen, werd eerst door Filibert van Brussel, Lid van den Geheimen Raad, verslag gedaan van de redenen, die den Keizer tot het doen van dien stap bewogen hadden, en tevens aangekondigd, dat de Keizer de ingezetenen van Bourgondiën en de Nederlanden van hun eed ontsloeg en die Gewesten aan zijn zoon, den

Koning van Engeland, overgaf. — Nog had hy niet uitgesproken, toen de Keizer zich met behulp des Prinsen van Oranje en van een stok oprichte, de Vergadering in de Fransche taal toesprak en schetste wat hy van zijn zeventiende jaar af verricht had: hy dankte de landzaten voor hunne trouw en beval hen met diep bewogen stem in de hoede en genegenheid aan van zijn zoon, die knielend hem nu om zijn zegen smeekte. Ongelukkig kon die zoon, die noch de Fransche, noch de Nederduitsche taal machtig was, niet in persoon de tot hem gerichte rede beantwoorden, en moest de Bisschop van Atrecht zich uit zijnen naam daarvan kwijten. De gierlijke redevoeving van dien geestelijke werd niet minder gierlijk beantwoord door den Pensionaris van Antwerpen, die namens de Staten het woord voerde: 't welk hy daarop nogmaals deed tot de Landvoogdes Maria, nadat deze het bewind, door haar 25 jaren gevoerd, had nedergelegd. 's Keizers zegels werden nu verbroken, en eenige gunstbrieven verzegeld met die des Konings, waarmede de plechtigheid een einde nam, en de Keizer, altijd nog door Prins Willem ondersteund, de zaal weder verliet.

7. KAREL V DOET AFSTAND VAN DE NEDERLANDEN.

II.

De afstand der Nederlanden werd in den aanvang des volgenden jaars gevolgd door dien van het Duitsche Keizerrijk, 't welk Karel aan zijn broeder, den Roomsch-koning Ferdinand, overgaf, en door dien van Spanje en zijn overige Staten, welke hy opdroeg aan Filips. Het was niet dan met tegenzin, dat Prins Willem zich met de taak belaste om, op den aanstaanden rijksdag, uit 's Keizers naam, de overdracht der regeering te doen en de teekenen der Keizerlijke waardigheid over te brengen, zijn hoop te kennen gevende, dat de Hemel hem zou behoeden voor een dienst, waardoor hy de kroon van zijns meesters hoofd, welke zijne voorgangers daarop hadden helpen zetten, zou moeten wegdragen en aan anderen overgeven.

Karel V, zich van al zijne goederen en waardigheden ontdaan hebbende, begaf zich in een klooster by Piacensa, in Spanje, waar hy in eenzame afzondering zijne dagen met wetenschappelijke onderzoekingen en godsdienstoefeningen doorbracht. Men verhaalt, dat hy, niet tevreden van aan de waereld het schouwspel te hebben gegeven van een vorst,

die vóór zijn dood zijn nalatenschap verdeelde, ook nog by zijn leven zijn begravenis wilde bywonen, en deze, kort voor hy stierf, met dezelfde kerkelijke plechtigheden vieren liet, alsof hy werkelijk reeds ware overleden.

Onzeker is het, of Karel V de waardigheden, waarvan hij afstand gedaan had, nimmer teruggewenscht heeft; zijn zoon althands schijnt hem daarvan te hebben verdacht gehouden. Immers eens, dat de Kardinaal Granvelle van zekeren dag sprekende met Koning Filips, dezen herinnerde, dat het juist de dag was, op welken de Keizer afstand van de regeering gedaan had, gaf Filips ten antwoord: dat het dan ook de dag was, waarop de Keizer van dien afstand berouw had gehad.

En zeker, berouw over dien stap kan hy gevoeld hebben, wanneer hy nadacht over het lot zijner geliefde Nederlanden, en hoe weinig kans er was, dat het laatste bevel, door hem aan Filips gegeven, om hetgeen deze zijn vader schuldig was, aan de ingezetenen dier Nederlanden in zorg en liefde te betalen, door dien zoon zou worden nagekomen.

8. DE PRINS VAN ORANJE ALS GEMACHTIGDE VAN SPANJE IN FRANKRIJK.

Verscheidene redenen liepen samen, waarom Willem van Oranje niet verwachten kon, dat Filips hem een even goed hart zou toedragen en even veel gunst betoonen, als zijn vader dit gedaan had. Filips, in Spanje opgevoed en door Spanjaarts volstandig omringd, gevoelde geen liefde voor de Nederlanden, wier taal, vormen, zeden en gewoonten hem geheel vreemd waren. Hy voelde, dat zy hem wederkeerig die genegenheid niet toedroegen, welke Karel V van hen verworven had: en dit moest hem yverzuchtig maken op Oranje, die hoe jong nog, reeds zoo hoog by hen stond aangeschreven, en die er in de daad meer invloed had dan hy. Intusschen staatkunde gebood den Koning, de Nederlandische Grooten, en, door hen, het volk te winnen, en daarom verhief hy dan ook, kort na zijn throonsbeklimming, den Prins van Oranje en andere voorname Edellieden, te Antwerpen, tot Ridder van 't Gulden Vlies.

Reeds in het volgende jaar werd het bestand met Frankrijk verbroken en een nieuwe veldtocht geopend, waaraan ook Oranje deel nam en waarby zich Lamoraal, Graaf van Egmond, door het winnen van den slag van St. Quentijn, grooten roem verwierf. Geldgebrek belette den Koning, van het behaalde voordeel party te trekken, en hy zocht de

Staten des lands aan om hem uit de verlegenheid te helpen. Hij kon echter niet meer van hen verkrijgen dan de inwilliging eener jaarlijkse belasting van *f* 800,000, en nog wel op voorwaarde, dat zy er zelve het gebruik van bestieren zouden; iets, wat hem geweldig tegen de borst stuitte.

In 1558 had Oranje het ongeluk, zijn vrouw te verliezen, die hem twee kinderen naliet, Filips Willem, in 1554, en Maria, in 1556 geboren. Kort daarop vertrok hy weder naar het oorlogstoooneel, waarop Egmond intusschen de Franschen wederom, en wel by Grevelingen, verslagen had. Beide partyen haakten echter naar den vrede, waarover in abdy Cercamp onderhandelingen werden aangevangen. Van de Spaansche zijde verschenen als onderhandelaars de Prins van Oranje, de Hertog van Alva, Ruy Gomez da Sylva, de Bisschop van Atrecht en Viglius van Zuychem van Aytta. Frankrijks voornaamste Gemachtigden waren de Kardinaal van Lotharingen en de Konstabel van Montmorency. In 1559 kwam de vrede tot stand en werd te Cateau-Cambresis gesloten; terwijl, als reeds gezegd is, Prins Willem by die gelegenheid in het bezit van zijn Prinsdom Oranje werd gesteld. Tevens ging hy, met Alva, Egmond en den Hertog van Aerschot, als gijzelaar voor het nakomen der vredesvoorwaarden naar Parijs. Door zijn schranderheid en innemende manieren, wist hy zich by Hendrik II zeer aangenaam te maken en diens vertrouwen te winnen, en zoo gebeurde het, dat hy, door 's Konings onvoorzichtigheid, achter een geheim kwam, waarvan de ontdekking grooten invloed had op zijn volgende loopbaan. Tusschen de beide Koningen was namelijk, behalve het openlijk vredes-kontrakt, een geheime overeenkomst gesloten — die door den Kardinaal van Lotharingen en den Bisschop van Atrecht geregeld was, — om namelijk met gemeen overleg de kettters of Hugenooten (als men die in Frankrijk noemde) uit te roeien. Hendrik, met den Prins ter jacht zijnde, sprak met hem over dit plan als over een bekende zaak. De Prins, die onder de Fransche zoowel als onder de Deutsche Hervormden talrijke vrienden en bloedverwanten had, hoorde niet zonder ontzetting naar 's Konings woorden; doch bedwong zich en ontlokte hem zoo doende al de byzonderheden van het ontwerp. Terstond nam hy by zich zelve het besluit om den dreigenden slag te keeren, en onderrichtte zoowel den Admiraal Coligny, het hoofd der Hugenooten in Frankrijk, als zijn vrienden in de Nederlanden, van het gevaar dat hen boven 't hoofd hing; terwijl hy, kort daarop zijn ontslag bekomen hebbende en in de Nederlanden terug gekeerd zijnde, al het mogelijke deed om den Spaanschen invloed te keer te gaan, overtuigd, dat men, eens daarvan ontslagen, geen maatregelen van geweld zou te vreezen hebben.

9. FILIPS II EN DE STATEN.

De eerste maatregel dien Prins Willem en zijn vrienden noodzakelijk achtten om den invloed des Spanjaarts hier te lande te keer te gaan, was het verwijderen van 3 à 4000 man Spaansche benden, die in Nederlandsche vestingen lagen. Grond om die verwijdering te vragen was genoegzaam te vinden in den overlast, dien de grensbewoners van hen leden, en in de Privilegiën, waarmede het verblijf van vreemde troepen strijdig was. De Koning, weldra onderricht dat een voorstel betreffende dat punt op de eerste Algemeene Vergadering der Staten zoude worden ingebracht, droeg, slim genoeg, het bevel over gezegde Spaansche benden op aan Oranje en aan Egmond. Met deze benoeming meende hy een dubbel doel te bereiken. Vooreerst bracht hy hen daardoor in een stelling, waarin zy voor zich op de verwijdering dier troepen niet konden aandringen; ten anderen moest zulks hen by de Nederlanders in wantrouwen brengen. De beide Heeren echter veydelden zijn list, door beleefdelyk voor de eer te bedanken.

De tijd naderde nu, dat Filips naar Spanje terug zou keeren; doch voor zijn vertrek was het noodig, dat door hem in de landvoogdy over de Nederlanden werd voorzien, welke hy opdroeg aan zijn halve zuster, Margareta. Tevens had de regeling plaats van de drie Staatslichamen, die haar ter zijde moesten staan. Het eerste en aanzienlijkste dier lichamen was de Raad van State, die over zaken van vrede en oorlog geraadpleegd werd, en waarin de Bisschop van Atrecht, de Heeren van Glaion en van Barlaimont, Viglius, Oranje en Egmond, als gewone Leden zitting hadden; het tweede, de Geheime Raad, die voor wet en recht zorgen moest en Viglius tot Voorzitter had; het derde, de Raad van Financiën, die het beheer voerde over de geldmiddelen. Ook het Voorzitterschap van dit Staatslichaam was door Oranje geweigerd; doch hy aanvaardde het Stadhouderschap over Holland, Zeeland en Utrecht, en later, dat over Bourgondiën. Dat over Vlaanderen en Artois werd aan Egmond, dat over Friesland, Overyssel, Groningen en Lingen aan den Graaf van Aremborg, dat over Namen aan Barlaimont, dat over Gelderland en Zutphen aan den Graaf van Megen, dat over Henegouwen aan den Markgraaf van Bergen gegeven, enz.

In Augustus 1559 werden de Algemeene Staten plechtig door den Koning te Gent byeengeroepen, en hun de benoeming der Landvoogdes en zijn aanstaand vertrek naar Spanje bekend gemaakt, terwijl de beëmbten der regeering werden aangemaand, voor de handhaving der leer en het stipte ten uitvoer leggen der plakaten te zorgen. Dan nu

legde de Pensionaris van Gent, uit naam der Staten, na den Koning beantwoord te hebben, een verzoek over, waarby aangedrongen werd niet alleen op het wegzenden der vreemde troepen, maar ook op het begeven van regeeringsposten aan inlanders alleen. De Koning, over die vrije taal gebelgd, stond op en verliet de vergaderzaal met de woorden, dat men hem dan ook maar weg moest jagen, dewijl hy zelf ook een vreemdeling was. Hy bedaarde echter, en gaf na verloop van een paar dagen een antwoord, dat zeer gematigd klonk, en waarby hy zeide, de Spaansche benden tot bescherming der grenzen noodig te achten; doch ze, om den Staten genoeg te doen, eerlang terug te zullen roepen. Wat het andere punt betrof, zoo gaf hy te kennen, dat hy geenszins van meening was, vreemdelingen in de regeering te brengen, gelijk genoegzaam bleek uit de benoeming zijner zuster tot Landvoogdes, en uit de samenstelling van den Raad van State. Meer konden de Staten niet verlangen, en toch wantrouwden zy juist den gematigden toon, waarin het antwoord vervat was. En de uitkomst bewees, dat zy geen ongelijk hadden, argwaan te voeden. Reeds van toen af, had de Koning besloten, al de onderteekenaars van het verzoekschrift, dat hem zoo zeer vertoornd had, vroeg of laat voor hun vermetelheid te doen boeten.

Weinige dagen later scheepte Filips zich in, om nimmer in de Nederlanden terug te keeren; doch tot het laatste oogenblik zijns levens gaf hy bewijs, dat hy hen niet vergat, en gaf hun aanleiding, om hem wederkeerig nimmer te vergeten.

10. KARAKTERSCHETS VAN FILIPS II.

Ik zeide, dat Filips den Nederlanders aanleiding genoeg gaf, om hem nimmer te vergeten; en werkelijk, sinds drie eeuwen bleef zijn naam aldaar in geheugenis als een vloeknaam, als de uitdrukking van al wat wreed, valsch en afschuwelijk is. Verdiende hy werkelijk den afkeer, welken hy hier inboezemde?

Onze voorouders hebben nimmer gelegenheid gehad, Filips anders dan van een slechte zijde te leeren kennen; en, ook al had hy voor 't overige de beste hoedanigheden bezeten, voor hen zou 't even goed zijn geweest, als had hy ze gemist. Maar juist daarom is het de plicht van een onpartijdig nageslacht, te onderzoeken, of haat en vyandschap, die doorgaands de oogen verblinden, ook niet Filips in die van de Nederlanders nog boozter hebben doen schijnen dan hy werkelijk was.

Ten einde hem recht te beoordeelen, moet men in de eerste plaats de stelling in aanmerking nemen, waarin hy zich bevond. Hy was Koning van een uitgestrekt Rijk; maar dat daarom juist moeilijk te beheerschen viel. In Spanje had hy nevens zich een woeligen en machtigen Adel, en nog een aantal Mahometaansche onderdanen, die gaarne een gelegenheid zouden hebben te baat genomen om tegen hem op te staan. Al zijn naburen waren hem vyandig: Frankrijk en Portugal waren doorgaands met hem in oorlog, de Duitsche Vorsten haatten in hem den zoon van Karel V, door wien hun macht was gefnuikt geworden. Noch in de Nederlanden, noch in Engeland vond hy medewerking. Door geweld van wapenen alleen zoude hy zich moeilijk tegen zoovele tegenstanders gehandhaafd hebben, hy behoefde de staatkunde te hulp te roepen: en dit kwam ook meer met zijn aart overeen, daar hy geen minnaar was van den krijg. Daarentegen was hy zeer werkzaam, meer misschien dan iemand in zijn Staten, en zelfs de geringste zaken ontgingen hem niet. Maar juist die geneigdheid om zich met alle byzonderheden te bemoeien, bewijst, dat hy ongeschikt was, de zaken in 't groot te overzien; zy geeft tevens, vooral in een vorst, kleingeestigheid te kennen en gebrek van vertrouwen in anderen. Met die bekrompenheid van ziel stond zijn vervolging van wat hy kettery noemde in verband. Hij was een getrouw en yverige zoon der Roomsche Kerk; en als zoodanig verschoonbaar, indien hy, buiten die kerk geen zaligheid kunnende erkennen, andersdenkenden zocht te brengen op hetgeen hy als den rechten weg beschouwde. — Doch hy zag niet in, dat daartoe geen slechter middel gevonden kon worden dan schavotten en brandstapels: dat men wel menschen van de aarde kan uitdelgen, maar geenszins een leer: dat zwaard en vuur niemand overtuigen: eindelijk, dat God, die enkel liefde en lankmoedigheid is, siecht gediend en nagevolgd wordt, door hen ter dood te doemen, die Hem op hunne wijze vereeren.

Intusschen, en al krimpt het hart by de herinnering van al de slachtoffers, op zijnen last verbrand, onthoofd, verbannen, of van 't hunne beroofd, nog zou men Filips, op zijn standpunt, kunnen verschoonen en alleen zijn verkeerden godsdienstyver betreuren; maar ongelukkig doet de geschiedenis ons daden van hem kennen, evenzeer wreed en afschuwelijk, en waarby de godsdienst niet in 't spel was. Ik wil hier niet spreken van den dood van zijn zoon Carlos, die volgens een vrij algemeen gevoelen, op zijn last zou zijn omgebracht geworden; want die gandsche zaak is nog vrij duister; maar zeer zeker is het, dat hy, in Spanje zelf, om een persoonlijke wraak te koelen, een geheel Gewest te vuur en te zwaard vernielde. Uit deze handelwijze, die door niets te rechtvaardigen is, kan men althands niet opmaken, dat hy, als sommigen

beweeren, van nature zachtmoedig zoü geweest zijn. Enkele trekken van welwillendheid of zelfs van vergevensgezindheid, welke men van hem weet, bewijzen alleen, dat niemand zoo boos is, of hij heeft wel eens goede oogenblikken. Men kan alzoo, geloof ik, aannemen, dat al was Filips ook niet zulk een bare duivel, als onze voorouders hem hebben afgeschilderd, hy toch niet de man was, op wien iemand die eerlijk te werk gaat, gaarne een lofrede schrijven zal.

11. VERTREK VAN KONING FILIPS UIT DE NEDERLANDEN.

By zijn inschepping te Vlissingen had Filips een oogenblik alle veinzery ter zijde gesteld, en den Prins van Oranje, die hem uitgeleide deed, rondborstig te kennen gegeven, dat hy hem hield voor den man, die door zijn geheime listen oorzaak had gegeven tot de houding welke de Staten hadden aangenomen. De reis van den Koning was zeer ongelukkig: een felle storm vernielde een deel zijner schepen en wel duizend menschen kwamen daarbij om.

Twee maanden na 's Konings vertrek overleed (6 Oktober) te Dillenburg, Graaf Willem van Nassau. De Prins zag zich, door dit sterfgeval, op 26-jarigen leeftijd aan 't hoofd van zijn geslacht. Had er steeds innige gehechtheid tusschen hem en zijn ouders bestaan, die band bleef voortduren tusschen hem en zijn broeders en zusters; ja, de omstandigheden droegen niet weinig by om dien gedurig sterker en inniger te doen worden. Wel waren Adolf en Hendrik, 's Prinsen jongste broeders, toen nog te jong om hem van eenige dienst te wezen; doch de beide andere, Jan en Lodewijk, reeds uitmuntende door beleid en wakkerheid, deelden van toen af in zijn vast vertrouwen. Jan, in Duitschland gevestigd, was vroom, bezadigd en voorzichtig; doch tevens geen offeringen ontziende, waar hy de zaak zijns ouderen broeders dienen kon; Lodewijk, van zijn kant, had al de eigenschappen die een volmaakt Ridder kenmerken: hy was vurig, dapper, ondernemend, bevallig, welkom aan de hoven der Grooten, beminnelijk in den omgang met vrouwen. Vooral in Frankrijk zeer gezien; had hy aldaar de naauwste vriendschap gesloten met de Hoofden der Hugenooten, en, zelf de leer der Hervormden toegedaan, was hy natuurlijk meer dan iemand geneigd om prins Willem te ondersteunen in 't geen deze ter voorkoming van alle vervolging wilde doen. Ja zelfs was hy voortvarender dan deze en had eer een teugel dan een prikkel noodig.

Behalve in Lodewijk, moest Oranje, ter bereiking van zijn oogmerk, voornamelijk steun vinden by Egmond, die de afgod van 't krijgsvolk was en ook by den Nederlandschen adel grooten invloed bezat. Er had tusschen de beide Vorsten eenige verwijdering plaats gehad, die thands, door bemiddeling van heider vriend, den krijgsoverste Lazarus von Schwendi, werd weggenomen, om voor een vaste vriendschap plaats te maken.

Gesproken uit een Huis, dat, hoezeer van geringen oorsprong, langzamerhand als het rijkste van Holland beroemd was geworden en Hertogen aan Gelder geschonken had, zag Lamoraal, Graaf van Egmond, Prins van Gavere, weinigen in de Nederlanden, hem in rang en aanzien gelijk. Als krijgsman groot, zoude hy nog uitgebreider invloed bekomen en bezeten hebben, indien hy aan zijn veldheersbekwaamheden ook die eens staatsmans gepaard had. Maar hy was geen zwijger als Oranje, kon moeilijk een geheim bewaren, en liet zich daardoor wel eens wat onvoorzichtig uit. Voorts aan de leer van Rome gehecht, wilde hy wel den vervolgingsgeest weêrstaan, doch was hy aan den anderen kant ongenegen, de Hervormden in de hand te werken: hy miste die vastheid van karakter waardoor Oranje zich kenmerkte, en legde in zijn handelwijze meermalen besluiteloosheid en weifeling aan den dag. Doch zijn oprechtheid was boven bedenking en zijn bondgenootschap onmisbaar voor Oranje: daar niemand buiten hen beiden, door rang of stelling in de maatschappij, gewicht genoeg bezat om daarmede den man op te wegen, die, op dat tijdstip, inderdaad het bestuur over de Nederlanden in handen had. Die man, van wien ik nu en dan, doch niet dan ter loops gesproken heb, was Antoni Perrenot.

12. DE KARDINAAL VAN GRANVELLE.

Antoni Perrenot, zoon van den Kanselier van dien naam, aan wien Oranje zijn Prinsdom grootendeels te danken had, was reeds voor een geruimen tijd Bisschop van Atrecht geworden, en werd in 1560 tot Aartsbisschop van Mechelen en tot Kardinaal benoemd; sedert welken tijd hy meer onder dien *tytel of met den naam zijner Heerlijkheid Granvelle bekend bleef: een naam by de Nederlanders later even gehaat als die van Filips of van Alva, ofschoon met minder reden. Wel bleef hy tot aan zijn dood een getrouw en yverig dienaar van zijn Koning en van zijn leer; maar hy was geen vriend der Spanjaarts, en, hoezeer hy het handhaven der plakaten doordreef, keurde hy de later hier te

lande gepleegde gruwelen ernstig af. Als staatsman werd hy in doorzigt, beleid, waakzaamheid en vastheid van karakter door weinigen geëvenaard; daarby was hy geleerd, welsprekend en aangenaam in den omgang. Maar hy had twee hoofdgebreken, het eene, heerschezucht, dat hem by den Adel gehaat, het andere, geldzucht, dat hem by 't Volk belachlijk maakte.

Oranje, de verplichtingen indachtig, welke hy aan den Kanselier had gehad, was langen tijd de vriend van diens zonen geweest en bleef altijd op een goeden voet met Granvelles broeders, de Heeren van Champagny en van Chantonnay; maar tusschen den Kardinaal en hem bestond een te groot verschil van inzichten, dan dat zy vrienden konden blijven; en het kon ook niet anders of zy stonden elkander, als de hoofden van twee tegenovergestelde partyen, in den weg. Filips, die de bekwaamheden zoo wel als de trouw van Granvelle kende, had te recht geoordeeld, dat niemand meer dan hy in staat was, Oranjes invloed te keer te gaan, en daarom aan de Landvoogdes in last gegeven, niets te doen zonder overleg met een soort van Achterraad, van welken Granvelle de ziel was en het hoofd. In dien Achterraad zaten, benevens hem, Viglius, Voorzitter van den Geheimen Raad, een doorgeleerde, bedaarde en standvastige Fries, die wel geheel aan de zaak zijns Konings verknocht was, doch de achting van alle partyen genoot, en Gillis, Graaf van Barlaimont, Voorzitter van den Raad van Financiën, mede een allerbekwaamst Staatsman, en onwankelbaar aan 's Koningszaak gehecht, even als later zijn vier zonen, die onder de namen van Hiërges, Megen, Floyon en Hautepenne beroemd werden.

De omstandigheid, dat alles in de Nederlanden door den Achterraad bestuurd werd, was niet onbekend gebleven; en dit gaf dan ook aanleiding, dat het hoofd daarvan, Granvelle, aldus Adel, Burgery en Geestelijkheid tegen zich kreeg. De Adel kon het gezach niet dulden, dat hy zich aanmatigde; de Burgery weet hem de gestrengte handhaving der plakaten, den druk der zware belastingen en den overmoed van 't Spaansche krijgsvolk: en de Geestelijkheid was ontevreden op hem, omdat men het oprichten van dertien nieuwe Bisdommen, 't geen niet dan ten koste van sommige Abdyen had plaats gehad, toeschreef aan den raad, door hem gegeven. In enkele opzichten waren die redenen van misnoegen niet ongegrond; minder gegrond echter het verwijt, dat hy een vreemdeling was: zijn vader toch was lang in dienst van den Lande geweest, en Bourgondiën, zijn geboorteland, maakte, sedert het verdrag van Augsburg, één Kreits met de Nederlanden uit. Te minder klem had bovendien de beschuldiging, omdat men die met gelijk recht zou hebben kunnen toepassen op Oranje, die buiten 's lands geboren was uit een elders regeerend geslacht; en niet-te-min, daaraan scheen

niemand te denken. Doch dit is iets, 't welk byna altijd gebeurt, wanneer partyschappen in een land opstaan. Men is dan gewoon, met allerlei gronden van bezwaar tegen zijn weêrparty voor den dag te komen, en men vraagt zelden of nooit, in hoeverre die gronden even zeer tot bezwaar zouden kunnen strekken van hem die ze aanvoert.

13. DE LANDVOOGDES MARGARETA.

Moeilijk, tusschen dien strijd der partyen, was de toestand van de Landvoogdes. Ik heb van haar nog niet dan in 't voorbygaan gewach gemaakt, en toch verdient zy, èn om den rang dien zy bekleedde, èn om haar hoedanigheden, dat wy een oogenblik by haar stil staan.

Margareta van Oostenrijk was de spruit eener onwettige liefde tusschen Karel V en een Vlaamsche Jonkvrouw. Den huwbaren ouderdom bereikt hebbende, werd zy de gemalin van Alexander van Medicis, Groot-Hertog van Toscanen, en, na diens overlijden, van Octavio Farnese, Hertog van Parma. Uit dezen laatsten echt sproot Alexander Farnese, die zich later in den oorlog tegen Nederland zoo beroemd maakte.

Als Nederlandsche vrouw was Margareta, in weêrwil van haar voortdurende betrekkingen tot Italiën, den Nederlanders genegen, en wenschte niets liever, dan de rust en welvaart in haar Landvoogdy te bevorderen. Wel was zy zeer gehecht aan de godsdienst waarin zy was opgevoed, en van haar, die tot leermeester Ignatius de Loyola, den stichter van de orde der Jezuïten, had gehad, was ook niet veel begunstiging der Hervorming te verwachten; maar toch had zy een afkeer van vervolging. Intusschen, het was de uitdrukkelijke wil van Filips geweest, dat zy zich in alles zou schikken naar den raad van Granvelle, en zy kon dus niet handelen gelijk zy wel zou verlangd hebben. Bovendien was Granvelle, als ik reeds gezegd heb, welbespraakt en overredend, en aangenaam in zijn omgang, zoo dat Margareta, die, hoezeer in haar uiterlijk en in haar gedragingen iets mannelijks hebbende, toch het hart van een vrouw bezat, voor den invloed des Bisschops van Atrecht waarschijnlijk toch wel gezwicht zou hebben, al had zy niet onder de verplichting gelegen, naar zijn raad te luisteren. Sedert nu echter Granvelle het voorwerp van den algemeenen haat geworden was, kreeg de Landvoogdes dagelijks klachten en beschuldigingen te hooren, die hem golden, en die haar dubbel mishagen moesten, eensdeels omdat zy hem genegen was, anderdeels omdat zy toch niets aan den staat van zaken veranderen kon. Dat dit gehaspel en die oneenig-

heden haar het leven verbitterden, behoef ik wel niet te betoogen.

Volgens het wel overlegde plan van Oranje, moest men, om van Spaanschen invloed en vervolging over 't geloof ontslagen te raken, eerst de verwijdering der vreemde benden vragen, vervolgens die van Granvelle, en dan, als men van die zijde geen tegenkating meer te vreezen had, de plakkatē bestrijden. De Prins zelf echter stelde zich niet op den voorgrond, uit zorg van zijn invloed en gezach te verliezen, maar bestuurde in 't geheim de raderen, tot bereiking van zijn doel in beweging gebracht; zoo dat men zijn oogmerken wel gissen, maar niets ten zijnen opzichte bewijzen kon.

Die voorzichtigheid was voorzeker loffelijk: maar van een anderen kant mag men niet ontkennen, dat er in het gedrag, door hem te dier tijd gehouden, iets dubbelzinnigs gelegen was, 't geen niet bepaald kan goedgekeurd worden. Maar dit lag daarin, dat hy toen nog alleen als staatsman handelde, en nog niet, zoo als later, een heilig en verheven doel voor oogen had. Zelf in de Katholieke leer opgevoed en die uiterlijk nog belijdende, was hy door vriend- en bloedverwantschap naauw gehecht aan voorstanders der Hervormde begrippen: als Stedehouder des Konings moest hy de kettery dempen: als mensch wilde hy lieden sparen, die misschien dwaalden, doch aan velen waarvan hy zijn achting niet ontzeggen kon; hy was niet genoeg met de stellingen der Roomsche Kerk ingenomen om zich een yveraar voor deze te toonen, en aan de andere zijde nog niet genegen, de gevoelens der Hervormden te omhelzen; dit alles bracht hem in een valsche stelling en was oorzaak, dat, terwijl de party van den Bisschop van Atrecht hem met argwaan beschouwde, de voorstanders der Hervorming hem nog hun vol vertrouwen niet dorsten schenken.

14. VERTREK DER SPAANSCHÉ SOLDATEN. — ORANJES TWEEDE HUWELIJK.

Hoewel Filips by zijn vertrek beloofd had, dat de Spaansche troepen binnen vier maanden de Nederlanden ontruimen zouden, werd dat vertrek, ook na verloop van dien termijn, onder allerlei voorwendsels vertraagd. Ja zelfs ontbrak het niet aan geruchten, dat de Koning plan had nog 20 à 30,000 man over te zenden, om de Inquizitie met geweld in te voeren. De Staten, kwalijk te vrede over de teleurstelling welke zy ondervonden, weigerden nu de soldy der Spaansche troepen te betalen en drongen met nadruk op het wegzenden daarvan aan. De

Landvoogdes schreef hierop naar Spanje, en ontving van daar eenig geld tot het betalen der soldy. Tevens gaf zy last, dat de troepen zich naar Vlissingen zouden begeven om aldaar te worden ingescheept. Maar nu sammelde men weder met het uitrusten der transportschepen, en een nadere brief des Konings gelastte uitdrukkelijk, dat de benden haar garnizoen niet zouden verlaten. Margareta, zeer in verlegenheid gebracht, raadpleegde den Raad van State, waarvan de meerderheid der Leden, in weêrwil van het betoog van Granvelle, aandrong, dat zy aan het verlangen der Staten zou voldoen. Zy wendde zich hierop andermaal tot den Koning en vertoonde hem, hoe een langer verblijf van het Spaansche krijgsvolk niet meer mogelijk was. Eindelijk kwam een bevel, waarby aan den wensch der Nederlanders voldaan werd, en in February 1561 ontruimden de gehate Spanjaarts het land.

Oranje had, door zijn huwelijk met Anna van Buren, zijn invloed en vermogen in de Nederlanden aanmerkelijk vermeerderd: hy ging nu een tweeden echt aan, wel geschikt, naar 't zich liet aanzien, om zich ook de vriendschap der Duitsche Vorsten te verzekeren. Hy trouwde namelijk in Augustus 1561 met Anna, eenige dochter van den Keurvorst Maurits van Saxon, een der yverigste voorstanders van de Hervorming. Filips had dit huwelijk met de dochter eens kettters niet dan met leede oogen aangezien: en van een anderen kant had de Protestantsche Landgraaf van Hessen, grootvader der bruid, groote zwaarigheid gemaakt om zijn toestemming te verleenen aan het huwelijk zijner kleindochter met een Katholiek Vorst, ja, hy had zulks alleen gedaan onder voorwaarde, dat haar volle vrijheid van godsdienstoefening verzekerd werd: — waartoe Oranje zich dan ook verbond.

Deze verbintenis, welke schoone vooruitzichten zy ook moest openen, had echter voor den Prins, noch ten opzichte van zijn huiselijk geluk, noch ten opzichte der politieke voordeelen, de gevolgen welke hij zich daarvan had voorgesteld. Het gedrag der Princes gaf hem weldra reden tot billijke ontevredenheid, en noch het Saxische noch het Hessische Huis, hebben Oranje, toen hy later in de engte zat, eenigen bystand geboden. Daar-en-tegen waren Filips, de Landvoogdes en Granvelle ten hoogste ontevrede over het gesloten huwelijk. Niet zonder grond ergerde zich vooral de laatstgenoemde, dat de Prins, die volgens zijn plicht als 's Konings Stadhouder, de kettery moest weeren, een Protestantschen Hofprediker had, by wien de Princes, benevens Graaf Lodewijk en zijn zusters, ja zelfs Edelen en burgers, openlijk ter kerke gingen.

15. ORANJE EN GRANVELLE.

Het was omtrent dezen tijd, dat Granvelle tot Kardinaal verheven werd, en dat de instelling der nieuwe Bisdommen plaats had, waarvan vroeger gesproken is. Tusschen hem en Oranje was en bleef het een onophoudelijk twistvoeren: het was genoeg, dat van de eene zijde iets werd voorgesteld, om het van de andere te doen tegenspreken en tegenwerken. Stond Oranje naar het Stadhouderschap over Brabant, Granvelle betoogde, dat de vervulling dier betrekking het gezach der Landvoogdes verkleinen zou; moest er een gezant naar den Rijksdag worden gezonden, die betrekking werd, met voorbygang van Oranje, aan den Hertog van Aerschot opgedragen: drong daar-en-tegen Granvelle aan op het zenden van hulptroepen naar Frankrijk om de Hugenooten te bedwingen, Oranje kantte zich daar tegen en wees aan, dat het noodzakelijk was, het krijgsvolk binnen 's lands te houden. De spanning werd hoe langer hoe erger, en de partyen stonden al vinniger tegen elkander over. Die van den Kardinaal was wel de zwakste in getal, maar sterk door 's Konings gezach en door de geslepenheid van haar Opperhoofd. Die der Staatsgezinden, gelijk de aanhangers van Oranje zich noemden, was wel sterk in aanzien en rijkdom, maar, zelfs den schijn moetende vermijden van den Koning ongehoorzaam te willen zijn, kon zy haar volle kracht niet ontwikkelen. Hoe overtuigd by dit alles Granvelle was, dat geen zijner tegenstanders zoo zeer voor hem te vreezen was als Oranje, ja, dat met diens verwijdering alle tegenstand zou te niet gaan, bewijst de omstandigheid, dat hy hem by den Koning voordroeg om het Onderkoningschap van Siciliën te bekleeden; — welke voordracht echter zonder gevolg bleef.

Men wist intusschen hier te lande, dat de Koning voortdurend brieven van den Kardinaal ontving en naar hem alleen luisterde. Alle onderhandsche pogingen om hem te bewegen, niet uitsluitend aan dien raadsman gehoor te geven, waren vruchteloos afgeloopen, en zoo besloot men nu een stouter stap te doen. Met goedkeuring van de Stadhouders der Gewesten werd op 22 Maart 1563 een brief aan Filips geschreven, en door Oranje, Egmond en Hoorne onderteevend, waarby op het ontslag des Kardinaals werd aangedrongen. — Op dien brief kwam slechts een ontwijkend antwoord; terwijl de Koning intusschen, hoezeer vergeefs, pogingen in 't werk stelde, om Egmond van 't verbond af te trekken. Dan nu zond Margareta zelve, al die moeilijkheden warsch, haar sekretaris Armenteros naar Spanje, om den Koning meer volledig aangaande den staat van zaken in te lichten en hem voor oogen te houden, hoe de spanning niet langer duren moest, zoo men de achtbaarheid der re-

geering en den klem van 't gezach niet geheel in de waagschaal stellen wilde. Terwijl Armenteros, die Oranje niet genegen was, zijn moeilijke last volvoerde, werden hier te lande nieuwe wapenen tegen den Kardinaal gesmeed. Met geweld had men niets tegen hem kunnen uitrichten: men nam nu spotterny te baat.

16. GRANVELLES VERTREK UIT DE NEDERLANDEN.

Oranje had op de byeenroeping der Algemeene Staten aangedrongen, ten einde door hen in het verlengen eener bede of belasting wegens oorlogskosten zou beslist worden. Margareta, door Granvelle aangezet, had verklaard, dat de Koning de byeenkomsten volstrekt verboden had, doch, om den Edelen eenig genoegen te geven, een Vergadering der Ridder van 't Gulden Vlies veroorloofd. By die gelegenheid had het niet aan feesten en drinkmalen ontbroken, en waren allerlei spotternyen tegen den Kardinaal geüit, die van mond tot mond liepen. Het Volk volgde weldra het voorbeeld van den Adel; en het regende schimp-schriften en spotprenten tegen Granvelle: ja zelfs werden er penningen met gelijk doel geslagen en in omloop gebracht. De Rederijkkamers, die zich schijnbaar alleen met het maken van kreupele en verveelende vaarzen, maar in de daad met staatkunde bezig hielden, staken, by hun openbare optochten of vertooningen, den draak met den Kardinaal. Zoo zag men by eene dier gelegenheden een duivel, die een Kardinaal met een vossestaart geesselde. Maar de bijtendste grap was die, welke uitgedacht werd om Granvelles buitensporige weelde, onder andere in zijn liveryen kenbaar, ten toon te stellen. Egmond namelijk liet al zijn bedienden verschijnen in grof, donkergrijs laken gekleed, zonder vercierselen, dan met zotskappen op de mouwen geborduurd. Weldra werd dit voorbeeld byna door den geheelen Adel gevolgd. Granvelle zag zeer goed in, dat de scherts hem gold, en beklaagde zich by den Koning, op wiens last de Landvoogdes Egmond verzocht, de ergernis te doen ophouden. Egmond liet nu wel de zotskappen wegnemen, maar vervangen door een bundel pijlen, met het omschrift: *Concordia res parvae crescunt*. Nu nam de zaak een ernstiger aanzien, als op een bepaalde vereeniging tegen Granvelle duidende. De moed ontzonk hem en hy vroeg den Koning voor eenigen tijd verlof. Armenteros, kort daarop, in 1564, uit Spanje teruggekeerd, bracht hem de vergunning daartoe, en tevens een verzoek aan Oranje, Egmond en Hoorne om hun plaatsen weder in te nemen in den Raad van State, waaruit zy zich een tijdlang

uit wrevel tegen Granvelle verwijderd hadden. Deze laatste wendde zich nu tot de Landvoogdes en verzocht tijdelijk ontslag, onder voorwendsel van zijn oude en zwakke moeder te gaan bezoeken. Weldra, in Maart 1564, vertrok hy naar Bourgondiën, en keerde nimmer terug. Hy begaf zich later in Spanje, en werd aldaar voortdurend door den Koning geraadpleegd en tot de aanzienlijkste bedieningen verheven.

Onbeschrijfelijk was de vreugde en het gejubel in de Nederlanden by zijn vertrek. Twee malen had nu Oranje zijn doel bereikt: het krijgsvolk was weggezonden, en Granvelle van het staatstoonel geruimd: nu moest de derde en hachelijkste strijd, die ten voordeele der vrijheid van godsdienst, gestreden worden.

17. EGMONDS ZENDING NAAR SPANJE.

Margareta, van de heerschappy ontslagen, welke Granvelle over haar uitgeoefend had, gaf zich nu geheel aan de leiding over van Oranje en zijne vrienden, die van hunnen kant alles in 't werk stelden om haar genoeg te doen. Viglius en Barlaimont hadden hun invloed voor 't oogenblik geheel verloren: en het was Oranje, die het werkelijk bestuur in handen had. Een tijdlang ging alles dan ook rustig en voorspoedig; maar weldra onttaardde, zoo als het doorgaands gaat, de vrijheid, welke men nu verkregen had, in bandeloosheid. Adel en Volk, zoo lang door Granvelle in toom gehouden, sloegen tot moedwil over. De Edelen, door geld- en heerschzucht gedreven, maakten het, door hun onbetamelijke eischen, der Regeering lastig: men telde de plakaten niet meer, en zelfs gevonniste kettters werden met geweld uit de handen van 't gerecht verlost: en niet alleen het kerkelijk, maar het burgerlijk gezach op vele plaatsen miskend.

Onder dezen staat van zaken kwam plotselings een bevel van Filips, dat de besluiten van 't koncilie van Trente hier zouden worden afgekondigd en opgevolgd: 't welk een strenge naleving der plakaten insloot. Oranje en de zijnen oordeelden, dat dit voorkomen moest worden en nu of nooit de vrijheid van godsdienst met alle kracht bepleit: en met goedvinden der Landvoogdes werd, ondanks de tegenkanting van Viglius en Barlaimont, besloten, Egmond naar Spanje te zenden, om den Koning de zwarigheden tegen gemelde afkondigingen voor oogen te houden. Aan Viglius werd ingevolge zijn betrekking het stellen opgedragen van den lastbrief, die aan Egmond zou worden medegegeven;

voorzeker een lastige en moeilijke taak voor iemand, die geheel andere inzichten had. Hy kon dan ook niet nalaten, dien lastbrief in zijn eigen geest in te richten; doch dit had geen ander gevolg, dan dat Oranje den inhoud afkeurde en krachtdadig bestreed. Zoo rondborstig liet hy zich te dezer gelegenheid uit en zoo breedvoerig sprak hy, dat de vergadering scheidde alvorens tot een besluit te komen; terwijl Viglius zoo ontroerd en overspannen was geraakt van 't geen hy had moeten hooren, dat hy in dien nacht door een beroerte overvallen werd, en slechts langzaam herstelde. Voorloopig werd zijn betrekking opgedragen aan Joachim Hopper, even als hy een Fries van geboorte, Lid van den Geheimen Raad, vermaard door zijn geleerdheid, en by alle partyen in hoogachting. Door dezen werd de lastbrief eenigszins overeenkomstig 's Prinsen bedoeling gewijzigd: en nu vertrok Egmond op Nieuwjaarsdag 1565 naar Spanje. Zijn zending werd echter door velen als zoo hachlijk beschouwd, en zoo bekommerd was men, dat hem ter oorzaak dier reis eenig leed mocht overkomen, dat de Graven van Hoogstraten en Brederode, en nog een vijftal Edelen, zich by geschrift verbonden, elk ongeval, dat hem mocht overkomen, op Granvelle of wie daaraan schuld mocht hebben, te wreken: welk verbond zy met hun bloed onderteekenden.

Hun bezorgdheid bleek nader zonder grond geweest te zijn. Egmond kwam, na vier maanden afwezigheid, behouden terug. Hy was in Spanje zeer beleefd ontfangen geworden; doch omtrent het voorname punt zijner zending had hy niets gewonnen. De Koning verklaarde, liever duizend levens te verliezen, dan op het stuk der godsdienst iets toe te geven, en droeg zelfs den Raad van State op, met raadpleging van twee of drie Bisschoppen, maatregelen te beramen tot fnuiking der kettery.

18. TOENEMENDE ONTEVREDENHEID. — HET VERBOND DER EDELEN.

Om aan den wil des Konings te voldoen, werd aan de Bisschoppen van Namen, Yperen en St. Omer de taak opgedragen, om met eenige Magistraatspersonen en Geestelijken de middelen aan te wijzen ter beteugeling der kettery. Hun voorstel, in den Raad van State gebracht, ontmoette tegenstand by Oranje, Egmond, Hoorne en Mansveld, die het te gestreng keurden en weigerden er over te stemmen; terwijl de Ko-

ning het daarentegen te zacht oordeelde, en beval, dat de plakaten, zoo als die door zijn vader en door hem verordend waren, zouden worden ten uitvoer gelegd. Dit besluit des Konings bracht een algemeene verslagenheid te weeg; en men wil, dat, toen het werd afgekondigd, de Prins aan een der leden van den Raad van State zou gezegd hebben, dat nu haast een droevig treurspel stond aan te vangen. Hy zelf verliet den Raad en zijn hof te Brussel en begaf zich naar Breda, van waar hy aan de Landvoogdes schreef, dat hy niet zag, hoe men 's Konings bevelen zou kunnen nakomen, zonder een burgeroorlog te verwekken, en dat hy, liever dan tot 's Lands ondergang mede te werken, zijn ontslag verzocht.

Inmiddels ging uit alle Gewesten maar eene stem op: het regende van alle zijden klachten ten Hove over de vervolging en den overlast dien men van de Inquisiteurs te lijden had: schotschriften by duizenden werden gedrukt, verspreid, soms aan de muren geplakt. Te Antwerpen werd een geschrift aangeplakt, waarby de Overheid werd opgeëischt, om den Koning van Spanje wegens meened voor 't Kamergezicht te Spiers te dagvaarden, en aan de huizingen van Egmond en van Oranje, te Brussel, manifesten gespijkerd om hunne hulp voor 't volk in te roepen.

Dit alles geschiedde door byzondere personen, die zich schuil hielden; maar ook de hoofdsteden van Brabant verzetteden zich tegen de Inquisiteurs, als strijdig met hare voorrechten, en de Stadhouders der Gewesten volgden Oranjes voorbeeld en dreigden hun ontslag te nemen, zoo 's Konings bevel naar de letter uitgevoerd moest worden.

Ook de Edelen zaten niet stil. Op twee byeenkomsten, in 't laatst van 1565 gehouden, de eene in het huis van den Graaf van Kuilenburg, te Brussel, de andere in dat van Nikolaas van Hames, Wapenkoning der Vliesridders, werd het besluit genomen, pogingen aan te wenden om zich onderling te vereenigen tot weering der Inquizitie, en de Duitsche Vorsten over te halen in dat verbond. Deze vereeniging, gewoonlijk onder den naam van *Compromis* bekend, werd door Brederode, Lodewijk van Nassau, de Graven van den Berg (Oranjes zwager), van Kuilenburg, en van Mansveld, en ongeveer vierhonderd Edelen geteekend. Oranje behoorde niet onder de teekenaars, zoo min als Egmond en Hoorne: hy beweerde zelfs den maatregel af te keuren; en zeker was de onberaden, ja oproerige toon waarin het geschrift was opgesteld, niet geschikt om de goedkeuring te verwerven van een staatsman, bedaard en omzichtig als hy. Hoorne volgde zijn voorbeeld, en hield zich van Brussel verwijderd; maar Egmond, de gunst des Konings, welke hy gevoelde verbeurd te hebben, wederom wenschende te winnen, sloot zich omtrent dezen tijd by de Hofparty aan, en trachtte

der Landvoogdes te behagen : 't geen hem echter, als het vervolg leert, weinig baten moest.

19. HANDELINGEN DER VERBONDENE EDELEN.

I.

De gemoederen geraakten hoe langer hoe meer aan 't gisten. Een gerucht, dat Hertog Erik van Brunswijk krijgsvolk te Kleef verzamelde op 's Konings last, om de Inquizitie met geweld door te drijven, vermeerderde de ongerustheid. Oranje en Hoorne keerden naar Brussel en nu werd, deze reis met voorkennis van eerstgenoemde, een verzoekschrift opgesteld, waarby men de Landvoogdes smeekte, by den Koning — aan wien men voor 't overige trouw en gehechtheid beloofde — op het intrekken der plakaten aan te dringen. De verbonden Edelen kwamen zelve te Brussel: Hendrik van Brederode onder anderen met een gevolg van tweehonderd paarden: men vroeg gehoor, en toen dit was verleend, trok de geheele stoet, ten getale van driehonderd, den 5 April 1566 naar het Hof. Brederode en Lodewijk van Nassau sloten den optocht: en de eerstgenoemde, die door zijn afkomst uit het Huis van Holland als de aanzienlijkste onder de aldaar verbondenen beschouwd werd, overhandigde het smeekschrift met een aanspraak. Margareta antwoordde twee dagen later schriftelijk, dat zy een bezending aan den Koning zou doen, en dat zy intusschen, hoezeer onbevoegd om de schorsing der plakaten te gelasten, zou zorg dragen, dat deze met gematigdheid werden ten uitvoer gelegd. Hierop kwam een weder-schrift van de Edelen, waarby zy op nieuw hun afkeer van alle oproer, en hun getrouwheid aan den Koning betuigden. Margareta was intusschen bekomen van de eerste ontsteltenis, welke de verschijning der Edelen in zoo groot aantal by haar verwekt had. Men had, voor hun komst, allerlei geruchten verspreid; onder anderen, dat er 3500 man troepen gereed stonden om met geweld de vrijheid van godsdienst te verkrijgen. Nu dit verdicht bleek te zijn en de Edelen by hun tweede geschrift werkelijk water in hun wijn deden, nam de Landvoogdes een fieren toon aan en gaf hun tot wederantwoord, dat er geen vrees van oproer bestond, ten ware van hunnen kant, en dat zy hen ernstig vermaande, geen verdere leden in hun verbond te halen. Hiermede liep de zaak af, en de Edelen keerden terug, weinig voldaan over den uitslag

hunner pogingen. Wel wendden zich ook de Staten van sommige Gewesten tot de Landvoogdes met soortgelijke vertoogen; doch Margareta, van den inhoud vooraf verwittigd, weigerde die aan te nemen.

De Edelen, ziende, dat er toch geen afschaffing der plakaten te hopen viel, besloten ten minsten op de verzachting daarvan aan te dringen: en het was te dien einde, dat zy den Markgraaf van Bergen en den Baron van Montigny naar Spanje afvaardigden. De zending dezer Heeren bleef, wat de zaak zelve betrof, evenzeer zonder uitwerking als die van Egmond geweest was, en voor henzelve noodlottig, daar geen van beiden immer zijn Vaderland terugzag.

Het verbond der Edelen was door de krachtige houding van Margareta vrij wat geschokt, en het eenige wezenlijke resultaat er van bestond daarin, dat het een naam en een leus opleverde, waaronder, als wy nader zien zullen, de worstelstrijd tegen Spanje het eerst gevoerd werd.

20. HANDELINGEN DER VERBONDENE EDELEN.

II.

Ik zeide, dat een naam en een leus de hoofduitkomst waren van het verbond der Edelen. Toen namelijk op 7 April het eerste antwoord der Landvoogdes tot hen gekomen was, hadden zy zich in 't huis des Graven van Kuilenburg vereenigd, waar hen Brederode onthaalde. Onder den maaltijd vertelde hy hun, hoe, toen Margareta by hun komst eenigszins ongerust scheen, Barlaimont haar in 't oor gefluisterd had: „Stel u gerust, Mevrouw; 't zijn maar geuzen (bedelaars).” Wekte het bericht van die spotterny in 't eerst de verontwaardiging der gasten op, langzamerhand, toen hun gemoederen door den wijn verhit waren, begonnen zy elkander met den naam van geuzen aan te spreken en zich alzoo dien scheldnaam als een eereytel toe te eigenen. Een bedelzak en een drinknapjen, hoedanige de bedelaars gewoonlijk by zich dragen, werden door Brederode te voorschijn gehaald en onder luid gejuich en gejubel als ordeteekenen aangenomen. By die leuze werd alras tot devys of zinspreuk aangenomen: *fidelles au roy jusques à la besace* (den Koning getrouw tot aan den bedelzak). Reeds weinige dagen later waren zilveren of gouden penningen geslagen, met den bedelzak en de zinspreuk daarop gesneden, en die om den hals gedragen werden; terwijl anderen

een houten napjen aan hun hoed vasthechtten met het opschrift: *leve de geus*.

Weinig vielen dergelijke vertooningen in den smaak van Oranje: en toch kon hy zich moeilijk zuiveren van de verdenking, alsof hy die had goedgekeurd. Immers, toen de bedoelde maaltijd plaats had, was hy met Hoorne, die 't middagmaal by hem gehouden had, en met Egmond, het huis van Kuilenburg voorby gekomen om zich naar den Raad te begeven, en toen met hen naar binnen gegaan, om den Graaf van Hoogstraten af te halen, die er op last der Landvoogdes heen getrokken was om, zoo mogelijk, de gemoederen tot bedaren te brengen. Hun bezoek was met uitbundig gejuich ontvangen: en niet dan met veel moeite gelukte het hun, Hoogstraten, dien men niet wilde laten vertrekken, met zich mede te krijgen. Deze toevallige en kortstondige bywoning van dit gastmaal woog naderhand zwaar in de beschuldiging van hoog-verraad, tegen gemelde Heeren ingebracht. Het huis van Kuilenburg werd later, op last van Alva, ter oorzake van datzelfde gastmaal, tot den grond toe afgebroken, en een schandpaal gesteld op de plaats, waar het gestaan had.

Het verbond der Edelen had by het volk een overdreven verwachting doen koesteren, dat de plakkatzen zouden worden opgeheven: uitgewekenen en verbannen waren teruggekeerd, Hugenootsche predikers in menigte overgekomen, openlijke predikatiën in de nabyheid der steden gehouden, duizenden tot de nieuwe leer overgegaan. Te grooter was dus de te-leur-stelling, toen het hangen en verbranden weder als te voren begon, toen het bleek, dat de Edelen door hunne fraaie woorden niets hadden uitgewerkt, en dat de zoogenaamde *moderatie* (of matiging) der plakkatzen, door de Landvoogdes toegezegd, in waarheid niets beteekende: kortom, dat alles by het oude gebleven was en men meer dan ooit het ergste te duchten had. Het volk, steeds geneigd om met woorden te spelen, vermaakte zich nu, door, met een kleine byvoeging van letters, aan de *moderatie* den naam van *moorderatie* te geven.

21. PREDIKING IN HET OPEN VELD. — EERSTE ONGEREGELDHEDEN.

Hangen en branden zijn, als ik reeds vroeger heb aangemerkt, slechte bekeeringsmiddelen: en hoe meer men de prediking der nieuwe leer zocht te belemmeren en te straffen, hoe meer zy haar gang ging; —

maar nu in het open veld, terwijl de predikant doorgaands op een wagen stond, door een overhangenden boomtak of door een gespannen zeil tegen regen of zon beschut; — en de toehoorders gewapend waren en schildwachten uitzetteden om niet verrast te worden. De leeraars, die meest uit Frankrijk kwamen, waren de gevoelens van den beroemden Kerkhervormer Kalvijn toegedaan en dit had ten gevolge, dat de meeste Protestanten in de Nederlanden die insgelijks omhelsden. Hoezeer nu de Lutheranen en Calvinisten in de hoofdzak wel overeenkwamen, gebeurde het te dikwijls, dat zy, in stede van gezamenlijk hun vervolgers het hoofd te bieden, over byzaken met elkander twisteden en zich onderling vyandig gedroegen, tot groot nadeel voor de zaak der gewetensvrijheid.

De verwarring, het wantrouwen tusschen Regeering en bestuurden, het ongenoegen der menigte, klommen van dag tot dag. Vooral te Antwerpen nam de staat van zaken een zoo ernstig aanzien, dat de Magistraat, voor een opstand beducht, de Landvoogdes uitnoodigde, door hare tegenwoordigheid de orde te komen herstellen. Margareta, zich niet in eigen persoon aldaar willende wagen, zond er eerst den Graaf van Megen heen, en, toen deze de stad byna uitgejaagd was en althands onverrichter zake terugkeerde, den Prins van Oranje. Deze werd er door de bevolking als haar redder met luid gejubel ingehaald: wel dertig duizend menschen trokken hem te gemoet en klokken werden by zijn komst geluid. Niet zonder moeite, en geholpen door den Burgemeester, Antoni van Stralen, gelukte het hem, althands tijdelijk, de rust te herstellen; hoezeer niet zonder de overtuiging, dat, bij de eerste gelegenheid, de onlusten op nieuw zouden uitbarsten.

Even als in het zuidelijke, werden ook in het noordelijke gedeelte der Nederlanden de predikingen al meer en meer bygewoond. De Graaf van Kuilenburg liet die in zijn eigen stad verrichten, en weldra werd dat voorbeeld ook in andere Hollandsche plaatsen gevolgd, deels onder begunstiging, deels met oogluiking, deels in spijt der Overheid. De Landvoogdes wendde zich nu tot de Verbonden Edelen, met het verzoek, dat zij hun invloed zouden aanwenden, om de ongeregeldeheden te keer te gaan, ingevolge de verplichting die zy op zich hadden genomen. De Edelen, zeer ontevrede over de zoogenaamde moderatie, namen met vreugd deze gelegenheid te baat, om hunne grieven te bespreken, en vereenigden zich daartoe, wel ten getale van tusschen de 1500 à 2000, te St. Truien. Na aldaar in de maand July verscheiden dagen achtereen beraadslaagd te hebben, kwamen zy tot het besluit, de Hervormden te beschermen en des noods geweld met geweld te keeren. De Landvoogdes, inziende, hoe zoodanig besluit tot dadelijken opstand leiden zou, verzocht Oranje, zijn invloed by hen te gebruiken.

Op een samenkomst, den 18 July gehouden tusschen hem en twaalf gemachtigden der Edelen, met Lodewijk van Nassau en Brederode aan 't hoofd, wist hy de Edelen te bewegen, uit elkander te gaan, en 's Konings antwoord af te wachten. Reeds den 12 Augustus kwam dit en behelsde, dat de Koning zelf zoude overkomen, en inmiddels toestond, dat hem een nieuw ontwerp van matiging werd aangeboden. Alles scheen dus op weg om zich te schikken; toen een nieuwe en onverwachte gebeurtenis alles weder uit zijn verband rukte.

22. BEELDESTORM.

Reeds den tweeden dag na dat 's Konings antwoord te Brussel was gekomen, waren hier en daar hoopen blinde yveraars te samen geschoold en de kerken en gewijde kloosters gewelddadig binnengedrongen, waar zy de beelden, de altaren en sieraden van de Roomsche eeredienst vernielden. Deze *Beeldestorm*, gelijk men 't noemde, begon in Vlaanderen en Artois, en had vervolgens, byna gelijktijdig, in alle Gewesten plaats. Alleen in Brabant en Vlaanderen werden, in vier dagen tijds, meer dan 400 kerken verwoest. Deze dolzinnige en oproerige bedrijven, door alle verstandigen onder de Protestanten niet dan met smart en benaauwdheid aangezien, wel verre van hunne zaak te bevorderen, zetteden die meer achteruit dan al wat tot dien tijd geschied was. Wel scheen, in den beginne en zoolang de Landvoogdes nog handelde onder den invloed van den eersten schrik, de zege der gewetensvrijheid naby: althands zy maakte een verdrag met de Verbonden Edelen, 't welk behelsde dat de Inquizitie hier te lande zou worden afgeschaft, en geen der Edelen over de door hem gedane stappen bemoeilijkt; maar alras kreeg zy berouw over de betoonde toegeeflijkheid. Zy zag, hoe verscheidenden der Edelen thands, uit verontwaardiging over het gebeurde, zich aan het verbond onttrokken, en hoe de kans voor haar schoon stond, om haar gezach, dat een poos gewankeld had, te herstellen. Oranje en Egmond hadden, in de Gewesten waarvan zy Stadhouders waren, de beeldstormers streng doen straffen; doch ook in sommige plaatsen, behoudens nadere goedkeuring des Konings, een soort van vergelijk met de Onroomschen aangegaan. Dit mishaaide Margareta. Zy deed de meesten dier schikkingen te niet en liet hier en daar de predikers uit de steden drijven. Weldra kwam er tijding, dat de Koning — gelijk trouwens zich verwachten liet — fel verstoord was over het gebeurde

en geenszins geneigd om de overeenkomst, met de Edelen aangegaan, te bekrachtigen: ja men verhaalde -- en de uitkomst bewees, dat het gerucht verre van logenachtig was -- hoe de Koning het graauw, dat de kerken geplunderd had, de kettters, die het beschermden en voorstonden, en de Heeren -- Oranje, Egmond en Hoorne -- die met hen eene lijn trokken, allen even schuldig beschouwde. Oranje bekwam afschrift van twee brieven, door d'Alava, 's Konings Gezant in Frankrijk, aan de Landvoogdes geschreven, en meldende, dat, zoo men de drie laatstgenoemden een tijdlang met zoete woorden paaide, om hen, ter geschikter ure, als stokers der beroerten te straffen, de Koning hier de onbepaalde heerschappy zou bekomen. Oranje en zijn broeder Lodewijk oordeelden hierop, dat de tijd gekomen was om geweld met geweld te keer te gaan; doch de besluiteloosheid van Egmond, wien anders het krijgsvolk -- waarvan hy de afgod was -- gereedelijk gevolgd zou zijn, belemmerde het nemen van eenige krachtige maatregelen; terwijl ook de voortdurende twisten tusschen de Lutherschen en Kalvinisten alle eenheid van handeling onmogelijk maakten.

23. ORANJES POGINGEN TOT HERSTEL DER RUST. — GEVECHT BY AUSTRUWHEEL.

De Landvoogdes, de Edelen verdeeld en moedeloos ziende, achtte de gelegenheid gekomen om doortastende maatregelen te nemen. Zy liet Duitsch krijgsvolk werven, 't welk men deels onder het bevel van Aremberg en van Megen, deels ook onder dat van Egmond en van Oranje plaatste. Deze laatste echter gaf men een Duitsch Overste ter zijde, met geheimen last om op zijn handelingen te letten.

Het eerste wat de Landvoogdes met de hulp van deze nieuwe troepen ondernam, was Valencijs te doen belegeren, waar de Hervormden zich in 't bezit van verscheiden kerken gesteld hadden en geen bezetting wilden innemen. De Heer van Noircarmes (een van hen, die de verklaring, tijdens Egmonds reize naar Spanje afgelegd, mede met zijn bloed geteekend, en den Markgraaf van Bergen in het bewind over Henegouwen vervangen had, maar nu zijn voormaligen vrienden was afgevallen) bestuurde dit beleg, en Valencijs werd stormenderhand bemachtigd.

Intusschen had zich Oranje op verzoek der Staten van Holland en Utrecht naar die Gewesten begeven om aldaar de rust te herstellen.

Gewis was zijn taak verre van gemakkelijk; dewijl, op plaatsen waar de Regeering streng aan de Roomsche leer gehecht was, zoo als te Utrecht, het betoonen van toegeeflijkheid aan de Protestanten niet dan met groote zwarigheden kon verkregen worden; terwijl elders, waar, als te Amsterdam, de Hervormden machtig en stout waren, het wederom groote moeilijkheid inhad, de klem van 't bestuur tegen over hen te bewaren. Nooit wellicht legde de Prins meer beleid en overleg aan den dag, dan by deze zending, en dit bleek ook daaruit, dat de Staten van Holland hem een geschenk van f 33,000 aanboden als bewijs hunner dankbaarheid: 't welk hy echter voorzichtig genoeg was om beleeftelijk van de hand te wijzen.

En werkelijk baatte het weinig, of de rust in een paar Gewesten voor een tijd schijnbaar hersteld was, terwijl overal tweedracht en onrust broeiden en van weërszijden daden van geweld gepleegd werden. Sommigen onder de Eedgenooten, ziende welk een keer de zaken namen, hadden het noodig geacht, zich te wapenen: de Graaf van den Berg versterkte zijn slot in de Bommelerwaard, Brederode zijn sloten te Vianen en te Ameide, terwijl hy in bovengemelde stad, waar hy zijn hofhouding had, een bende verzamelde, die eerlang tot 3000 man aangroeide, waarmede hy den omtrek afliep, doch weinig uitrichtte. Meer beteekenend door haar doel, doch noodlottig in haar uitslag, was een onderneming, omtrent dien tijd door Jakob van Marnix, Heer van Tholouze, in 't werk gesteld om Walcheren te overrompelen. Met ongeveer 600 man voor Vlissingen gekomen, vond hy de bezetting reeds op haar hoede, en keerde onverrichter zake terug. Te Austruweel naby Antwerpen aan wal gekeerd, werd hy aangevallen door het krijgsvolk, dat de Landvoogdes op hem afzond: zijn bende, uit ongeöefend volk bestaande, werd spoedig uiteen gejaagd, en hy zelf in een schuur verbrand, binnen welke hy zich met een hoopjen volks verschanst had. Zoo was het droevige treurspel, dat Oranje voorspeld had, reeds begonnen. Het Antwerpsche graauw weet hem het omkomen van Tholouze en de zijnen: en niet zonder oneindig veel moeite en beleid, ja niet zonder lijfsgevaar, gelukte het hem, de rust in die stad te herstellen.

24. ORANJE WIJKT UIT.

Men kon het Margareta niet ten kwade duiden, dat zy, in den moeilijken toestand, waarin zy zich geplaatst zag, vriend van vyand onderscheiden en weten wilde, op wien zy vertrouwen kon. Om hiertoe te

geraken, vorderde zy een nieuwen eed, zoo van de ambtenaren en overheden als van 's Konings leenmannen. De eerstgenoemden moesten zweren, het Roomsch geloof te handhaven, de beeldstormers te straffen en de kettery uit te roeien: de leenmannen, den Koning tegen ieder te dienen. Deze laatste eed werd door velen, zelfs door Egmond gedaan: en met schrik konden nu de Verbonden Edelen merken hoe hun aantal versmolten was. Oranje, Hoogstraten, Berg, Brederode en enkele anderen weigerden, zeggende, eenmaal gezworen te hebben, en het niet noodig te achten, dit op nieuw te doen. Dit kostte Hoogstraten het Stadhouderschap over Mechelen, en Brederode het bevel over zijn bende van ordonnantie (welken naam men toen gaf aan een afdeeling troepen, in dienst van den Staat). De laatstgemelde zoo wel als Berg, de macht der Landvoogdes ziende aangroeien, poogden vrede met haar te maken; doch het was te laat voor verzoening: de Landvoogdes, zich harer macht bewust, eischte, dat zy zich zonder voorwaarden aan 's Konings genade zouden onderwerpen. Hiertoe was noch de een noch de ander gezind: Brederode vooral achtte zich reeds te veel te hebben blootgegeven, en, nu tot openlijken wederstand overgaande, liet hy in February 1567 's Hertogenbosch door Antoni van Bombergen bezetten, die 't echter niet langer hield dan tot April: vervolgens beproefde hy een aanslag op Utrecht, die mislukte, daar Megen, de Stadhouder van Gelderland, hem vooruit was geweest en de Stad bezet had. Brederodes krijgsknechten wreekten zich over deze te-leur-stelling, door 't klooster Mariënwaart te plunderen; terwijl zijn aanhangers ook elders in Holland en Utrecht vele geestelijke gestichten op dergelijke wijze behandelden. Vervolgens wierp hy zich in Amsterdam, waar de Onroomschen hem tot hoofd begeerden, en hy 't ongeveer een maand hield.

Oranje, by niemand meer steun vindende, noch by Egmond, die alleen naar verzoening met het Hof streefde, noch by de Eedgenooten, die meerendeels het hoofd in den schoot legden, noch by de Staten en Overheden, in 't algemeen sterk ingenomen tegen de Hervorming, en zich niet willende aansluiten, noch aan de onberaden handelingen van Brederode, noch aan de uitspattingen van het gepeupel, welke hy afkeurde, en tevens geen kans ziende om den Koning met behoud van eer en geweten te dienen, besloot het land te verlaten: hy legde zijn ambten neder en begaf zich den 11^{den} April, met zijn gandsche huisgezin, waaronder drie zijner broeders, uit Antwerpen naar Breda. Meer dan 4000 menschen deden hem uitgeleide, en de verslagenheid over zijn vertrek was algemeen. Tien dagen later, na zijn byzondere zaken in orde gebracht te hebben, reisde hy over Grave en Kleef naar Dillenburg. Hy nam zijn dochtertjen met zich; doch liet zijn zoon Filips Willem aan de Hoogeschool te Leuven achter, wat hem later genoeg be-

rouwde. Kuilenburg, Hoorne, Hoogstraten en daarna ook Brederode, volgden zijn voorbeeld en weken ten lande uit. De Hervormden gaven nu overal den moed verloren en begaven zich by duizenden naar elders, vooral naar Emden heen: hun kerken werden even snel afgebroken als vroeger de beelden en altaren: de prediking hield overal op: en met allen weêrstand aan 's Konings bevelen ware 't uit geweest, indien hy zelf niet, door ontijdig wraak te willen nemen, een nieuwe veerkracht, en daardoor nieuwen tegenstand, zich by de Nederlanders had doen ontwikkelen.

25. DE HERTOG VAN ALVA.

Koning Filips had, toen hy beloofde in de Nederlanden te zullen overkomen, niet alleen de ingezetenen alhier, maar ook zijn zuster, misleid. Het voornemen daartoe had by hem nimmer een punt van ernstige overdenking uitgemaakt: als Koning zoude hy niet hebben kunnen komen dan om genade en vergiffenis aan te brengen, en het was enkel wraak en vervolging, welke hy den Nederlanders toedacht. Naar een geschikt werktuig om die uit te oefenen behoefde niet lang gezocht te worden.

Onder zijn Veldheeren was er niet een, meer door zijn krijgskunde, maar ook door zijn onverbidde gestrengheid beroemd, dan Ferdinand Alvarez van Toledo, hertog van Alva. Slaafsch aan zijn Koning gehecht, eischte hy ook, van wie onder hem stonden, de onbepaaldste onderwerping. Dit wist Filips, en achtte daarom niemand meer dan hem geschikt, om de ketters niet alleen, maar al de Nederlanders, voor hun wederspanningheid te straffen.

Vergeefs poogde Margareta, toen zy vernam, dat de gevreesde Krijgs-overste met volmacht herwaarts komen zou, den Koning te bewegen, van zijn voornemen af te zien: Filips bleef onverbidlijk. Alva stak over naar Genua, met een talrijk leger, uit Spanjaarts, Albaneezen en Italianen samengesteld, allen oude keursoldaten, in talrijke veldtochten geöefend en gehard, en aangevoerd door de bekwaamste Veldheeren van hun tijd. Onder deze telde men Alvaas zonen, Don Frederik, die hem tot Stedehouder diende, Don Ferdinand, die het opperbevel voerde over de ruitery; beiden onder de oogen van hun vader tot het krijvoeren opgevoed: Chiappin Vitelli, Graaf van Cetone, die als Veldmaarschalk den tocht bestuurde, en wien weinigen overtroffen in doorzicht en ervarenis: Gabriël Cerbellon, Overste van 't geschut: Ulloa, die de Napolitanen, Braccamonte, die de Sarden, Lodogno, die de Lombarden

aanvoerde, den Bevelhebber vooral der Sicilianen, Juliaan Romero, als krijgshoofd tot dien tijd onverwonnen: Louis Paciotte (of Pacheko) den bekwamen krijgsbouwmeester: en eindelijk Sanzio d'Avila, die Alvaas lijfwacht aanvoerde en voor niemand dan voor hem als Veldheer onderdeed.

Van Genua begaf zich het leger, dwars over de Alpen heen, waar zich Alberik, Graaf van Lodron, er met 1200 Tirolers byvoegde, naar Borgondiën. Al de bezwaren, welke zulk een moeilijke tocht, met een heirmacht, uit zoo verschillende bestanddeelen samengesteld, moest opleveren, had Alva door beleid en kloekheid overwonnen, en de gestrengste tucht was op die lange reis bewaard gebleven. 't Was in de laatste helft van Augustus, dat hy in de Nederlanden aankwam, en, te Brussel ontvangen, zijn intrek nam in het huis des Graven van Kuilenburg.

Met de tijding van zijne nadering, ontving men ook alhier die van den dood des Markgraven van Bergen, even als later zijn tochtgenoot Montigny, te Madrid, en vermoedelijk door vergif, uit den weg geruimd.

26. ALVA IN DE NEDERLANDEN. — GEVANGENNEMING VAN EGMOND EN HOORNE.

Niet dadelijk liet Alva blijken, wat de eigenlijke strekking zijner zending was. Met heusheid ontving hy de Edelen, die hun opwachting by hem kwamen maken, onverschillig tot welke party zy behoorden: en toen hem, by een kort oponthoud te Leuven, de twaalfjarige Filips Willem van Oranje werd voorgesteld, betuigde hy dezen, hem, waar hy kon, van gandscher harte ten dienste te zullen staan.

De meesten lieten zich door dien schijn van vriendelijkheid verblinden: en waarom zouden zy ook wantrouwen gekoesterd hebben? De Nederlanders waren immers weër tot rust gekeerd: en de prediking, die groote grief, had opgehouden. Hoorne aarzelde dan ook niet, terug te keeren: Hoogstraten maakte zich gereed, zijn voorbeeld te volgen: Oranje alleen zag verder en bleef wijselijk waar hy was.

Welhaast echter bemerkte Margareta wat er broeide. Alva had haar, by zijn aankomst te Brussel, zijn lastbrief als Kapitein-Generaal vertoond; maar hy verzweg niet langer, dat hy geheime bevelen had, welke hy te zijner tijd zou openbaren. Margareta, met geen schaduw van gezach te vreden, en in de verantwoordelijkheid niet wiliende deelen van 't geen gebeuren zou, verzocht haar ontslag.

En werkelijk, naauwlijks was er een maand verstreken, of Alva wierp het masker af. Op den 9^{den} September liet hy, door zijn zoon Ferdinand, Egmond en Hoorne, als reeds meermalen gebeurd was, by zich te gast noodigen. De maaltijd was vrolijk gelijk altijd; doch na den eten hield Alva hen zoo lang aan de praat, tot hem heimelijk bericht gebracht was, dat, ingevolge zijn last, Stralen, de Burgemeester van Antwerpen, Oranjes vriend, en Casembroot, Heer van Bakkerzeel, Egmonds sekretaris, in hechtenis genomen waren. Dit was voor hem het sein, om zich te verwijderen: en nu werden onverwachts de beide Graven afzonderlijk buiten geroepen, gevangen genomen en, eenige dagen later, naar 't slot te Gent vervoerd. Hoogstraten, die reeds op weg naar Brussel was, hoorde in tijds nog, wat er gebeurde en haastte zich, sneller dan hy gekomen was, het land weêr te verlaten. De jonge Graaf van Mansvelt was nog nader by zijn verderf geweest. In het paleis van Alva met Egmond en Hoorne gekomen, had hy een wenk van zijn vader ontvangen en zich in stilte weggemaakt.

Het voorbeeld dezer beide Edelen werd aldra gevolgd en wel door een 20,000 tal menschen; gelukkig nog: er het lijf af te brengen en have en goed in de steek te laten; want nog voor het einde van September was door Alva een nieuw Gerechtshof ingesteld onder den naam van Raad van Beroerten, voor 't welk al wat tot de plaats gehad hebbende onlusten maar eenigszins betrekking had, gebracht moest worden. Viglius, Barlaimont en Noircarmes werden, om de leus, en als mannen die aanzien en ontzach genoten, tot leden van dien Raad aangesteld: doch de eerste verschoonde zich om zijn hooge jaren, en de beide anderen namen er nimmer zitting in.

27. DE RAAD VAN BEROERTEN.

Aan Joan de Vargas, een bloed- en geldgierigen Spanjaart, was hoofdzakelijk de leiding opgedragen van dien Raad van Beroerten, die, om de menigte van strafvonnissen, welke hy uitsprak, aldra niet anders dan onder den naam van Bloedraad bekend werd. Al wie maar eenigszins, zelfs van verre, in de onlusten betrokken was geweest, werd voor dezen Raad gedaagd, en zy, die uitweken, werden met verbeurdverklaring hunner goederen gestraft. De doodstraf werd uitgesproken en voltrokken aan allen die de wapenen hadden opgevat, aan de beeldstormers, aan hen, die verzoekschriften tegen de plakkatens, de Inquisiteur of de

instelling der Bisdommen geteekend hadden, die Predikanten gehuist, psalmen of Geuzeliederen gezongen of aangehoord, de openbare prediking of Calvinistische begripenissen bygewoond, of zich ongunstig over de oude leer hadden uitgelaten. Tot bedwang van Antwerpen werd een citadel gesticht, en enkel de omstandigheden, die eerlang volgden, verhinderden Alva zulks ook op andere plaatsen te laten doen.

Onder andere voortvluchtigen werden nu ook Oranje, zijn broeder Lodewijk, de Graven van den Berg, van Hoogstraten en van Kuilenburg, voor den Raad van Beroerten ingedaagd. Geen van hen, als van zelve sprak, voldeed hieraan: en te recht, daar deze Raad over de meesten hunner, in hun hoedanigheid, 't zij van Vliesridders, 't zij van Soevereine Vorsten, onbevoegd was, vonnis te vellen. Oranje verdedigde zijn wegblijven in geschrifte, en gaf later een meer omstandige verantwoording deswege in het licht. Inmiddels wist Alva den Prins toch in 't hart te grieven, door diens zoon, Filips Willem, van de Akademie te Leuven te laten oplichten. Vargas kweet zich van die taak, en toen de Bestuurders der Hooge School hem vertoonden, dat zulk een handelwijze een inbreuk was op hun voorrechten, duwde hy hun in slecht Latijn toe, dat men zich daaraan niet stoorde. De jonge Vorst, naar Spanje gevoerd, bleef aldaar acht-en-twintig jaar gevangen, en zag zijn vader nimmer weder.

Byzonder fraai was de redeneering, waarmede de Spaansche Inquisitie de gruwelen wettigde, die nu hier te lande gepleegd werden. De kettters, zeide zy, hebben schuld aan den beeldestorm: de overigen hebben niets gedaan, om dien te beletten: derhalve zijn zy allen des doods schuldig.

De landzaten, ziende, dat zy, wanneer zulk een beginsel gevolgd werd, geheel te gronde gebracht werden, sloegen tot wanhoop en verwijfeling over. Een hoop volks in West-Vlaanderen schoolde te samen, viel in de kloosters, plunderde en mishandelde de Geestelijkheid en bedreef allerlei baldadigheid. Men gaf aan dezen hoop, onder welken zich het snoodst geboefte mengde, doch die weldra door Alvaas krijgsvolk verstrooid of gevangen en gestraft werd, den naam van *Wilde of Boschgeuzen*.

28. ORANJES KRIJGSTOERUSTING EN EERSTE ONDERNEMINGEN.

Oranje had, by zijn vertrek uit de Nederlanden, betuigd, dat hy niets tegen den Koning ondernemen zou, zoo lang deze hem niet in eer en

goed aantastte. Thands echter, als verrader en muiter ingedaagd, van zijn bezittingen hier te lande, ja, wat meer zegt, van zijn kind beroofd, achtte hy zich gerechtigd, het zwaard op te vatten. Hy was ja, Leenman van Filips, maar toch, als deze, Soeverein, hem in stand en afkomst gelijk, en bevoegd, hem den oorlog aan te doen. Hy had nu mede, na lang en ernstig onderzoek, de leer der Hervormden uit overtuiging aangenomen, en zoude voortaan ook daarvoor strijden. Dan het geld is de zenuw van den oorlog, en de middelen, waarover hy op dit oogenblik beschikken kon, waren gering: zijn goederen alhier onder beslag en de inkomsten van zijn Prinsdom Oranje leverden hem niet veel op. Door geldleeningen aan te gaan, door het verpanden en verkoopen van zijn kleinnoodiën, wist hy eenige krijgsbenden te verzamelen; doch zoo bekrompen waren zijn middelen, dat hy zelfs eenige soldaten, wier dienst hem de Paltsgraaf, Jan Kazimier, aanbood, moest weigeren, omdat hem het noodige geld tot hun bezoldiging ontbrak. Voor 't overige vond hy by de Duitsche Vorsten over 't geheel den steun niet, dien hy gehoopt had; maar hielpen hem de Prins van Condé en de Amiraal Coligny, hoofden der Fransche Calvinisten, met eenig volk. En nu begon hy zijn onderneming, maar met meer beleid en moed dan kracht of geluk.

Alvaas krijgsmacht was talrijk en geöefend, hy zelf als Veldoverste boven allen lof verheven. Het ware dus dwaasheid geweest, hem met een handvol volks in 't open veld te willen tarten. Het eenige middel om hem te benadeelen bestond in het doen van aanvallen op verscheiden punten tevens, om alzoo, terwijl hy zijn leger verdeelde om de grenzen te verdedigen, aan het volk gelegenheid te geven tot een algemeenen opstand. Uit dien hoofde werd het plan van aanval op de navolgende wijze beraamd.

Coqueville, een Normandisch Edelman, zou met de Fransche troepen Artois in Henegouwen, Graaf Lodewijk Groningerland, Hoogstraten en Kuilenburg Gelderland bedreigen; de Prins zelf gereed staan, zich daarheen te wenden, waar zijn byzijn het noodigst geöordeeld moest worden. Met dezen inval stond een ontwerp in verband om Alva op te lichten, als hy zich met de vasten naar 't klooster Groenendaal, in 't bosch van Soniën by Brussel, begaf. Deze aanslag werd aan den Hertog verraden en mislukte geheel, even als de inval aan de zuidzijde, daar Coqueville, op last van den Koning van Frankrijk, werd opgelicht en ter dood gebracht. Aan den Maaskant scheen men aanvankelijk beter te zullen slagen. De Graaf van Kuilenburg bemachtigde zijn eigen slot Wichem, naby Valkenburg; doch werd er, even spoedig als hy 't gewonnen had, weër uitgedreven. Eveneens verging het Berg, die zijn kasteel te 's Heerenberg won en weder verloor. Tegen de vertoogen van den Prins, die zich te Kleef bevond, en den raad gaf, zich niet te

ver te wagen, trokken de Edelen op Roermonde aan, doch stuitten hier op een Spaansche krijgsmacht onder Lodron en d'Avila. Aan het wijk gebracht en vervolgd, werden zy op den 25sten April 1568 by Daelhem volkomen verslagen, zoodat er 500 man op de plaats bleven, terwijl er nauwelijks 40 aan de Spaansche zijde sneuvelde. Verscheiden Edelen werden te dier gelegenheid gevangen genomen en later te Brussel onthoofd. Het overige van het saëmgeraapte leger verliep, en Oranje, zich te Kleef niet langer veilig achtende, keerde terug naar Dillenburg, om af te wachten, wat het wedervaren van Graaf Lodewijk zou wezen.

29. GRAAF LODEWIJKS OVERWINNING BY HEILIGERLEE.

Met beleid was de tocht van Graaf Lodewijk van Nassau overlegd. Aan 't hoofd van een kleine bende uit Emden getogen, was hy begonnen met een kasteel in Westwoldingerland, dat het Huis te Wedde genaamd was en den Hertog van Aremberg toebehoorde, te bemachtigen. Het innemen dezer sterkte had het voordeel, zoowel den toevoer uit Deutschland als den weg naar Groningen gemakkelijk te maken. Te Appingadam gunstig ontvangen, zag hy zijn macht aldaar eerlang versterkt door de komst van zijn broeder Adolf met een honderdtal ruiters. De afwezigheid van den Stadhouder Aremberg, toen in Frankrijk, bevorderde de onderneming: en zelfs stonden de Staten van het Gewest, hoezeer dan onder den naam van brandschatting, aan Lodewijk een som gelds af, waarmede hy zijn troepen betalen kon. In zijn vaandels zette Lodewijk de zinspreuk *nunc aut nunquam* (nu of nooit), als wilde hy te kennen geven, dat, zoo men nu de kans niet waarnam, de vrijheid voor altijd verloren was: — en werkelijk voegden zich langzamerhand verscheiden vrijwilligers by hem. Maar intusschen kwam Aremberg, uit Frankrijk terug gekeerd, aan 't hoofd van 1400 voetknechten en een bende ruiters, op last van Alva aangerukt, om den ongenoodden gast uit Groningerland te verdrijven. Megen, de Stadhouder van Gelderland, had bevel gekregen, zijn troepen by die van Aremberg te voegen; waarom Lodewijk, hiervan verwittigd, besloot, de krijgsmacht van laatstgemelde aan te tasten, eer zy door die van Megen versterkt ware. By het klooster Wittewierum met de Spanjaarts slaags geraakt, schoot hy te kort, en week naar 't Huis te Wedde terug. De Spanjaarts, hem reeds buiten staat van tegenweer wanende, drongen nu luid by Aremberg aan, hem te vervolgen. Wel had de Stadhouder,

het beleid en den moed van Lodewijk kennende, de komst van Megen willen afwachten; doch hy moest toegeven aan den algemeenen wil van zijn leger, dat hem als Nederlander mistrouwde en hem reeds voor Lutheraan begon te schelden. De uitkomst echter bewees, dat hy wel had gezien. Lodewijk, een voordeelige stelling hebbende ingenomen by het klooster Heiligerlee, zag naauwlijks in den achtermiddag van 23 Mei de Spaansche voorhoede genaderd, of hy zond Graaf Adolf met zijn ruiters op haar af en deed haar in verwarring wijken. Vruchteloos poogde Aremberg zijn leger in slagorde te stellen: uit twee hinderlagen aangetast, en onbekend met de gesteldheid van den grond, werd het op alle punten geslagen. Aremberg zelf moest, na dapperen wederstand, zijn behoud in de vlucht zoeken; doch werd van 't paard geschoten en vervolgens afgemaakt. Doch, hoe volkomen de overwinning was, door Lodewijk behaald, zy werd te duur betaald door den dood van zijn broeder Adolf, die, by zijn dapperen aanval, zich te ver in 't midden der vyanden gewaagd hebbende, door hen omsingeld en gedood werd. Aremberg werd te Heiligerlee, Adolf op het Huis te Wedde begraven; terwijl ter eer van laatstgenoemde, eenige jaren geleden, een gedachtensteekken op het gewezen slagveld werd opgericht.

Lodewijk, nu voortgerukt, sloeg het beleg voor Groningen, waar Megen intusschen met 2000 man was binnenge trokken. Hoogstraten en de Graaf van Schaumburg met eenig volk en een talrijke hoop Friezen en Groningerlanders hadden zich nu by den Graaf van Nassau gevoegd; en een oogenblik voedde men hoop, dat Megen zelf, uit oude vriendschap en uit gehechtheid aan zijn landgenooten, de zijde der Spanjaarts verlaten zou. — Maar te ras bleek het, dat de behaalde voordeelen nutteloos geweest waren en dat alle hoop in rook vervliegen moest.

30. DE GRAVEN VAN EGMOND EN HOORNE ONTHOOFD.

Naauwlijks had Alva tijding van den slag by Heiligerlee bekomen, of hy besloot, door verdubbeling van gestrengheid, het bewijs te leveren, dat hy niemand ontzag, en dat hy zich door geen tegenspoeden liet afschrikken, veel min tot toegevendheid bewegen. Achtereenvolgens werden, in de eerste dagen van Juny, de beide Jonkers van Batenburg, Jan van Ilpendam, twee Heeren van Bloys, de Friesche Edelen Beyma en Galama, de Heeren van Villiers en Huy, en anderen, deels vroeger wegens medeplichtigheid aan de ondernemingen van Brederode, deels

in het gevecht by Daelhem gevangen, te Brussel op het schavot onthoofd. Maar nog roemruchtiger hoofden moesten vallen: Egmond en Hoorne, naar Brussel gevoerd, werden voor den Bloedraad te recht gesteld, en, in weêrwil hunner mannelijke verdediging, schuldig verklaard aan gekwetste majesteit. Egmond had zich tot het laatst met genade geveleid; doch toen Juliaan Romero, Alvaas getrouwe handlanger, hem op 't schavot te kennen gaf, dat hieraan niet te denken viel, knielde hy neder, zeide den bisschop van Yperen, die hem in zijn uiterste bystond, zijn gebed na, kuste het zilveren kruisbeeld, dat de Bisschop hem voorhield, en ontving den jongsten slag met de woorden: „Heere! in uwe handen beveel ik mijnen geest.” Hoorne volgde hem op 't schavot, doch deze, als de Hervormde leer omhelsd hebbende, weigerde de hulp van een Roomsche geestelijke. Beider hoofden werden op staken ten toon gesteld: een schouwspel dat zelfs den Spaanschen krijgsknechten tranen uit de oogen perste. Heel Brussel, ja het gandsche land treurde om den dood der Graven: en met de vrees voor Alva nam ook de haat tegen hem toe.

Van deze straoefening, die op den 5^{den} Juny 1568 voorviel, rekent men doorgaands den aanvang van den tachtigjarigen Krijg.

Maar het was niet genoeg voor Alva, dus by de ingezetenen schrik te hebben ingeboezemd; ook de vyand moest ten lande worden uitgedreven: en daartoe stelde hy alsnu krachtige maatregelen in 't werk. Reeds terstond had hy aan Frans van Boshuizen, die op dat tijdstip Amiraal van Holland was, bevel gegeven, om met acht schepen op de Eems voor Delfzyl post te vatten, maar ook zond hy nu eerst Hertog Erik van Brunswijk, met 1500 ruiters, en vervolgens Chiappin Vitelli, met een regiment Walen en vijftien vendelen ander krijgsvolk, naar Groningerland; en vervolgens, verschillende krijgsbenden te 's Hertogenbosch vereenigd hebbende, trok hy in persoon met dat leger, over Deventer en Koevorden, den vyand tegen. Den 15^{den} July te Groningen gekomen, deed hy, zonder af te zitten, een verkenning tot voor het leger van Graaf Lodewijk, en besloot toen, het reeds den volgenden morgen aan te tasten.

31. NEDERLAAG BY JEMGUM.

Graaf Lodewijk had, na den zege, te Heiligerlee behaald, en toen hy het beleg voor Groningen sloeg, meer op zijn moed en 't goed geluk, dan op de waarschijnlijke gevolgen gerekend. Oranje achtte de krijgs-

macht zijns broeders te gering om iets uit te voeren tegen een sterke en wel verdedigde stad, en raadde hem daarom aan, liever eenige kleinere plaatsen te vermeesteren en naar Enkhuizen te dringen, terwijl hy (Oranje) zelf in het zuiden des lands een afwending zou maken. Zijn raadgevingen werden echter niet ingevolgd, en kwamen gedeeltelijk te laat.

Lodewijks macht bestond nu uit 25 vendelen voetvolk, waarby zich eerlang nog 600 busschieters en 200 ruiters hadden gevoegd, terwijl dagelijks vrijwilligers zijn leger kwamen vergrooten. Aan wapenen en toevoer had hy geen gebrek, en op 7 July gelukte het een zijner wakkerste bevelhebbers, Diderik van Sonoy, den Hollandschen Amiraal uit de Eems te verdrijven, waardoor de gemeenschap met Emden weder geopend werd. Megen zelf was in een uitval gewond, en de vooruitzichten van den jongen Krijgsoverste waren dus alleszins gunstig, toen de voorbeeldeloos snelle komst van Alva zelve hem deed inzien dat het zaak was, de aanvallende stelling, welke hy ingenomen had, te verlaten. Een achterwaartsche beweging geschiedt nooit zonder wanorde en verlies: en by ondernemingen als die van Lodewijk is de kans verkeken, zoodra men terug moet trekken. Zijn soldaten, kwalijk betaald, sloegen tot oproerigheid over: en hy zag in, dat hier alles op den kant van een teerling gezet moest worden, en dat hy of overwinnen, of het plan moest opgeven. Met dat oogmerk wachtte hy, aan den linkeroever der Eems, en naby hare uitstrooming in den Dollart, by het dorp Jemgum, met 7 à 800 man den meer dan eens zoo sterken vyand af. Hoezeer hy zich daar uitnemend versterkt had en door de schepen van Sonoy gedekt was, kon zulks Alva niet verhinderen, een aanval te wagen. Deze werd echter afgeslagen, en wellicht zou Lodewijk een beslissende overwinning behaald hebben, waren juist nu zijn Duitsche huursoldaten niet om geld gaan roepen, en weigeren een hand op te heffen, zoo men hen niet betaalde. Van de verwarring, welke hierdoor ontstond, trok Alva party en drong in 's vyands leger door. Vruchteloos waren de pogingen van Lodewijk om de orde te herstellen: hy moest het opgeven en ontkwam ter naauwer nood in een schuitjen aan de slachting, die toen volgde. Al het geschut, de voorraad, de geheele leger trein, vielen den vyand in handen; en naauwlijks een achtste van Lodewijks volgers borg het leven; terwijl Alvaas verlies geheel onbeduidend was. Zoo was dan ook in het Noorden de onderneming mislukt, zoovele schatten en menschenlevens vruchteloos ten offer gebracht en het gezach van den Spaanschen dwingeland — naar het scheen althands — in de Nederlanden tegen allen wederstand gevestigd.

32. OVERTOCHT VAN 'S PRINSEN LEGER OVER DE MAAS.

De noodlottige uitslag, welken Oranjes poging om dit land van zijn beul te verlossen ondervonden had, had hem niet kunnen afschrikken, er een nieuwe te beproeven. Geldgebrek verhinderde hem echter, vroeger dan in 't begin van September, met zijn leger op te rukken. Hy had toen ongeveer 14,000 man voetvolk en 1000 ruiters met 10 stukken geschut by elkander, en rekende op de verstandhouding, welke hy in de Nederlanden had. In zijn vaandels, wier kleuren, oranje, wit en blaauw, (naar die zijner wapenen) naderhand de kleuren der Nederlandsche Soevereiniteit werden, voerde hy tot zinspreuk: *pro rege, lege et grege* (voor koning, wet en kudde of volk). De meeste uitgewekene Edelen bevonden zich in zijn leger: zoo zag men daar, onder velen, den Graaf van Hoogstraten, den Heer van Batenburg, den Wapenkoning Hammes (die kort daarop in een oproer sneuvelde), Sonoy, en Willem van Lumey, Graaf van der Mark, die gezworen had, hair noch baard te scheren, eer de dood van Egmond en Hoorne door hem gewroken was. Nog was de Prins vergezeld van twee Saxische Hertogen, van Prins Kazimier, Vorst van Tweebruggen, van zijn broeder Lodewijk en zijn zwager Albrecht van Nassau, en van verscheiden zoo Duitsche als Fransche krijgslieden van naam.

By St. Veit, een plaats die hem toebehoorde, trok hy over den Rijn; doch de staat der wegen en het regenachtige weer waren oorzaak, dat men weinig vorderen kon; terwijl ook het gebrek aan 't noodige geld het bewaren van den krijgstucht moeilijk maakte. Alva, van deze laatste omstandigheid niet onbewust, en zich vleiende, dat 's Prinsen leger aldra verlopen zou, achtte het onraadzaam en onnoodig, het zijne aan de altijd onzekere kans van een veldslag te wagen. De Prins, beseffende, dat die later toch noodlottig voor hem zijn moest, besloot al zijn pogingen in 't werk te stellen, om Alva tot een slag te noodzaken. By Stokum, tusschen Maastricht en Roermond, op een plaats gekomen, waar de rivier waadbaar was, gaf hy zijn ruitery last, zich midden in de Maas te plaatsen, en alzoo de kracht van den stroom te breken, terwijl de logertrein met geschut en bagaadje achter dien levenden dam overtrok, in de onmiddellijke nabyheid van Alva's leger. Dit waagstuk gelukte volkomen en verbaasde Alva zoo zeer, dat hij Barlaimont, die hem de tijding bracht, niet gelooven wilde, en hem vroeg, of 's Prinsen soldaten vogels waren, die een rivier konden overvliegen?

Oranje bereikte echter het doel niet, waarom de overtocht had plaats gehad; daar Alva hem gedurig ontweek en door zoogenaamde kontramarschen zijn leger afmatte en kwelde. Slechts eenmaal had er by dien

geheelen tocht een schermutseling plaats van eenig aanbelang, waarby de achterhoede van 's Prinsen leger ruim 2000 man verloor, en Antoni van Lalaing, Graaf van Hoogstraten, Oranjes trouwste vriend en rampgenoot, een wond ontving, ten gevolge waarvan hy, tot innige smart van zijn talrijke vrienden, in December van 't zelfde jaar overleed.

33. ORANJES LEGER AFGEDANKT. — ALVAAS STANDBEELD.

De Prins, zijn leger al meer en meer ziende verzwakken, niets dan onbeduidende sommen ontfangende in stede van de honderd-duizenden, hem toegezegd, en te laat bespeurende, dat geen Stad, uit vrees voor Alva, het juk afschudden en zich voor hem verklaren dorst, oordeelde het onraadzaam, den winter af te wachten, en besloot naar Frankrijk te wijken. Door Namen en Henegouwen terug trekkende, werd op 12 November naby Quesnoy zijn achterhoede door Alvaas leger aangetast; doch dit laatste zoo krachtig ontfangen, dat het met groot verlies moest afdeinzen, terwijl d'Avila en d'Avalos, twee der aanvoerders, zwaar gekwetst werden en de laatste zelfs aan zijn wonden overleed. Oranjes pogingen, om Cateau-Cambresis te bemachtigen, mislukten, en zijn doel, om zich met de Hugenooten onder Condé te vereenigen, insgelijks; daar zijn volk, beweerende wel tegen Alva, maar niet tegen den Koning van Frankrijk te zijn aangenomen, volstandig weigerde, verder voort te trekken, en eischte op Duitschen bodem terug gevoerd en aldaar afbetaald te worden. De Prins was genoodzaakt toe te geven, en voerde zijn afgematte benden, in 't felst van den winter, door Champagne en Lotharingen naar Straatsburg, waar hem geen middel overschoot om aan zijn volk by het afdanken een deel hunner soldy te betalen, dan het verkoopen van zijn geschut en krijgsbehoeften. Alleen een duizendtal ruiters hield hy in zijn dienst, waarmede hy, in April van 't volgende jaar, zich by Condé vervoegde.

Alva, hoovaardig op zijn voorspoed, deed in December zijn zegepra-lenden intocht binnen Brussel; terwijl hy van het geschut, te Jemgum veroverd, door den kunstenaar Jakob Jongeling een metalen standbeeld liet gieten, 't welk hem in volle krijgscrusting voorstelde, terwijl in een Latijnsch opschrift op het voetstuk hem „het stillen der beroerten, het verdrijven der muitelingen, het herstellen der godsdienst, het handhaven der gerechtigheid en het bevredigen der Gewesten” werd toegeschreven. Deze overmoedigheid werd niet alleen hier te lande euvel

opgenomen — waaraan hy zich weinig kreunde — doch kwetste ook des Konings eigenliefde, en was wellicht de voornaamste oorzaak, welke hem later in ongenade vervallen deed. Althands het standbeeld werd, nog by Alvaas leven, weggenomen en aan een klokkegieter verkocht, onder uitdrukkelijk beding, dat het versmolten moest worden.

Alle hoop op verlossing scheen thands voor de Nederlanden verloren. Alva vervolgde den weg, dien hy had ingeslagen, regeerende als een Oostersche dwingeland, onder schijn van recht moordende en be-roovende, zonder tegenstand te vreezen. De Rijksvorsten, zoo wel als Keizer Maximiliaan, bepaalden zich tot ydele vertoogen, die Filips in den wind sloeg: de Hugenooten in Frankrijk waren in twee veldslagen overwonnen en buiten staat hulp te bieden: Oranje, door geldgebrek gekweld, vond zich zelfs niet in staat om de achterstallige soldy zijner voormalige hophlieden te betalen, laat staan om nieuwe troepen te wer-ven. Hy en zijn broeder Jan verkochten al wat zy van waarde bezaten, ja hun zilver en hun huisraad, op de Frankforter mis. En toch bleef de Prins, in al zijn tegenspoeden, op Gods bystand vertrouwen: en dat vertrouwen werd niet beschaamd gemaakt.

34. DE WATERGEUZEN.

Oranje, met het midden van 't jaar 1569 in Duitschland terug ge-keerd, en de onmogelijkheid inziende, om voor 't oogenblik een nieu-wen veldtocht te beginnen, besloot zijn vyand op zee te benadeelen. De talrijke ballingen, die zich thands buiten Nederland en zonder mid-del van bestaan bevonden, verlangden niets liever dan een gelegenheid om zich zelve ten koste hunner onderdrukkers te bevoordeelen. De Prins schonk hun die, door aan vluchtelingen van allen stand en rang, aan edellieden, kooplieden en burgers, verlof te geven om schepen uit te rusten en ten zeeroof te varen. Deze lieden, die spoedig onder den naam van Watergeuzen bekend werden, hadden wel in last, alleen Alva en diens aanhangers te benadeelen, doch tastten bovendien spoedig ook schepen van bevriende Mogendheden aan: ten gevolge waarvan hun Amiraal, de heer van Dolhain, door den Prins werd afgezet, en de heer van Lumbres als zoodanig aangesteld.

Intusschen verzuimde Oranje niet, de verstandhouding aan te kwee-ken met lieden van invloed binnen de Gewesten, waarover hij vroeger het bestuur had gehad: in Holland voornamelijk met Paulus Buys, Pensionaris van Leiden, die hem zelfs te Dillenburg bezoeken kwam:

voorts met den Burgemeester dier plaats, Pieter Adriaanz. van der Werff, en met den predikant Jurriaan Epeszoom. Door toedoen van deze en andere vrienden van Oranje werden kollekten gedaan; waarby opgemerkt werd, dat lieden van klein of middelbaar vermogen een groote mildheid toonden, terwijl vele rijken zich verschoonden, onder voorwendsel van alles verloren te hebben en arm geworden te zijn. Van lieverlede echter werden de inzamelingen schraller: vooral toen het bleek, dat onderscheidene plannen, door den prins gevormd, om deze of gene plaats in de Nederlanden by verrassing te bemachtigen, ten gevolge van onderscheiden omstandigheden, zelfs niet tot een begin van uitvoering konden komen: en de meesten, die vroeger geld gegeven hadden, weigerden het langer te doen, tenzij zy den Prins zelven met ruiters en knechten in 't veld zagen.

Filips, voor de derde reis weduwnaar, ging omtrent dezen tijd een vierde huwelijk aan met Anna van Oostenrijk, dochter van Keizer Maximiliaan. De vorstelijke Bruid trok naar de Nederlanden, om zich aldaar in te schepen. Niet ongaarne zouden de Watergeuzen een kansjen op de vloot, die haar naar Spanje voerde, hebben gewaagd, doch Oranje, die te recht begreep, dat een zoodanige aanslag Maximiliaan tot zijn openbaren vyand maken zou, zorgde in tijds gestrenge bevelen te geven, dat aan de Vorstin en wie haar vergezelden geen overlast werd aangedaan.

Deed deze echtvereeniging de goede gezindheden van Maximiliaan ten opzichte van de Nederlanden merkelyk verflaauwen, aan de andere zijde wekte zy het ongenoegen op van Karel IX, die thands in Frankrijk regeerde, en deed dezen Vorst het oor leenen aan de voorstellen, hem door Graaf Lodewijk gedaan, om zich met de Duitsche Vorsten tegen Spanje te verbinden. Wel kwam het zoo ver niet; maar toch schoot Karel den Prins aanzierlijke geldsommen voor en begunstigde de lichten van soldaten. Deze omkeer in de staatkunde van 't Fransche Hof deed Oranje weder moed vatten en op nieuwe ondernemingen peinzen. Men waande hier den strijd geëindigd, en weinig dacht men, dat al wat men gezien had nog maar een voorspel was van den oorlog die volgen zou.

35. NIEUWE BELASTINGEN DOOR ALVA UITGESCHREVEN.

Waarschijnlijk had echter Oranje vergeefsche moeite gedaan, en zoude het land in rust gebleven zijn, indien Alva niet door zijn onstaatkundig gedrag de gemoederen ook der onverschilligen, ja der Spaanschgezinden, verbitterd en daardoor den Prins had in de hand gewerkt. Wel was het in hem niet te misprijzen, dat hy het binnenlandsch Be-

stuur, de Justitie en het Finantiewezen op een geregelden voet zocht te brengen: en de Ordonnantiën op de lijfstraffelijke rechtsvordering, gedurende zijn bewind uitgevaardigd, waren in de daad een weldaad voor het land; maar hy kon de door hem verlangde veranderingen niet te weeg brengen, zonder de privilegiën, waarop Steden of Gewesten zich beriepen, aan te randen: en die aanranding wekte wrevel en gemor. Maar wat nog meer den algemeenen geest tegen hem opzette, was, dat hy de belastingen verzwaren wilde, en den 100sten penning van ieders bezittingen, den 10^{den} van den verkoop der roerende, en den 20sten van de onroerende eischte. Wat die belasting nog hatelijker maakte, was, dat hy die heffen wilde zonder bewilliging der Staten. Dit was iets ongehoords: en vooral de kooplieden, die, door de strooperen der Watergeuzen en het verminderen van 't binnenlandsch vertier, reeds slechte zaken deden, hieven luide kreten aan. De vervolging wegens 't geloof had hoofdzakelijk de Onroomschen gegolden, maar de voorgestelde maatregel greep Roomsch en Onroomsch in den zak, en herstelde tusschen hen den eendrachtigen geest van tegenstand, welken de beeldestorm verbroken had. Vergeefs zeide Alva een algemeene vergiffenis toe; die vergiffenis behelsde zoovelc uitzonderingen, dat men haar in plaats van *Pardona*, „Pandora” noemde, omdat zy, even als deze schoone uit de oude fabelleer, alleen bestemd scheen om, onder een fraai voorkomen, allerlei ellende te brengen over hen, die er zich door lieten bekooren.

Gedurende twee jaren hadden de Gewesten de invoering der gehate belasting afgekocht; doch toen wilde Alva geen verderen afkoop toestaan en hernieuwde integendeel zijn eisch, tegen welken nu niet alleen de Staten der Gewesten, maar zelfs de Stadhouders en de hooge Staats-Kollegiën zich verzetteden, terwijl Viglius hem krachtig in 't aangezicht dorst weêrstaan. Alva wendde zich tot den Koning, en toen deze de belasting goedkeurde, besloot hy met de heffing daarvan in Maart 1572 te Brussel een begin te maken. Maar nu sloten bakkers, brouwers, slagers enz., hun winkels, zeggende by zoo drukkend een belasting niets te koop te hebben. De schaarsheid, welke hierdoor in de stad ontstond, verwekte oploopen en ergerlijke tooneelen. Alva, nog steeds onwillig om zijn voornemen op te geven, besloot, eenige winkeliers in hun eigen deur te doen ophangen, hopende door dit krachtdadig middel de overigen gedwee te maken. Reeds was de bezetting onder de wapenen en Don Frederik, Alvaas zoon, bezig met het opmaken der vonnissen, toen er een tijding kwam, op welke het voltrekken der straoefening zoo wel als het heffen des tienden pennings gestaakt werd, namelijk deze: „de Watergeuzen zijn meester van den Briel.”

36. DEN BRIEL INGENOMEN, BERGEN VERRAST EN MEER ANDERE STEDEN VOOR ORANJE GEWONNEN.

Vier-en-twintig schepen, onder Lumey (die, sedert Lumbres meer in politieke onderhandelingen gebruikt werd, het bevel over de vloot der Watergeuzen voerde), uit de Engelsche havens verdreven, waren, op hun weg, naar Texel, door tegenwind opgehouden, en zoo was by de Hoofden toevallig het denkbeeld ontstaan, den Briel te verrassen. Men vaart de rivier op, zendt den veerman als *parlementair* naar de Vroedschap, rammeit intusschen eene der poorten open en bevindt zich nog dienzelfden avond (1 April) meester van de stad. Vruchteloos poogde de Graaf van Bossu, die Oranje in het Stedehouderschap over Holland was opgevolgd, de stad te hernemen. Niet alleen bereikte hy zijn doel niet; maar zelfs werd hy genoodzaakt het geheele land van Voorne aan de overwinnaars prijs te laten. Nog in dezelfde week had Jan van Kuik, Heer van Erpt, de burgery van Vlissingen aangezet, de Waalsche bezetting te verdrijven; terwijl de Ingenieur Paciotto, die van niets bewust aldaar aankwam, den Watergeuzen, die er inmiddels heengestevend waren, in handen viel en opgeknoopt werd. Graaf Lodewijk, die zich te Calais ophield, was naauwlijks van 't gebeurde verwittigd, of hy zond 't Secraerts, 's Prinsen Stalmeester, naar Walcheren, door wiens toedoen zich dan ook weldra Veere en Zierikzee voor den Prins verklaarden. Maar van nog meer gewicht was het voor dezen, dat hem op 21 Mei, Enkhuizen toeviel, toen nog een machtige stad en de sleutel der Zuiderzee; terwijl kort daarop Medemblik en Hoorn, en weldra geheel Westfriesland, dit voorbeeld volgden. De dappere Sonoy, door Oranje als Gouverneur derwaarts gezonden, nam den eed der Vroedschappen af, waarby zy Koning Filips als hun Graaf en den Prins als diens Stadhouder trouw zwoeren. Een ongeluk, maar ook een geluk, komt zelden alleen: en zoo waren er geen drie dagen na den overgang van Enkhuizen verlopen, of Bergen viel Graaf Lodewijk in handen. Twaalf rappe gasten, zich voor wijnkoopers uitgevende, hadden, onder voorwendsel, dat zy hun wijn by nacht moesten vervoeren, den poortier weten te belezen, hun 's morgens voor vier ure de poort te openen. Zich te dier gelegenheid van hem meester makende, lieten zy Graaf Lodewijk, die niet ver van daar gelegerd was, met veertig ruiters binnen; terwijl zijn overige benden alda volgden. Het bezit van deze stad, hoewel slechts tijdelijk, als men zien zal, was echter voor de zaak der vrijheid van onberekenbaar nut. Het belette Alva, al zijn macht, als hy gewild had, tegen Holland te wenden, waar hem inmiddels achtereenvolgens Oudewater, Gouda, Dordrecht, Haar-

lem, Naarden en andere plaatsen afvielen. Ook volgden eerlang Zutfen en de meeste Overysselsche Steden, ja enkele Friesche, hetzelfde voorbeeld. Overal zwoer men aldaar den Prins of diens gemachtigde trouw, en niet ten onrechte schreef de Bisschop van Namen aan de gewezen Landvoogdes Margareta, dat den Prins voor den tienden penning een nieuw vorstendom gekocht was.

37. DE HERTOG VAN MEDINA CELI. — FILIPS VAN MARNIX.

Zelfs Filips, die, als wy gezien hebben, op Alva gebeten was, had de heffing van den Tienden Penning afgekeurd, en, toen Alva, in een oogenblik van wrevel, zijn ontslag had ingediend, den Hertog van Medina Celi tot zijn opvolger benoemd. Geen vriendelijke ontfangst werd dezen echter bereid; want toen hy den 10^{den} Juny 1572 met een vloot van 30 schepen en 2000 soldaten onze kust naderde, zeilden hem de Watergeuzen, door Bartel Ewoudts aangevoerd, te gemoet, en namen byna al zijn schepen en bovendien een rijke koopvaardyvloot, die onder zijn geleide zeilde. By deze gelegenheid onderscheidde zich schipper de Lange van Veere, die, door vier vyandelijke schepen geënterd, den brand in zijn kruid stak en de vijf schepen te samen springen deed. Ook verdient vermeld te worden, hoe de manschap van Kapitein de Moor meer dan dertig zakken met geld, uit een geplunderd schip gelicht, aan 's Prinsen Gezagvoerder 't Seeraerts bracht, om dat geld ten beste des Lands te gebruiken.

Medina Celi ontkwam te nauwernood de gevangenschap, en weinig gezind, na zulk een onthaal, zich met de zaken te bemoeien, liet hy Alva in 't bewind, ging naar de baden en keerde eerlang weêr naar Spanje.

Alva, altijd onderworpen aan den wil zijns meesters, schafte nu de gehate belasting af, onder voorwaarde dat men daarvan *f* 2,000,000 op zou brengen. Maar toen Bossu de Staten van Holland tegen 15 July byeen geroepen had te 's Gravenhage om daarover te beraadslagen, vergaderden zy, eigener gezach, wel op den bepaalden dag, maar te Dordrecht. Op deze vergadering verschenen, van de Ridderschap, alleen de Heeren van Wijngaerde en van Duivenvoorde, en voorts Afgevaardigden van al de Steden die 's Prinsen zijde gekozen hadden. Uit naam van dezen verscheen Filips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde. Deze, in 1538 te Brussel uit een adellijk geslacht geboren, had reeds vroeg de Hervormde leer omhelsd en die met de pen, met het zwaard, maar vooral

als onderhandelaar gediend. Oranje had hem vroeg onderscheiden en, zijn zeldzame bekwaamheden naar waarde schattende, hem tot zijn vriend en vertrouweling gemaakt. Belangrijk was de zending, thands aan Marnix opgedragen, voortreffelijk de wijze waarop hy zich daarvan kweet, en voorspoedig de uitslag. De Staten — in plaats van een belasting aan Alva — stonden 10,000 kroonen aan den Prins toe om krijgsvolk te betalen, erkenden hem als Stadhouder en Lumey als zijn plaatsvervanger, en benoemden Paulus Buys nu voor goed tot Advokaat van Holland. Merkwaardig was deze vergadering, niet alleen omdat de Staten, Alvaas en Bossuus gezach miskennende, elders byeen kwamen dan waar zy beschreven waren, of omdat zy, geroepen om te beraadslagen over het betalen eener som gelds aan den Landvoogd, een som gelds aan zijn bestrijder verleenden, maar vooral daarom, dat zy zich voor 't eerst als een zelfstandig lichaam tegenover den Landvoogd stelden en een Stadhouder erkenden, tegenover den door hem benoemde. Weldra ontvielen den Spanjaart nu ook Rotterdam, Schiedam, Delft, Woerden en week Bossu met het Hof van Holland naar Utrecht.

38. MISLUKKING VAN 'S PRINSEN TWEEDEN VELDT TOCHT, IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN.

Oranje had intusschen, voor het geld hem door den Koning van Frankrijk voorgeschoten en uit de Nederlanden toegezonden, een vrij aanzienlijke krijgsmacht verzameld, waarmede hy by Duisburg den Rijn overtrok, Roermonde veroverde, vervolgens in Brabant viel, Mechelen, Leuven, Tienen, Nivelles, Diest, Sichem, Dendermonde en Oudenaarde bemachtigde, en zich voor Bergen nedersloeg om zijn broeder te ontzetten. Indedaad hachelijk was nu de toestand van Alva. Byna al de Noordelijke Gewesten en een aanzienlijk deel der Zuidelijke waren hem ontvallen. Het waren geene op zich zelve staande oproeren of aanvallen, welke hy te bestrijden had, het was een schier algemeene, welbestuurde opstand, door bekwame hoofden aangevoerd, en hoe langer hoe meer met voorspoedigen uitslag bekroond. Het getal zijner bestrijders zou, naar allen schijn, al meer en meer toenemen; want de hoofden der Hugenooten in Frankrijk hadden Oranje hun hulp toegezegd en zouden hem spoedig gewapend ter zijde staan. Wel had hy een voordeel op hen behaald, door de Heeren van Jumelles en van Genlis, die met 5000 man tot ontzet van Bergen aanrukten, te verrassen en te verslaan; maar er was verwachting, dat van die zijde nieuwe troepen zouden opdagen; en

dan zoû het spel voor de Spanjaarts verloren zijn. — Een onvoorziene gebeurtenis deed echter aan de zaken een anderen keer nemen.

Deze omstandigheid was de bekende moord der Hugenooten te Parijs op 24 Augustus (St. Bartels nacht), alras van een gelijke slachting, geheel Frankrijk door, gevolgd. De macht der Hervormden aldaar was door dit afschuwelijk bedrijf geheel te niet gedaan, en Alva van die zijde gerust gesteld. Hy begon dan ook nu weder hetzelfde stelsel van krijgvoeren, dat hem vier jaren te voren zoo wel gelukt was: hy vermeed een veldslag en hield zich in zijn legerplaats verschanst. Wederom gelukte hem zijn doel: gebrek aan geld en levensmiddelen begonnen Oranje te kwellen, en hy zag zich genoodzaakt alle gedachten van langer het veld te houden, op te geven, en aan Graaf Lodewijk te raden, Bergen op goede voorwaarden te ontruimen.

In den nacht nadat de Prins zijn terugtocht begonnen was, werd zijn legerplaats verrast door een krijgsmacht, onder 't bevel van den geduchten Romero. Reeds waren de schildwachten en hoofdposten overrompeld, reeds woedden moord en brandstichting in 't leger, toen Oranje als door een wonder den dood ontkwam. Zijn hondtjen, dat naast zijn rustbed sliep, een ongewoon gerucht vernemende, of wellicht de brandlucht ruikende, sprong zijn slapenden meester op 't aangezicht en wekte hem. De Prins had nog even den tijd zich te paard te redden; doch zijn stalmeesters en twee zijner schrijvers, na hem opgezeten, schoten er het leven by in. Zijn troepen, van den eersten schrik bekomen, verzamelden zich by het licht der uitgebroken vlammen en sloegen de aanvallers af; echter niet dan na een zwaar verlies geleden te hebben. De Prins zette zijn aftocht voort, trok te Orsoy den Rijn weder over, en dankte aldra zijn leger af.

39. BERGEN VOOR DEN PRINS VERLOREN. — DE PRINS VAN ORANJE IN NOORDHOLLAND.

De tijding van den moord, te Parijs aan zijn vrienden en geloofsgenooten gepleegd, gevoegd by de zekerheid, dat alle hoop op ontzet vruchteloos was, hadden Graaf Lodewijk ziek doen worden van ergernis en verdriet. La Noue, die nu in zijne plaats het bevel voerde, hield het zoo lang uit, dat Alva, wanhopende, haar voor den winter meester te worden, gunstige voorwaarden aan de bezetting voorsloeg, die door Lodewijk werden aangenomen. Het verdrag van overgave behelsde, dat de

bezetting met wapens, paarden en bagaasje, met vliegende vaandels en brandende lonten zou uittrekken. Graaf Lodewijk werd in een draagstoel vervoerd, en zoo hoog was de roem, welken hy zich verworven had, dat Alvaas zoon, Don Frederik, die 't beleg bestuurd had, hem een eerewacht medegaf en tevens, uit begeerte om hem te zien, zich met den Hertog van Medina Celi, die mede 't beleg had bygewoond, op den weg stelde, waar de Graaf voorby moest trekken. Lodewijk, de beide Heeren ontwarende, deed zijn draagstoel stil houden en wilde zich oprichten om hen te groeten; doch Don Frederik wilde 't niet gedoogen, en betuigde hem, in de vleierendste bewoordingen, dat waar hy hem een dienst kon bewijzen, hy zulks even gaarne zou doen als aan zijn naasten bloedverwant.

Minder heusch dan Lodewijk en zijn leger werden de arme burgers van Mechelen behandeld, die Oranje hadden ingelaten. De stad werd aan de plundering van 't krijgsvolk overgegeven en vele ingezetenen deerlijk mishandeld. De overige afvallige Steden werden met geldboeten gestraft.

Terwijl dit voorviel, was Goes, dat door de Geuzen onder 't Seeraerts belegerd werd, door den beroemden Spaanschen bevelhebber Christoval de Mondragon ontzet geworden. Het ontzettende verlies, door de party van den Prins by die gelegenheid ondergaan, en een paar andere na-deelen, omtrent dezen tijd geleden, werden door 't onverstandige gemeen aan 't Seeraerts geweten, wien men 't zoo zuur maakte, dat hy Walcheren verliet, er het bestier van overlatende aan den Heer van Baarland.

In Noordholland duurden middelerwijl de vyandelikheden voort. Amsterdam, doorgaands van verandering afkeerig, hield nog, alleen van alle Hollandsche Steden, de Spaansche zijde en werd door Sonoy ingesloten, terwijl zyn scheepvaart, niettegenstaande de Amiraal Boshuizen op de Noordzee bleef kruisen, niet weinig belemmerd werd.

Met dat al kon men het den Amsterdammers niet ten kwade duiden, dat zy geen grooten trek gevoelden, gemeene zaak te maken met Lumey en Sonoy, die door de tiranny, welke zy uitoefenden, die van Alva schier vergeten deden. In Holland was men er zoo warsch van, dat men den Prins dringend uitnoodigde, in persoon over te komen om orde op de zaken te stellen. Hyzelf besefte mede, dat zijn tegenwoordigheid aldaar noodzakelijk werd, en begaf zich over Zutfen naar Kampen en van daar te scheep naar Enkhuizen, waar hy met uitbundige vreugd ontvangen werd. Aldaar last gegeven hebbende tot het uitrusten van eenige schepen en het versterken der stad, begaf hy zich naar Haarlem, richtte het Hof en de Rekenkamer weder op en beval, dat men voortaan den eed zou doen aan hem, als Algemeenen Stadhouder, aan de Staten des

Lands, en aan 't Algemeene welzijn. Deze wijze van eedsaflegging, waardoor de Staten deel kregen aan de Soevereiniteit, was de eerste grondslag tot de oppermacht, welke zy later verwierven.

40. MOORD TE NAARDEN. — GELUKKIGE VERLOSSING DER ENKHUIZER SCHEPEN VOOR AMSTERDAM.

Alva, in het Zuiden de handen vrij hebbende, kon thands zijn macht tegen het Noorden wenden. Zijn zoon Don Frederik, Gelderland ingetogen, sloeg het beleg voor Zutfen, waaruit de Bezetting de vrucht nam. De Spanjaarts, de stad binnen getrokken, richtten er een vreeslijk moordtooneel aan, 't welk Hiërges (de zoon van Barlaimont) die Me-gen als Stadhouder over Gelderland was opgevolgd, vruchteloos zocht te beletten. Weldra volgden de Bezettingen in de overige Geldersche, gelijk mede in de Overyssele en Friesche steden, het voorbeeld van die van Zutfen: — en onderwierpen de drie Gewesten zich weder aan Don Frederik. Dezen stond nu de weg naar Holland open: en in Amsterdam, van alle zijden ingesloten, werd hartelijk naar zijn komst verlangd. Maar Naarden lag op den weg en moest nog vermeesterd worden. Don Frederik, wiens macht nu door de benden, die onder Bossu te Utrecht lagen, versterkt was, trok er heen en liet de stad opeischen. Deze had, tot haar ongeluk, Bezetting in: 't geen aan de Overheid, die in den waan verkeerde, dat zy alleen met een afdeeling der troepen van Bossu te doen had, den moed gaf om de overgave te weigeren. Doch reeds den volgenden dag (1 December) was de dwaling ontdekt: men kwam in onderwerping, en liet de Spaansche krijgsknechten in. Wel had Romero, die hen gebod, beloofd, dat men niemand eenig leed zou doen; doch op schandelijke wijze werd het gegeven woord door hem verbroken. De burglary, in de kerk byeen geroepen om den eed aan den Koning te hernieuwen, werd aldaar door de Spanjaarts onverwachts aangevallen, en alles over de kling gejaagd: waarna de moord de geheele stad rondwaarde, zoo dat er in alles niet meer dan zestig burgers, 't zij door de vlucht, 't zij tegen betaling van een losgeld ontkwamen. Vervolgens werden de poorten en wallen door het gepreste landvolk geslecht.

Deze gruweldaden, en vooral de gepleegde woordbreuk, wierpen niet alleen een onuitwischbaren smet op den naam van Romero, die ze gelast, en op dien van Don Frederik, die ze gedoogd had; maar misten ook ten eenemale hun doel. De overige Hollandsche Steden, verre

van, uit vrees voor een dergelijk lot, haar poorten den Spanjaart te openen, besloten eenparig, liever het uiterste te verwachten, dan zich aan Alvaas beulen te onderwerpen. Een op zich zelve onbeduidende, maar door de omstandigheden merkwaardige gebeurtenis strekte niet weinig tot bemoediging der landzaten. De Enkhuizer schepen, die Amsterdam benaauwden, werden plotselings door 't ijs overvallen en ingesloten: wel wist men door het trekken van een slop de kleine vaartuigen uit te ijzen; maar de groote bleven zitten: reeds dreigde het scheepsvolk, de schepen te verlaten, en had Sonoy last gegeven, deze alle te verbranden, eer de Amsterdammers ze bemachtigden, toen de wind noordwest gedraaid, zulk een scheur in 't ijs maakte en het water zoo hoog opvoerde, dat al de schepen, over de ondiepten heen, nog dien zelfden dag te Hoorn en te Enkhuizen voor den wal kwamen. En, wat merkwaardigst was, reeds den volgenden dag keerde de wind naar zijn vorigen hoek terug en lag alles weder dicht. Deze gelukkige verlossing der schepen werd als een byzonder gunstbewijs der Voorzienigheid aangemerkt, ja als een type van de verlossing van het verdrukte en door de overmacht ingesloten Gewest.

41. BELEG VAN HAARLEM.

Het Spaansche krijgsvolk lag nu te Amsterdam, en Don Frederik, de onderwerping van Holland willende doorzetten, moest beginnen, met Haarlem aan te tasten. De Vroedschap dier stad, grootendeels Spaansgezind, vaardigde drie van haar leden naar Amsterdam af om met den Veldheer te onderhandelen: zy deden zulks niet alleen, maar maakten zelfs Don Frederik met den schier weerloozen toestand der stad bekend en spoorden hem aan, zich voor de poort te vertoonen, waar hy terstond zou worden ingelaten. Maar niet weinig vreemd zagen zy op, toen zy, by hun terugkomst te Haarlem, den staat van zaken geheel veranderd vonden. De wakkere Wybout Ripperda, een Fries, die de Bezetting aanvoerde, had aan deze voorgesteld, hoe de Vroedschap, door met den vyand in overleg te komen, tegen haar eed gehandeld had, hoe het ydel ware, op genade te hopen, en daarentegen plicht, de flauwhartige Regeering tot volharding en tegenstand te dwingen. Twee der afgevaardigden werden gevat en naar den Prins te Delft opgezonden, die hen vonnissen en straffen liet: en Marnix, naar Haarlem vertrokken, veranderde er, in zijn naam, de Regeering. Nu trok Don Frederik met zijn leger, dat weldra ongeveer 80,000 man bedroeg, naar Haarlem, 't welk hy van alle zijden insloot. Tegen die geweldige macht had de

Stad niets anders over te stellen dan zwakke muren, een Bezetting van 4000 man, en, wat meer dan een en ander gold, den moed en de volharding der burgery. Niet de mannen alleen, ook de vrouwen grepen de wapens op tot bescherming hunner haardsteden, en onsterfelijk blijft de naam van Kenau Simons Hasselaer, een weduwe, die aan haar spits den vyand te keer ging.

Den 11^{den} December was de belegering aangevangen en reeds den 12^{den} was Lumey op 's Prinsen last met een aanzienlijke macht uit Leiden tot ontzet opgetrokken. Dan hy zag deze reis zijn gelukzon schuil gaan. Door de vereenigde benden van Bossu, Romero en Noircarmes aangetast, werd hy, na den hardnekkigsten weêrstand, genoodzaakt te wijken, met verlies van meer dan 1000 der zijnen, en van byna al zijn vaandels en geschut. Latere pogingen, in 't werk gesteld om langs den meirkant en door het Spaarne versch volk in de stad te brengen, leden weder schipbreuk; doch daar-en-tegen werden de herhaalde stormen, door Don Frederik beproefd, telkens afgeslagen. De verliezen, door hem by die gelegenheden ondergaan, maakten weldra niet alleen zijn volk, maar hem zelve moedeloos, en hy zou 't hebben opgegeven, had Alva hem niet geschreven, dat deze in dat geval zijn moeder uit Spanje ontbieden zou om het te besturen.

Wat het zwaard des vyands niet kon doen, deed eindelijk het zwaard des hongers. Bossu was meester van het Meir, en van geene zijde konden meer mondbehoefden binnen Haarlem worden gevoerd. Het gebrek steeg er al hooger en hooger, zoo dat men brood van raapzaad en hennep bakte, en het vleesch van paarden, honden en katten, ja eerlang het onkruid, dat tusschen de straatsteenen groeide, ossen- en paardenhuiden, zelfs schoenleer tot voedsel gebruikte. Er was geen uitzicht op behoud dan door een spoedig ontzet; en om tijd te winnen tot dit opdaagde, trad men met Don Frederik in onderhandeling; die echter van niets wilde hooren. Werkelijk trok den 8sten July — zoo lang had de stad het reeds uitgehouden — de Heer van Batenburg met tusschen de 4- en 5000 man van Sassenheim op; doch zijn toeleg was bekend geworden; by 't Mannepad door Romero overvallen, sneuvelde hy met 700 der zijnen, terwijl zijn gandsche legertros den vyand in handen viel. Alle hoop was nu uit: de Stad onderwierp zich aan Alvaas genade, die, thands te Amsterdam, naar Haarlem overkwam, om het te kastijden. Ripperda, een aantal Edelen en Burgers, ongeveer de helft der Bezetting, kwamen door beulshanden om 't leven, en de plundering werd niet dan door de opbrengst van f 70,000 afgekocht. Maar de langdurigheid van het beleg, hoe noodlottig de uitslag ware geweest, had aan de Spanjaarts bewezen, dat zy niet altijd onverwinnelijk waren.

42. MISLUKTE BELEGERING VAN ALKMAAR.

De wreedheden, door Lumey en zijn Luitenant, den Ommelander Edelman Bartholt Entens van Mentbeda, gepleegd, hadden de Staten genoopt, beiden ter verantwoording te roepen en gevangen te zetten. Den eerstgemelde dorst men echter om zijn geboorte en betrekkingen niet in hechtenis houden; hy werd ontslagen en keerde naar zijn land terug: ook Entens raakte eerlang wéer los en in 's Lands dienst. Sonoy, of nog meer zijn Hoplieden, maakte 't in Westfriesland niet veel beter, maar hy was er onmisbaar om zijn waakzaamheid en beleid: vooral nu de Spanjaart, dadelijk na de verovering van Haarlem, op Alkmaar aantrok. Ook in deze stad was men bereid het voorbeeld te volgen, door Haarlem gegeven, en den kloeksten wederstand te wagen: de Prins had gezorgd, de stad in tijds met eenig krijgsvolk, onder Kabeljauw en Ruichaver te voorzien, en men was er op zijn hoede: zoodat Don Frederik, toen hem een overrompeling mislukt was, zich genoodzaakt zag een regelmatig beleg aan te vangen. Den 21sten Augustus 1573 begon hy met 16 000 man de stad te omcingelen, die hem ter naauwer nood 3000 weerbare mannen tegen kon stellen. Sonoy verontrustte de Spanjaarts door herhaaldelijk de sluzen te openen en hun legerplaats onder water te zetten, of door hen uit opgeworpen schansen te verontrusten. Een storm, door Don Frederik op twee punten gewaagd, werd met leeuwemoed afgeslagen; ja, terwijl hy met een verlies van wel 1000 man aftrok, verloren de belegerden er niet meer dan 57. Oranje, den wakkeren wederstand der Alkmaarders vernemende, schreef hun, maar goeden moed te houden, daar hy, zoo 't noodig ware, de dijken zou laten doorsteken. De brief viel den vyand in handen, en deze reis by geluk, want Don Frederik, overwegende, dat hy, zoo de Prins zijn voornemen ten uitvoer bracht, groote kans liep om met zijn geheele leger te verdrinken, brak den 8sten October het beleg op, terwijl zijn achterhoede, door de verbitterde Alkmaarders op de hielen gevolgd, niet weinig last van hen leed. Alkmaar was alzoo de eerste Stad, die een geregeld beleg afsloeg en verwierf daardoor niet weinig eer.

De muitzucht, die in 't Spaansche leger heerschte, noodzaakte den Veldheer voor 't oogenblik van alle verdere ondernemingen af te zien. Maar ook de Prins had, ten gevolge van geldgebrek, evenveel moeite om de krijgskosten dragende te houden. Niettemin verliet hem zijn moed niet, noch zijn onwankelbaar vertrouwen op de Voorzienigheid: een schoon bewijs gaf hy daarvan, in het antwoord, door hem gezonden aan Sonoy, toen deze in den aanvang van 't beleg van Alkmaar hem den slechten staat der verdedigingsmiddelen en der krijgskas had bloot-

gelegd. „Gy schrijft ons,” schreef de Prins, „dat men u zoù laten weten, of wy ook met een of anderen machtigen Vorst in verbond staan, om alzoo door een krachtig ontzet 's vyands geweldige macht te kunnen wêrstaan; waarop wy niet willen nalaten, u te antwoorden, dat, alvorens deze zaak, de bescherming der Kristenen en andere verdrukten in dezen Lande, te hebben aangevangen, *wy met den Oppersten Vorst der Vorsten zulk een vast verbond gemaakt hebben*, dat wy verzekerd zijn, met al degenen, die vastelijk daarop vertrouwen, door Zijne geweldige en machtige hand ten laatste te zullen worden ontzet, spijt al zijne en onze vyanden, zonder dat wy nochtands middelerwijl eenige andere middelen, welke de Heer der heirscharen ons heeft toegeschikt, willen laten voorbygaan.”

43. SCHEEPSSTRIJD OP DE ZUIDERZEE.

De Zeeuwen waren, sedert de strijd was aangevangen, gelukkiger te water geweest dan de Hollanders te land. Middelburg was hun even lastig als Amsterdam den Hollanders, en werd evenzeer ingesloten en benaauwd. Een vloot, in Maart 1573 onder d'Avila tot ontzet gezonden, werd geheel verslagen. Hetzelfde lot wedervoer, in Augustus, een tweede vloot. Deze voordeelen onderhielden den moed: niet minder de verrassing van Geertruidenberg op 1 Augustus door den Heer van Poyet, een Fransch Edelman, die den Prins zijn arm was komen aanbieden. Oranje stelde tot Kommandant over deze stad, welke tot zijn Barony behoorde, den wakkeren 't Seeraerts aan, die er echter kort daarna by een oloop van 't krijgsvolk om 't leven kwam, toen hy het breken der kerkbeelden wilde te keer gaan.

De roem, door de Zeeuwen behaald, ontstak den nayver der Westfriesche zeelieden, en eerlang deed zich voor hen de gelegenheid voor, om te toonen, dat zy zich niet minder wakker wisten te gedragen. Een vloot van 30 schepen, op last van Bossu te Amsterdam uitgerust en met 1300 krijgslieden bemand, zeilde onder zijn bevel op 3 October 't Pampus uit om de Westfriesche vloot te zoeken, die 24 zeilen sterk was en aangevoerd door Kornelis Dirkszoon van Monnikendam. Bossu, die verdragend geschut aan boord had, deed zijn best om zijn vyand van verre te beschadigen; Dirkszoon daar-en-tegen om hem te naderen. Zoo draaiden zy gedurende eenige dagen om elkander; tot dat op 11 October de eigenlijke strijd begon. Dirkszoon wist met zijn schip het Spaansche Amiraalschip, dat den hatelijken naam van „de Inquizitie” voerde, aan boord te klampen, en werd hierin weldra door twee andere vaartuigen

bygestaan. Al vechtende dreven de vier schepen tot achter de Nek by Wijdenesse, waar het schip van Bossu aan den grond raakte. Intusschen was een zestal andere vaartuigen door de Westfriezen bemachtigd: echter had de slag nog zulk een gunstig einde niet genomen, had niet de Amsterdamsche Onderamiraal, Rol, met zijn smaldeel de wijk genomen en zich achter Pampus geborgen. Bossu, van zijn hulp verstoken, bleef zich echter met ridderlijken moed verweeren, en verliet zijn post by den mast niet, waar hy als Overste zijne bevelen geven bleef en als krijgsman in 't harnas ter afweer vaardig staan. De geheele nacht duurde de strijd voort; en niet weinig hielp het den Westfriezen, dat de gemeenschap met den wal was opengebleven, zoo dat zy gedurig versch volk en voorraad bekomen, en de gekwetsten konden afvoeren. Met het aanbreken van den dag klauterde Jan Haring, een wakkere Westfries, die vroeger op een der Waterlandsche dijken een geheele bende alleen had staande gehouden, op Bossuus schip naar boven, en haalde de vlag van de steng, waarmede hy nederdaalde, doch uit een luik doorschoten werd. Eerst op den middag, na een gevecht van 28 uren, trad Bossu, al zijn volk, op veertien man na, gesneuveld ziende, in onderhandeling, en gaf zich over, behoudens 't lijf en een Grafelijke gevangenis en op voorwaarde van uitwisseling der gevangenen naar krijgsgebruik. Hy werd naar Hoorn gebracht, waar hy drie jaren in 't Weeshuis bewaard werd. Zijn medegevangenen werden spoediger geslaakt en, vooral tegen de Leden der Haarlemsche Vroedschap, uitgewisseld. De oorlog had nu een menschelijker gedaante genomen en men hing over en weder de gevangenen niet meer op, gelijk in den aanvang. Zoo werd Marnix, die te Maassluis den Spaanschen in handen viel, te Utrecht door Romero met de meeste heusheid behandeld en vaak bij Noircarmes, die Bossu als Stadhouder was opgevolgd, te gast genoodigd. Alva zelf scheen nu — ook hierin de veranderde staatkunde van zijn Koning volgende — de gemoederen door zachtheid te willen winnen. Maar het was te laat: en de geslagen wonden waren te diep geweest om ze te kunnen vergeten.

44. ALVAAS VERTREK. — REQUEZENS. — POGINGEN TOT ONTZET VAN MIDDELBURG.

Bitter was Alvaas eerezucht gekrenkt door den loop, dien de zaken in de laatste maanden genomen hadden. Uit Spanje gekomen om de Nederlanders tot volstrekte onderdanigheid te brengen, had hy de

wederspannigheid in volslagen opstand zien overgaan: Stad by Stad had zich tegen hem verklaard: de verovering van Haarlem had hem duizenden volks gokost: voor Alkmaar was zijn leger terug geslagen geweest: zijn schepen waren verstrooid of vernield: de Hollanders en Zeeuwen schier meester van de zee: en wat het ergste was en hem het hardst moest vallen, de Koning, wien ten gevalle hy, naar zijn eigen getuigenis, 18,000 menschen door beulshanden had laten ombrengen, die Koning beloonde hem met ondank en zond hem zelfs zooveel geld niet, dat hy te Amsterdam zijn schulden betalen kon; zoodat hy genoodzaakt was, die stad als een bankroetier te verlaten. Hy verzocht om zijn ontslag en verkreeg het, terwijl Don Louis de Zuniga y Requezens, Groot Kommandeur van Kastiliën en Gouverneur van Milaan, in zijne plaats werd aangesteld. Den 29sten November droeg Alva hem te Brussel het bewind over en keerde op 18 December naar Spanje terug.

Requezens vond by zijn aankomst de zaken in de uiterste verwarring: het krijgsvolk onbetaald, de schatkist ledig, Holland en Zeeland grootendeels in 's Prinsen macht, en de Staten der overige Gewesten weinig genegen om nieuwe opbrengsten toe te staan tot het voortzetten van den burgeroorlog. Maar ook Oranjes toestand was alles behalve gunstig: geld had hy zoo min als de Landvoogd: de gemeenschap tusschen Holland en Westfriesland bleef, zoolang de vyand meester was van Haarlem en van Amsterdam, zoo goed als gestremd: hy zelf te Delft opgesloten, daar Romero den Haag en Maassluis bezet had, en Leiden door een leger onder Don Francisko de Valdez was omzet: en wie kon weten, of de ingezetenen, die een Alva wederstaan hadden, niet zouden genegen zijn, zich aan den als zachtmoedig bekenden Requezens te onderwerpen?

Gelukkig voor den Prins was het eerste bedrijf van den nieuwen Landvoogd een krijgstocht, en wel een onderneming om Middelburg te ontzetten, dat sedert ruim anderhalf jaar door de Zeeuwen belegerd werd. Requezens, die op 's Konings galeien gediend had, alzoo meer verstand van het zeewezen had dan Alva, en gedeeltelijk uit dien hoofde gekozen was, wilde zich haasten om die keuze te rechtvaardigen en liet een machtige vloot, door Alva verzameld, uit Antwerpen afzeilen. Dertig zware schepen, door d'Avila aangevoerd, moesten langs de Westerschelde op Walcheren aanhouden en zich vereenigen met een zeventigtal smakken, die, onder bevel van den Heer van Glimes, van Bergen-op-Zoom kwamen. Oranje, op 't eerste gerucht dier toerusting naar Vlissingen gereisd, verzamelde aldaar de Hollandsche en Zeeuwsche schepen, onder Lodewijk van Boisot. By Reimerswaal ontmoette deze vloot, met een N.-W. voordewind zeilende, die van Gli-

mes. Romero wilde terstond aanvallen, ten einde aan d'Avila gelegenheid te verschaffen, zich met zijn schepen naar Middelburg te begeven: en werkelijk zoude niets dezen laatste verhinderd hebben, zulks ten uitvoer te brengen, dewijl hy van die zijde geen tegenstand te vreezen had: — maar door een onbegrijpelijken misslag verzuimde hy de gelegenheid, en liet voor Breskens het anker vallen. De Prins, die zich te Vlissingen bevond, kon nauwlijks aan de waarheid van dit feit gelooven, toen men 't hem kwam boodschappen: hy snelde naar 't hoofd, en met eigen oogen nu overtuigd, dat de vloot het tij verlopen liet, keerde hy naar zijn kamer terug, en dankte God voor de onverhoopte uitkomst.

45. ZEESLAG BY REIMERSWAAL.

Glimes had te recht tegen Romero aangevoerd, dat het met alle regels van een waterkrijg streed, een gevecht aan te vangen, wanneer men, gelijk te dezer gelegenheid het geval was, genoodzaakt was te laveeren, en 't natij had; doch hy had toegegeven, toen hy bespeurde, dat Romero zijn zwaarhoofdigheid aan vreeze toeschreef, en zich bepaald met te zeggen, dat de uitkomst toonen zou, wie gelijk had. By 't Loodijsche gat kwamen op den 29sten January 1574 de vlooten binnen scheut. Op het schip van Boisot was men 't niet eens geweest, of men 't volk op 't dek houden zou, om terstond te kunnen enteren, dan wel beneden, tot de eerste laag gegeven was. Het eerste gevoelen dreef by de krijgslustige Zeeuwen door, met dit nadeelig gevolg, dat Glimes, zoo veel volks boven ziende staan, spoediger wendde dan Boisot verwacht had, en een moorddadig vuur opende, waarbij velen het leven, en Boisot zelf een oog verloor. De Spaansgezinden, nu het voordeel hebbende, sprongen op zijn vaartuig over, en er ontstond een hardnekkig gevecht, 't welk weldra, daar ook de andere schepen elkander aanklachten, algemeen werd. De koene daad, door Jan Haring op 't schip van Bossu bedreven, werd hier met meer geluk nagevolgd door Jasper Leenszoon van Zoetelande, die de vlag van 't Amiraalschip rukte en by de zijnen bracht. Romero liet nu de Amiraalsvlag op zijn vaartuig hijschen en enterde aan de andere zijde het schip van Boisot, die wel zestig man aan boord komen, en hen toen met buskruid in de lucht liet vliegen. Romero, op 't naauwst bestookt, redde zich zwemmende naar Tholen, waar de Landvoogd zelf, die van den dijk in koude en regen het spel stond aan te zien, hem vriendelijk ontfing en troostend toesprak. Glimes, op het drooge geraakt, werd na dappere verdediging

geveld en zijn schip verbrandde. Acht andere vaartuigen werden door de Zeeuwen veroverd, al 't volk over boord gesmeten, en de schepen met het geschut te Vlissingen of te Veere opgebracht. d'Avila, de nederlaag vernomen hebbende, gaf 't op en spoedde zich naar Antwerpen terug; terwijl Mondragon, die Middelburg tot dien tijd dapper verdedigd had, nu alle hoop op ontzet verliezende, de stad op eerlijke voorwaarden overgaf. Onder deze voorwaarden behoorde het bewerken der invrijheid-stelling van Marnix en eenige andere gevangenen, die dan ook ontslagen werden.

Veere en Vlissingen werden, voor de trouw door hen betoond, tot vrije Grafelijke steden verheven, met recht van stemmen op de Staten-Vergadering, en Arnemuiden kreeg Stadsrechten: al 't welk Middelburg niet weinig in den krop stak.

Een aanslag, door den Prins gemaakt tegen Antwerpen, waar hy nog altijd verstandhouding hield, en een van Noircames tegen Gouda, mislukten; doch de Bommelschen namen het slot Waardenburg in, 't welk door de Vrouwe van Waardenburg, bastaartdochter van den beroemden Hertog Karel van Gelre, en weduwe van een Arkel, verdedigd was geweest met een dapperheid, haar doorluchten vader waardig. De Prins schonk haar, toen zy met haar dochter gevangen was genomen, de vrijheid, met de hem eigen hoffelijkheid er byvoegende, dat hy tegen geen dames oorlog voerde.

46. SLAG OP DE MOOKERHEIDE. — DOOD VAN GRAAF LODEWIJK.

Graaf Lodewijk, ofschoon na de overgave van Bergen de Nederlanden verlaten hebbende, had echter hun belangen niet uit het oog verloren. Ervaren onderhandelaar zoowel als voortreffelijk krijgsman, had hy de hulp van vreemde Vorsten voor Nederland pogen te verwerven, en inzonderheid die van Karel IX, die thands den Protestanten weder gunst betoonde en hem een som gelds verstrekke, waarmede hy, geholpen door den Hertog van de Palts, een vrij aanzienlijk leger byeenbracht. Even als vroeger door zijn broeder Adolf, werd hy thands door zijn broeder Hendrik vergezeld, en zelfs had Graaf Jan zijn stille rust in Nassau opgegeven om mede aan den kamp voor gewetensvrijheid deel te nemen.

Volgens het beraamde krijgsplan zouden de drie Vorsten van den

Maaskant in de Nederlanden vallen, en de Prins hen uit Bommel te gemoet trekken. Antwerpen en Maastricht zouden te gelijk opstaan en de Spanjaarts dwingen hun macht te verdeelen. Alles was voortreffelijk overlegd en de beste uitkomst liet zich hopen; maar 't ging ook nu weder als gedurende het geheele eerste tijdperk van den oorlog, telkens wanneer de kans een gunstigen keer scheen genomen te hebben, werden weder door een noodlottigen en onvoorziene slag de zaken terug gezet.

Requezens, van de onderneming verwittigd, werft op 't spoedigst een 1200tal Duitsche en Zwitsersche soldaten en ontbiedt zijn krijgsvolk uit Holland, waardoor Leiden van 't beleg wordt ontslagen. d'Avila, uit Maastricht opgerukt, en zijn verzuim voor Vlissingen vergoeden willende, rukt op met zijn benden, trekt by Grave de Maas over, komt Lodewijk vooruit, en tast hem den 15^{den} April op de Mookerheide aan. Ook nu treft den Graaf dezelfde tegenspoed als zes jaren vroeger by Jemgum. Zijn volk slaat aan 't muiten, roept niet dan „geld, geld,” en kiest alzoo de vlucht. Langen tijd nog zoeken Graaf Lodewijk, zijn broeder Hendrik en de Paltser Hertog de kans te doen keeren; maar eindelijk moeten zy bezwijken. Zy vinden den dood, en zelfs hun lijken worden niet terug gevonden. Drie duizend knechten en 500 ruiters waren aan de zijde der Nassauschen gesneuveld: en ware Graaf Jan niet een paar dagen te voren naar Keulen geweest om geld te halen, Prins Willem had geen broeder meer gehad. Van de Spaansche zijde waren maar 200 man gevallen, en groot was de roem, dien zich d'Avila, en nevens hem, Hiërges, de wakkere Stadhouder van Gelderland, door deze overwinning verwierven. — Doch hoezeer Spanjaarts en Spaansgezinden met recht mochten juichen, ook zy konden niet nalaten, het lot te beklagen van den beminnelijken, moedigen en bekwamen Lodewijk, zoo lang, en hier en in Frankrijk, de luister der Hervormde party.

Maar voor niemand was de slag zwaarder dan voor Prins Willem, die meer dan een broeder, die zijn rechterhand verloor, den man, die sinds den aanvang der troebelen, steeds zijn vertrouwing geweest was en hem altijd, met raad en daad, had bygestaan. „Niets” schreef hy aan Graaf Jan, „had my droeviger kunnen overkomen; en toch moeten wy ons altijd schikken in den wille Gods, en in aanmerking nemen Zijne goddelijke Voorzienigheid, en dat Hy, die Zijn bloed gestort heeft om Zijn kerk in stand te houden, niets zal doen, dan hetgeen tot zegen en tot bescherming Zijner gemeente strekken zal, ook al schijnt het der waereld onmogelijk. En al kwamen wy allen om en al wierd dit arme volk ook geheel vermoord en verjaagd, behooren wy toch de verzekering te behouden, dat God de zijnen niet verlaat.”

47. BELEGERING VAN LEIDEN.

De zege, door 's Konings troepen op de Mookerheide behaald, had voor zijne zaak niet de gunstige gevolgen, welke er zich van lieten verwachten. Het krijgsvolk sloeg wegens wanbetaling aan 't muiten, koos zich eigen aanvoerders, trok naar Antwerpen, bedreef er allerlei moedwil, plunderde zelfs het huis van den Bevelhebber der stad, Champagny, en liet zich niet dan na eenige dagen met gedeeltelijke betaling stillen. Uit vrees, dat de muitery op de vloot, die voor de stad lag, zou overslaan, had men deze de Schelde laten afzakken; doch de Zeeuwen, hiervan verwittigd, zeilden er op af, tastten haar tusschen Lillo en Kalloo aan, verbrandden een deel der schepen en namen er drie, met den Ondermiraal, Adolf van Haemstede, gevangen.

In Holland waren echter door de Spanjaarts eenige voordeelen behaald. Vitelli had Woudrichem, Leerdam en Asperen, de Heer van Chevreux de schans te Ilpendam bemachtigd, en Valdez op nieuw de schansen betrokken, welke hy vroeger rondom Leiden geslagen had. De Overheid dezer stad had verzuimd, die te slechten en zelfs een nieuwen voorraad mondbehoefsten op te doen. Het vooruitzicht was alzoo donker, te meer daar de Prins geen krijgsmacht had, toereikend om aan ontzet te denken. Hy schreef echter in 't laatst van Mei aan de Overheid, dat zy het maar een paar maanden moest uithouden, terwijl hy intusschen raad zou zien te schaffen, en wees hun op het voorbeeld van Haarlem en Middelburg. Men stelde dien ten gevolge orde op het uitdeelen der levensmiddelen, zoo dat men, eer de maand om was, een half pond brood daags, en een pond brood aan hen die 's nachts de wacht hadden, toeleide; want er waren voor 14,000 zielen maar 110 last koren in de stad. Zoete melk mocht niet gebezigd worden dan om boter te maken, en men gaf noodmunten uit van papier. Alle aanmaningen, door uitgeweken burgers gedaan om de stad over te geven, werden afgewezen, en nu en dan een uitval gedaan, by gelegenheid waarvan tweemaal een schans op den vyand bemachtigd werd.

Het beleg had nu twee maanden geduurd, en de Prins, geen ander middel ziende om de Leidenaars uit den nood te helpen, sloeg aan de Staten voor, het water over het land te laten loopen en zoo den vyand te verdrijven: een hard en wanhopig middel, dat niet dan met onberekenbare schade kon worden ten uitvoer gebracht. De Staten gaven toe; de Ysseldijk werd by Kapelle op zestien plaatsen doorgestoken, en een gat gedolven tusschen Rotterdam en Delftshaven; terwijl Boisot met voorraad van krijgs- en mondbehoefsten naar Rotterdam overkwam om de onderneming te besturen. De Spanjaarts, hoezeer anders, als te Alk-

maar gebleken was, vrij bang voor het water, hadden deze reis geen vrees, omdat Rijnland, waarvan Leiden de hoofdplaats is, hooger ligt dan Delf- of Schieland; en zy schempten openlijk, de Geuzen moesten op den toren gaan kijken, of de Maas niet haast stroomopwaart kwam tot hun ontzet.

Verdriet, inspanning en bekommernis wierpen omtrent dezen tijd den Prins op 't ziekbed neêr. Toch bleef hy trouw voor 's Lands welzijn waken en, door zijn geheimschrijver Bruyninx, geregelde briefwisseling houden met zijn broeder Jan en andere bondgenooten. Men kan denken, hoe 't hem kwellen moest, in dezen benarden staat van zaken, niet in persoon overal te kunnen zijn en het noodige te besturen. Vooral ont-rustte hem het lot van Leiden; de tijding, hem gebracht, dat de stad het nog hield, deed hem weder opluiken, en eerlang herstelde hy, tot groote vreugd der ingezetenen, die zonder hem geen raad hadden ge-weten.

48. LEIDEN'S ONTZET.

I.

De ziekte van den Prins had de maatregelen tot bewerking van het ontzet niet bevorderd; by zijn herstel werden zy met kracht hervat, hetgeen den Leidenaars weêr nieuwen moed schonk. Het was nu reeds September en het water was tot op anderhalf voet van de kruin der landscheiding tusschen Rijn- en Delfland gestegen, men stak nu ook deze landscheiding door; doch dit hielp nog al niet, daar een tweede dijk, die een voet hooger lag, het water terughield. Ook deze werd doorgestoken; doch nu liep het water niet door, maar zijdelings af, en de wind was niet gunstig genoeg om veel waters aan te brengen. Op den 18^{den} September echter begon het een stijve N.-W. koelte te waaien, en besloot men, het Meir, over den Zegwaardschen weg, tusschen Zoetermeer en Benthuisen, te naderen. Men bezette dien weg by nacht, zonder dat de Spanjaarts zulks bemerkten, die hierop genoemde dorpen verlatende, binnenwaarts weken. Boisot, Zoetermeer hebbende ingenomen, liet al zijn vaartuigen opkomen, en vervolgde den vyand tot op 't Noordaasche meirtjen, waar achter deze verschanst lag, doch waarvan hy, na eenigen tegenweer, 's nachts met stillen trom aftrok. Een breede wetering, naar Zwieten loopende, werd nu door Boisot genomen en aan de belegerden door 't lossen van geschut tijding van zijn nadering ge-given. Men antwoordde hem op gelijke wijze uit de stad.

Treurig was het daar binnen gesteld. Levensvoorraad was er byna niet meer: in zeven weken had men er geen brood geproofd: de enkele koeien, die er overgebleven waren, werden gespaard om de melk en boter, ten behoeve der zieken: paardevleesch was reeds een lekkerny geworden: honden, katten, afval, tot het geronnen bloed, dat door de goten liep, werden als voedsel gebruikt, en men at het loof der boomen en struiken voor moesgroenten. De ziekten, door het slechte voedsel veroorzaakt, sleepten wel by de 6000 menschen ten grave en de levenden hadden nauwelijks kracht genoeg om de dooden ter aarde te bestellen. En toch gaf men den moed niet op: enkele, zeer verschoonbare aandringen van 't gepeupel om in onderhandeling te treden, werden door de kloeke beradenheid der Overheid, vooral van den Burgemeester van der Werff, onderdrukt: de meerderheid der burgery was welgezind, en er waren er, die verklaarden, dat zy, liever dan de stad op te geven, den linkerarm zouden opeten, terwijl zy zich met den rechter op de wallen verdedigden.

Die volharding en de gedane opoffering van zooveel overstroomde landeryen schenen niet-te-min vruchteloos te zullen zijn. De schuiten van Boisot konden door de sloten, die alle overdwars liepen, de stad niet naderen: de Rijn bleef door den vyand met galeien bezet: Valdez was van alle zijden op zijn hoede: en zijn soldaten beweerden, dat het even onmogelijk ware, de sterren met de handen te bereiken, dan Leiden uit de hunne te rukken.

En toch zou dit geschieden. Met den springvloed stak een storm uit het N.-W. op, die 't zeewater met geweld landwaarts injoeg; waarna de wind, zuidelyk draaiende, den stroom naar de vloot toe deed drijven, zoodat zy over 't hooge veld kon gaan. Nu roeide men voort, alle hinderpalen overwinnende: Zoeterwoude, door Boisot beschoten, werd door de Spanjaarts verlaten; terwijl de bezetting van de schans te Lammen, die hem het hoofd had kunnen bieden, door een plotse-linge vrees gedreven, zich 's nachts wegmaakte. Een jongen, die de glimmende lonten uit de schans had zien trekken en niet terug komen, beklom die, en niemand vindende, wuifde hy met zijn hoed tegen de belegerden, die er daarop eenig volk heenzonden. Boisot, den toegang nu open ziende, roeide door de Vliet naar de stad, waar hy, op 3 Oktober, 's Zondags 's morgens te 8 ure binnenkwam.

49. LEIDEN'S ONTZET.

II.

Onbeschrijfelijk is de blijdschap, waarmede de Leidenaars, als uit de kaken van den dood verlost, hun redders begroetten: elk scheen op nieuw te leven: alle traag- en zwakheid was verdwenen: zy, die den dag te voren het lichaam naauwlijks konden voortslepen, vonden thands hun kracht terug en draafden naar de Vlietbrug. Ras waren vaart en brug overdekt met menschen van allen stand, ouderdom en kunne, die gretig de handen uitstrekten om 't brood, de haring, kaas of andere spijs, welke men hun aanreikte of toewierp, te grijpen, te vangen of te grabbelen. Sommigen liepen ten halve lijve in 't water of zwommen naar de schepen: luid klonk het door alle buurten: „Leiden is ontzet, God zij geloofd!” Er waren er, die 't lang begeerde voedsel te spoedig inzwolgen en verstikten, zoodat de Overheid de uitdeeling moest doen regelen. Toen gingen allen, Bevelhebbers, Overheden, soldaten, zee-lieden en burgers ter kerke, en al smolt de stem nu en dan in vreugdetranen weg, en al hield men soms de wijs slecht, toch hadden wellicht nooit dankpsalmen zoo hartelijk geklonken. Die dankensstof werd nog vermeerderd, toen, den volgenden dag, een Z.-O.-wind het water af deed loopen, dat een dag later met noordewind weêr in zee stroomde.

De Prins kreeg de tijding van 't ontzet onder 'de middagpredikatie te Delft, liet den brief door den Leeraar voorlezen, en Gode dank zeggen voor de verlossing. In den avond van den 4den kwam hy te Leiden, waar hy Regeerders en burgers dank betuigde voor hun trouwheid, welke hy beloofde te zullen vergelden. En werkelijk werd eenigen tijd later aan de Stad de keuze gelaten tusschen vrijdom van belastingen voor een tijd, of een Lands Hooge School. Zy koos wijselijk het laatste, en Aldegonde begaf zich in de volgende lente naar Duitschland, van waar hy de eerste Hoogleraren in Nederland bracht.

Het volk van Valdez, dat zich met den buit der stad geveild had, geen soldy ontvangende, koos zich een aanvoerder, ontruimde Holland, en trok naar Utrecht, waar het echter door Hiêrges, die er thands bevel voerde, werd afgewezen. Ulloa, door Requezens gezonden om het oproer te stillen, wist hen met schoone beloften naar Brabant te voeren, waar zy vergiffenis en een gedeelte hunner soldy ontvingen.

Het scheen of er nu aan de vyandelikheden een einde zoude komen. Reeds sedert eenigen tijd had Requezens onderhandelingen zoeken aan te knopen, die echter tot niets geleid hadden. Nu namen die een ernstiger aanzien en kwamen, te Breda, Gemachtigden byeen: van de

zijde der Staatschen de Graaf van Kuilenburg, Aldegonde en Buys: van de Spaansche zijde de Graaf van la Roche, de Heer van Rassinghem en de beroemde Leuvense Hoogleeraar Elbertus Leoninus. Men was aan beide zijden het oorlogvoeren moede: de band tusschen het volk en zijn Soeverein was nog niet geheel verbroken, en men hoopte, de zaken weêr op den ouden voet te zullen zien terugkeeren: maar alles leed schipbreuk op twee punten: de vrijheid van Godsdienst, welke de Koning niet wilde toestaan, en het byeenroepen eener Vergadering der Algemeene Staten, om de zaken te regelen, hetgeen, als strijdig met de waardigheid des Konings, door de Spaansche party verworpen werd.

De onderhandeling liep dan te niet, en de oorlog werd in 1575 met kracht voortgezet. Mondragon bezette de Klundert en verscheidene polders in Zuidholland; Hiêrges nam Buren in, bemachtigde toen Oudewater, dat stormenderhand genomen en uitgemoord werd, en Schoonhoven, dat zich by verdrag overgaf. De vyand was nu van die zijde meester en bedreigde Dordrecht.

50. DE OPPERSTE MACHT AAN ORANJE OPGEDRAGEN. — 'S PRINSEN DERDE HUWELIJK.

Ging het in Zuidholland onvoorspoedig, in Westfriesland was het niet beter gesteld. Daar woedde, niet de vyand, maar een Bloedraad, even erg, zoo niet erger dan die van Vargas, en die door Sonoy was ingesteld op grond van geruchten van verraad. Roomsgezinde boeren, door ellendige landloopers aangeklaagd, werden op de gruwzaamste wijze geslagen en gepijnigd, om hen te dwingen, misdaden te bekennen, waar zy nooit aan gedacht hadden: en perste hun de pijn bekentenissen af, dan was het branden, vierendeelen, 't hart uit het lijf scheuren, enz. Sonoy werd hierop door de Staten by den Prins aangeklaagd wegens misbruik van gezach: hy klaagde wederkeurig de Staten aan, dat zy hem dwarsboomden in de uitoefening zijner betrekking. Oranje, die hem veel verschuldigd was, en hem kwalijk missen kon, zocht hem zooveel doenlijk te bevredigen; doch verbood aan de opgeworpen rechtbank met vonnissen voort te gaan, en liet de gevangenen in vrijheid stellen.

Ofschoon de Staten te dezer gelegenheid alleszins gelijk hadden met zich het lot der gemartelde ingezetenen aan te trekken, was het van een andere zijde waar, dat zy zich langzamerhand vrij wat meer gezach aanmatigden, dan hun toekwam, en den Prins daardoor het bewind-

voeren al meer en meer moeilijk maakten. Niet te vrede van hun stem uit te brengen over de zaken, het binnenlandsch bestuur betreffende, wilden zy zelfs over het krijgswezen oordeel vellen: ja zy vorderden, dat 's Prinsen Stadhouders en Oversten ook aan hen gehoorzaamheid en rekenschap schuldig zouden wezen. De Prins, die zich lang in alles geschikt had, begreep, dat het op die wijze te ver ging, en betuigende, niet voor den man te willen doorgaan, om wiens wille men oorlog voerde, eischte hy, dat de Staten de regeering overnamen en hem ontsloegen. Dit onverwachte voorstel trof hen gelijk een donderslag. Nu eerst gevoelden zij recht levendig, hoe hun gezach alleen door hem in stand kon gehouden worden, en hoe, als hy zich terugtrok, alle verdere worsteling met Spanje onmogelijk worden zou. Men haastte zich daarom, hem de opperste macht over 's Lands zaken op te dragen en hem te bidden, „te willen volharden in zijn gelukkige regeering.” Hij nam dit aan, op voorwaarde dat zy maandelijks het benoodigde geld tot betaling van 't krijgsvolk zouden opbrengen. Slechts schoorvoetende stemden zy hier in toe, en niet dan na een nieuwe bedreiging van den Prins, het land te zullen verlaten. Hy aanvaardde nu het onverantwoordelijk oppergesch, hoezeer nog altijd in naam de zaken als Stadhouder des Konings besturende.

Onder deze wederwaardigheden en beslommeringen vierde de Prins toch eene blijde gebeurtenis. Hy was in 1571 van zijn tweede vrouw, Anna van Saxen, uithoofde van haar wangedrag, gescheiden, en ging nu een derde huwelijk aan met Charlotte, dochter van den Hertog van Bourbon-Montpensier, eene schoone en beminneuswaardige Vorstin. Deze verbintenis, hoezeer het ongenoegen der Duitsche Vorsten opwekkende, was voor hemzelve een bron van zegen en huisselijk geluk.

51. DE TOCHT DER SPANJAARTS NAAR DUIVELAND EN SCHOUWEN. — OPDRACHT DER REGEERING AAN ENGELAND, DAARNA AAN FRANKRIJK.

Woerden zou wellicht een gelijk lot als Oudewater hebben ondergaan, had men er het omliggende land niet in tijds onder water gezet. Ook moest de Graaf van Megen (Hiërges broeder), die 't beleg bestuurde, een deel zijner troepen afstaan tot het deelnemen aan een tocht op Zeeland, dien Requezens in den zin had. Oranje, hiervan onderricht, begaf zich naar Walcheren: eenige Spaansche schepen

werden verbrand en de noodige orde op tegenweer gesteld; maar het voornemen des Landvoogds werd op eene byna ongelooftelijke wijze volbracht. Op den 28sten September 1575 werden 3000 Spaansche voetknechten en 400 ruiters, onder Ulloa, van Tholen op Filipslant overgezet, en van daar trokken, 's middernachts, 1500 gewapenden, tot den hals toe door het water gaande, langs een waadbare plaats, op Duiveland en Schouwen aan, en zulks in 't gezicht eener Zeeuwsche vloot, die van weërszijden op hen vuurde, ja uit welke men hen met stokken en haken doodsloeg of naar de diepte sleepte. In weêrwil echter van al de gevaren, waarmede de onverschrokken keurbende te worstelen had, bereikte zy, bemoedigd door Ulloa, Mondragon en andere Spaansche en Nederlandsche Oversten, die zelve 't voorbeeld gaven, gelukkig den overkant, en stapte met gevelde speeren op Duiveland aan wal. Karel van Boisot, die hier met tien Vendels lag, werd in de eerste verwarring doorschoten door zijn eigen volk, dat hierop van blooten schrik de schansen ontruimde. Toen rukten de Spanjaarts op Schouwen aan, waar geen betere tegenweer geboden werd; zoodat zy, nu door de vloot onder d'Avila versterkt, zich binnen korten tijd van Brouwershaven konden meester maken, en vervolgens van Bommeneede, welke laatste plaats, tot straf voor den geboden tegenstand, geheel werd uitgemoord. Mondragon sloeg hierop het beleg voor Zierikzee, 't welk goed van krijgsvendelen en krijgsbehoeften voorzien was, en door Jonker Arend van Dorp dapper verdedigd werd.

Maar intusschen had de Landvoogd een verlies geleden, 't welk de behaalde voordeelen nauwlijks vergoeden konden. De beroemde Veldmaarschalk Chiappin Vitelli, die mede een groot deel aan de krijgsbetrijven op Zeeland genomen had, was op de terugreis van daar met zijn rijtuig van den dijk geslagen en aan de gevolgen overleden.

Niet alleen in Holland en Zeeland, ook in de Noordelijke Gewesten vielen vyandelikheden voor. Kaspar de Robles, Heer van Billy, die Friesland en de Ommelanden voor den Koning bestuurde, en door zijn wijze en verstandige maatregelen orde en wet deed heerschen, beproefde aanslagen op Vlieland, Texel en Wieringen, waarvan hem echter alleen die op het eerstgemelde eiland gelukte. Sonoy van zynen kant deed een inval in Friesland, en brandschatte het dorp Balk.

Van weërszijden was er weder geldgebrek: Requezens kon van de Staten der Provinciën niets bekomen dan met groote moeite: in Holland en Zeeland stond de helft van 't land onder water en bracht men nog f 100,000 's maands op, een groote som voor dien tijd, doch nog ontoereikend voor al de behoeften. Zoo verre kwam het, dat de Prins aan de Staten voorstelde, of zich op de best mogelijke voorwaarden aan den Koning te onderwerpen, of dezen af te zweeren, en zich dezen

of genen machtigen Vorst tot Heer te kiezen. Men stemde voor het laatste en men besloot zich tot de Koningin Elizabeth van Engeland te wenden, die Protestantsch en aan 't oude Grafelijk Huis van Holland vermaagschapt was. Algedonde, Buys en Dr. François Maelson werden tot haar afgevaardigd, doch keerden met een beleefd, hoezeer afwijzend antwoord terug. Nu deze poging mislukt was, wendde men zich tot Frankrijk, waar thands Hendrik III, broeder van Karel IX, regeerde; maar ook hier liep het aanzoek vruchteloos af.

52. DOOD VAN REQUEZENS. — MUITERY VAN 'T SPAANSCHE KRIJGSVOLK.

Terwijl men zich hier te lande in de uiterste verlegenheid bevond, had er een voorval plaats, wel geschikt om aan de omstandigheden een keer te doen nemen. Requezens werd namelijk aangetast door een kwaadaardige koorts, waaraan hy den 5^{den} Maart 1576 te Brussel overleed, zonder orde op de regeering te hebben kunnen stellen. Het opperbestuur der zaken ging door zijn dood van zelf over op den Raad van State, die thands, behalve uit zijn vroegere leden, Aerschot, Barlaimont en Viglius, uit de later daaraan toegevoegde, Aernout Sasbout, Heer van Spaland, Maximiliaan Vilain van Gent, Heer van Rassinghem, Christoffel van Assonville, Lodewijk del Rio en Hieronimus Roda bestond. Ook Mansfeld had er zitting in, als thands met het opperbevel in Brussel belast.

De omstandigheid, dat, ten gevolge van den dood des Landvoogds, de regeering nu voornamelijk bij Nederlanders berustte, deed de hoop op vrede en verzoening ontluiken; en ook gaf Elizabeth den raad, dat men zou volharden en geen vreemde hulp inroepen. Want ofschoon zelve ongezind zich in krijg te steken, toch zag zy gaarne den strijd, die haar afwending bezorgde. Oranje dreef nu een nadere Unie door tusschen Holland en Zeeland, die tot nog toe meer op zich zelve gestreden hadden: en in beide Gewesten werd hem by herhaling de Soevereiniteit opgedragen.

Zierikzee bleef met dat al van alle zijden bestookt. Vijf malen was het ontzet der stad beproefd: vijf malen was het door den altijd waakzamen Mondragon afgeslagen: en by een dier scheepsgevechten hadden de Staatschen het verlies te betreuren gehad van den Amiraal Boisot, die met zijn schip te gronde ging. De belegerden lieten eindelijk den

moed zakken. Zierikzee gaf zich over en kocht de plundering voor f 200,000 af. Van Dorp werd vrijgelaten op zijn woord van eer en op de belofte van aan den Amiraal der Spanjaarts, Adolf van Haemstede, de vrijheid te bezorgen of in hechtenis terug te keeren. Aan de Bezetting werd vrije uittocht vergund; en ook hier wederom onderscheidde zich Mondragon, door zijn grootmoedige handelwijze, gunstig van de meeste Spaansche krijgsbevelhebbers.

De toestand van Oranje en zijn medestanders werd hoe langer hoe hachlijker, toen een schijnbaar onbeduidende gebeurtenis aan de zaken plotslings een andere gedaante gaf.

Het Spaansche krijgsvolk, dat op Schouwen lag, had nog, als naar gewoonte, achterstallige soldy te vorderen: en sloeg, mede als naar gewoonte, aan 't muiten. Weldra steekt het kwade voorbeeld de Walen aan, die te Zierikzee lagen, en die insgelijks niet ten volle betaald waren geworden, ten gevolge der onmogelijkheid waarin die stad zich bevonden had, de beloofde f 200,000 geheel op te brengen. Vergeefs zoekt Mondragon de krijgsknechten tot rust te brengen, vergeefs begeeft hy zich wapenloos onder den woesten hoop en noodigt hy hen uit, hun woede te koelen in 't bloed van hun Overste, die hun schande niet belevē wil; — zoowel zy, als de Spanjaarts, verlaten Schouwen, en trekken, zonder naar Romero, naar Verdugo, naar hun meest geächte Bevelhebbers te willen hooren, onder aanvoorders door henzelve gekozen, naar Vlaanderen, waar zy Aalst overweldigen en den omtrek plunderen. — Te Brussel raakte op deze tijding het volk in rep en roer, vliegt naar het Hof, scheldt de Raden voor verraders uit en ontweldigt aan Mansveld de sleutels der stad. De Raad van State verklaart de oproerige soldaten tot vyanden des Lands, waarop de overige Spaansche krijgsknechten zich by de muiters voegen. Nu was men genoodzaakt, tot eigen veiligheid, den Graaf van Megen met troepen uit Holland te ontbieden, en Woerden raakte van 't beleg ontslagen.

53. SPAANSCH FURIE. — PACIFIKATIE VAN GENT.

Oranje was de man niet, die verzuimen zou, van het gebeurde te Brussel party te trekken: en onmiddelijk stond hem een vereeniging van al de Nederlanden tegen Spanje voor den geest. Hy haastte zich aan de Staten van al de Gewesten, en aan de aanzienlijkste Nederlanders te schrijven: ook aan Hiërges en anderen, die, schoon 's Konings

zijde houdende, daarom toch niet Spaanschgezind waren; allen spoorde hy aan, gemeene zaak te maken en met ter-zijde-stelling van byzondere gevoelens, zich tegen den algemeenen vyand te vereenigen. Binnen Brussel, waar hy steeds verstandhouding hield, begon zijn aanhang alras een stouter toon aan te slaan, en de Heer van Glimes, Hoogbaljuw dier stad, onderstond zich, eenige Leden van den Raad van State gevangen te nemen. Roda ontsnapte het en vluchtte naar Antwerpen, waar hy zich, als vertegenwoordiger van het geheele lichaam, de regeering aanmatigde. De Staten van Brabant en Vlaanderen kwamen hier tegen op, verklaarden zijn besluiten voor onwettig, droegen aan Aerschot het bevel op over hun leger, voerden een soort van oorlog tegen 't muitend krijgsvolk, en zonden den Graaf van Auchy, broeder des Graven van Bossu, naar Oranje, om zijn medewerking te verzoeken. Geen blijder tijding kon dezen geworden: hy aarzelde niet, en gaf aan Auchy zes Vendels voetknechten en 12 metalen stukken mede, tot zekerheid waarvoor hem Nieuwpoort en Sas van Gent werden verpand.

De Algemeene Staten, inmiddels te Brussel samengekomen, en buiten staat om oorlog te voeren, ook al hadden zy er geneigdheid toe gehad, sloegen den Prins een wapenstilstand voor en het hervatten van den Bredaschen Vredehandel. Deze nam eerlang te Gent een aanvang, en werd niet weinig verhaast door de tijding, dat de Spanjaarts, onder d'Ayala, Maastricht geplunderd hadden, en door de ramp, die Antwerpen trof, waar het muitend krijgsvolk nog erger huis hield, ja ongeveer 2500 burgers en soldaten vermoord of verdronken werden: zoodat het gebeurde aldaar onder den naam van de *Spaansche furie* bekend bleef.

Den 8sten November kwam de overeenkomst tot stand, gewoonlijk de Pacificatie van Gent geheeten.

Deze behelsde een vereeniging van de Zuidelijke Gewesten met Holland, Zeeland en Utrecht om de Spaansche soldaten ten lande uit te drijven, en de Algemeene Staten te beschrijven om orde op de zaken te stellen. De Roomsche Godsdienst zou overal, behalve in Holland en Zeeland gehandhaafd, Oranje in deze beide gewesten als Stadhouder erkend en in eer en goed hersteld, Bossu ontslagen worden, enz. Het slot van Gent werd hierop onder 's Prinsen hoede gesteld, Zierikzee, Oudewater, Haarlem, de Beverwijk, Muiden, Weesp en andere steden, die nog met vreemd krijgsvolk bezet waren, daarvan verlaten. Bossu, van zijn driejarige gevangenschap verlost, en Nederlander in 't hart, omhelsde de Staatsche zijde, en bleef daaraan tot zijn dood toe getrouw.

Maar nog waren Friesland, Groningen, Overijssel, Gelderland, niet

tot het verbond toegetreden. Naar Groningen werd Stella, een schrandere Brusselaar, gezonden; doch Billy, de Stadhouder, erkende natuurlijk zijn lastbrief niet en liet hem vatten. Dan nu wist Stella de soldaten, die hem bewaakten, en door hen weder anderen, om te praten, zoodat zy hem in vryheid stelden, Billy zelven in hechtenis namen en den eed aan de Staten aflegden. 't Zelfde gebeurde eerlang in de meeste Friesche Steden. George van Lalaing, Heer van La Ville, broeder des Graven van Hoogstraten (Oranjes vriend) werd door de Algemeene Staten tot Overste van Friesland en Groningen aangesteld: en Billy, uit zijn gevangenis ontslagen, begaf zich naar Gelderland by Hiërges.

54. DE UNIE VAN BRUSSEL. — HET EEUWIG EDIKT.

Reeds van het tijdstip der Pacifikatie af, hadden de Nederlandsche zaken een vreedzaam einde kunnen nemen; maar juist op den dag der Antwerpsche plundering, was Don Juan van Oostenrijk, bastertzoon van Keizer Karel, en wien Filips tot Landvoogd over de Nederlanden had aangesteld, in Luxemburg aangekomen. Eenige maanden te voren ware misschien de verschijning des verheven zoons van Karel V, van een held, die op nog jeugdigen leeftijd reeds den schitterendsten roem verworven had, en even innemend in de hofzaal als geducht in den oorlog was, als een heuchelijke gebeurtenis toegejuicht; en had hy zich zonder moeite aller genegenheid verworven: nu kwam hy te laat en werden, reeds van den aanvang af, al zijn bedoelingen mistrouwd. De Prins, die dan ook wel reden had om argwaan jegens den Spanjaart te voeden, onderhield dat mistrouwen, ried de erkenning van Don Juan tot Landvoogd, zoolang het Spaansche krijgsvolk niet vertrokken ware, onbepaald af, ja gaf in overweging, hem gevangen te nemen, en alzoo, zonder bloedstorting, een einde te maken aan den krijg. Hiertoe wilden echter de Staten niet overgaan; doch de gevoelens liepen uiteen, en sommige aanzienlijken, vreezende dat de komst van Don Juan verdeeldheid tuschen de Staten brengen en dat zulks tot nadeel der algemeene zaak strekken zou, en beducht bovendien, dat by de Roomschgezinden het vermoeden ontstaan mocht, als wilde men, door weêrstand aan den Landvoogd, het land aan de Protestanten onderwerpen, vereenigden zich tot een nieuw verdrag, tot bescherming en voorstand van 't algemeene welzijn en van de Roomsche religie, tot tegenstand der Spanjaarts enz.

Dit verbond, te Brussel gesloten, en door Lalaing, Bossu, Champagny en vele andere Edelen geteekend, werd de Unie van Brussel genaamd.

Rudolf II, die Maximiliaan als Keizer was opgevolgd, zond Afgevaardigden ter bemiddeling over, en er werd door Don Juan en de Staten een plakkaat geteekend en afgevaardigd onder den naam van Eeuwig Edikt, waarby hy verklaarde, de Pacifikatie aan te nemen en het vergaderen der Staten toe te staan; terwijl de Staten van hunne zijde hem als Landvoogd erkenden en de handhaving van 't Roomsche geloof en van 's Konings hoogheid beloofden.

Noch door den Prins, noch door Holland en Zeeland, was echter dat Edikt geteekend. Die beide Gewesten wilden noch de Roomsche Godsdienst als de heerschende erkennen, noch den eed, aan Oranje gedaan, met een nieuwen verwisselen. En, wat den Prins betrof, hy achtte alle schikking met een Spaanschen Landvoogd, ook met den besten, een onmogelijkheid.

Utrecht was inmiddels ook van de Spanjaarts ontslagen, die het slot Vredenburg, 't welk zy aldaar bezet hadden, by verdrag aan de burgery overgaven en naar Antwerpen afrokken. Bossu, door de Algemeene Staten derwaarts gezonden, liet het kasteel daarop door gewapende burgers bezetten. Maar nu stond het er met de regeering vreemd geschapen. Oranje eischte er gehoorzaamheid als 's Konings Stadhouder, Bossu uit naam der Staten en Hiërge uit naam van Don Juan.

Ingevolge de gemaakte overeenkomst, verlieten nu de Spanjaarts het land, onder geleide van den Graaf van Mansveld: de Landvoogd deed zijne plechtige intrede binnen Brussel, waar hy den 4^{den} Mei 1577 het eeuwig Edikt bezwoer, dat thands ook door den Koning bekrachtigd was. Vier dagen na de eedsaflegging overleed de waardige Viglius.

55. REIS VAN DEN PRINS DOOR HOLLAND. — VERTREK VAN DON JUAN.

Wanneer de klem der regeering eigenlijk by niemand aanwezig is, slaat het volk doorgaands tot handeloosheid over. Zoo ging het ook te Brussel. Het gepeupel zag, dat de Staten en de Adel den Landvoogd dwarsboomden en tergden: en het bespote en verguisde hem. Het kan den hooghartigen Don Juan, die altijd had toegegeven en er niets dan ondank voor ontving, zijn achtbaarheid verguisd, ja, zijn leven bedreigd zag, niet ten kwade worden geduid, dat hy het gezach, dat hem ont-

houden werd, met geweld zocht te bemachtigen. Doch te dien einde moest hy zich vooraf van een vaste plaats, als van een steunpunt voor zijn ondernemingen, verzekeren. Hy raadpleegde hierover met Barlaïmont, die, als heel zijn Huis, onwankelbaar in zijn verknochtheid aan den Koning bleef. Met hunne hulp verzekerde hy zich van het kasteel van Namen en vervolgens ook van Charlemont. Deze daad was op zichzelf zeer wettig; doch het geweld, daarby gepleegd, had er een schijn van onwettigheid aan gegeven, en de Staten, het aldus opnemende, verzekerden zich op hunne beurt van Antwerpen en klaagden Don Juan by den Koning aan.

De Prins had zich ondertusschen naar Holland begeven, ten einde aldaar maatregelen te nemen tot het herstellen der dijken, die ten gevolge van het doorsteken zoo veel geleden hadden; terwijl hy, om de kosten te vinden, het overtollige krijgsvolk afdankte. Op zijn reis door het Gewest werd hy overal met de uitbundigste blijdschap, als de Redder des Vaderlands, met den eernaam van Vader Willem ontvangen. Tijding van het gebeurde te Namen bekomen hebbende, spoorde hy de Staten aan, krijgsvolk te werven, om Don Juan te verdrijven; en hoezeer zy dit onraadzaam keurden, lieten zy echter 's Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom en Tholen bezetten; terwijl ook Breda, dat door den Heer van Champagny en den jongen Graaf van Hohenlo werd ingesloten, zich spijt des Landvoogds bevelen, aan de Staten overgaf. De kasteelen, te Utrecht, Leeuwarden, Groningen, Antwerpen, Gent, Gouda en elders opgericht om den landzaat in bedwang te houden, werden nu ten gronde toe gesloopt; terwijl een poging, door Billy beproefd, om Friesland weder onder zijn bedwang te krijgen, hem mislukte.

De Algemeene Staten, een leger byeen gebracht hebbende, noodigden den Prins naar Brabant, werwaarts hy zich ook werkelijk begaf met zijn broeder, Graaf Jan, die onlangs was overgekomen. Oranje kwam in een ongunstig tijdstip te Brussel; want juist den dag te voren had de partij, die vrede met den Landvoogd begeerde, gezegevierd. Met zijn gewone schrandrheid deed de Prins, die geen heil van een schikking verwachtte, de Vergadering op haar besluit terugkomen: de voorwaarden werden herzien: nieuwe en onaannemelijke daarby gevoegd: in een woord, de breuk onherstelbaar gemaakt. Don Juan begaf zich naar Luxemburg, de Staten met 's Konings ongenade bedreigende: de Prins werd tot Ruwaard van Brabant, en Aerschot tot Stadhouder van Vlaanderen aangesteld.

Niet ten onrechte had Don Juan den Staten verweten, dat zy den Koning alles, op zijn tytel na, onthouden wilden. Zy hadden hem een nieuwen Landvoogd gevraagd, doch vonden nu goed, er zelve een te kiezen. Velen neigden tot den Prins van Oranje; doch dit ware den

Roomschgezinden een doorn in 't oog geweest: men wendde zich daarom, voornamelijk op aansporing van Aerschot, tot den Aartshertog Matthias, 's Keizers broeder, een naauwlijks twintigjarigen vorst.

56. AARTSHERTOG MATTHIAS. — MISLUKTE AANSLAG
OP AMSTERDAM. — ALEXANDER FARNEZE, PRINS
VAN PARMA.

De keuze, die op Matthias gevallen was, moest, naar men dacht, iedereen te vrede te stellen: zy zou den Koning niet mishagen, wiens zusterszoon hy was: de Keizer zou gereedelijk als middelaar optreden en wellicht een huwelijk tusschen zijn broeder en een dochter van Philips, met de Nederlanden als bruidschat, bewerken: de Roomsche godsdienst zou gehandhaafd worden: de jonge Landvoogd een Raad op zijde hebben, naar wiens advies hy handelen — met andere woorden, wien hy tot werktuig strekken — zou. De Aartshertog, die zeker niet gedacht had, in welk een wespenest hy zich steken ging, nam de opdracht aan, en Don Juan werd door de Staten tot vyand van den lande verklaard.

Oranje was te scherpzinnig om niet te bemerken, dat de benoeming van Matthias eigenlijk strekken moest om zijn invloed te verminderen: hy liet echter de onderhandeling deswege niet alleen haar gang gaan; maar zorgde tevens, de gedane keuze aan zijn oogmerken dienstbaar te maken. Matthias kwam in Oktober 1577 over: de Landvoogdy werd hem opgedragen, onder voorwaarde, dat hy den Koning en — wat nog nooit vertoond was — den Algemeenen Staten zweeren zou, en voorts overeenkomstig de besluiten van den Raad van State handelen: — en, wat Aerschot en de zijnen niet keeren konden, Oranje werd hem als Stadhouder toegevoegd. Hierdoor kreeg deze in de daad het opperbevind in handen en de arme Aartshertog werd niet meer dan een stroopop, of, als men hem spottenderwijze noemde, 's Prinsen Sekretaris, die maar te teekenen had wat hem door Oranje werd voorgelegd.

Van al de steden van Holland was Amsterdam nog altijd de eenige geweest, die zich met den nieuwen staat van zaken niet had ingelaten, en er zeker ten minsten rust door genoten had. Een gerucht, dat men er verstandhouding hield met Don Juan, deed de Staten het onberaden besluit vormen, haar buiten 's Prinsen goedkeuring door verrassing te bemachtigen. De last hiertoe werd aan de Oversten Heylinger en Ruik-

haver opgedragen; die werkelijk binnen de stad kwamen; doch door een misverstand, slechts met vier Vendels, in plaats van tien, die tot de onderneming bescheiden waren; 't geen ten gevolge had, dat de ingedrongen benden, met verlies van hun beide aanvoerders, moesten wijken. Men ging nu voort met de stad te benaauwen; toen, door bemiddeling der Stichtenaren, een verdrag met haar werd gemaakt, en zy de Pacifikatie aannam, onder voorbehoud van alleen de Roomsche eerdienst te gedoogen.

Intusschen kwam Joan van Noircarmes, Heer van Selles, met vredesvoorslagen van wege den Koning. Hij bood volkomen verzoening en vergiffenis aan; geen Spanjaart zou zich hier meer vertoonen, men zou tot Landvoogd hebben, wien men maar wilde: alleen zou de Katholyke Godsdienst gehandhaafd en de gehoorzaamheid hersteld moeten worden, als onder Karel V. En hiervan juist wilde men niets weten, want dan lag de geheele Pacifikatie in duigen.

Gewis had Filips dezen uitslag zijner aanbiedingen wel voorzien; want byna gelijktijdig daarmede zond hy een man over, die bestemd was, door zijn verheven genie te verrichten wat noch de gewelddadige maatregelen van Don Juan, noch politieke onderhandelingen hadden te weeg gebracht. Die man, die krijgs- en staatsbeleid vereenigde, was de zoon der gewezen Landvoogdes, Alexander Farneze, Prins van Parma.

57. WAPENFEITEN VAN PARMA. — OVERGANG VAN AMSTERDAM.

Een enkel man van genie geldt meer dan legers: de waarheid van dit gezegde bleek ook wederom, toen Parma de leiding van 's Konings belangen ter hand had genomen. Schier ongeloofelijk is de verandering, die, ten gevolge zijner verschijning, in den toestand der zaken werd te weeg gebracht. Hy had al de Nederlanders, op Namen en Luxemburg na, in opstand gevonden, den Landvoogd ziek en moedeloos, de geheele krijgsmacht, na de wegzending der Spanjaarts, Italianen en Duitschers, bestaande uit eenige Vendels werfsoldaten, en uit de troepen, waarover de zonen van Barlaimont het bevel voerden. Zijne komst bracht, als een tooverslag, herstel te weeg. De weggezonden Spanjaarts werden terug geroepen: nieuwe troepen in Italiën geworven: de Graaf van Mansveld keerde met versch volk uit Frankrijk: Duitsche en Borgondische Vendels daagden als uit den grond weder op, en nauwlijks eene

maand na zijn komst, den 30sten January 1578, stond Parma aan 't hoofd van een leger van 18,000 man voetvolk en 2000 ruiters, en zag men onder de aanvoerders weder mannen als Mondragon, Gonzaga, del Monte, Ferdinand van Toledo, Verdugo en anderen, hier te lande met roem bekend, en brandende van verlangen om den blaam, door hun smadelijke terugzending op hen geworpen, door nieuwe krijgsdaden uit te wisschen. Niet lang hield Parma hen werkeloos: Namen binnen getrokken zijnde, overviel hy het leger der Staatschen, waarvan de hoofden zich op een bruiloft te Brussel bevonden, versloeg het by Gemblours, en deed achtereenvolgens verscheiden plaatsen in Henegouwen en Brabant voor 't geweld zijner wapenen zwichten.

Deze wapenfeiten, die by de Koningsgezinden op eens den moed en het vertrouwen deden herleven, en de weérparty met schrik sloegen, hadden echter ten gevolge dat de Algemeene Staten beter gehoor gaven aan 's Prinsen aanmaning om zich te wapenen; terwijl de verliezen, door hun zaak geleden, althans eenigszins vergoed werden door het eindelijk overgaan van Amsterdam tot hunne zijde.

De Regeering was daar nog altijd Roomschezind en de Hervormden misten er de vrijheid van godsdienstoefening. Dit belgde hen te meer, daar hun getal aanmerkelijk was aangegroeid: en nu besloten zy, zich hetgeen men hun onthield met geweld te verschaffen. Zy vormen op 24 Mei een aanslag, dringen het Stadhuis binnen, halen den Schout en de Leden van de Vroedschap er af, pakken die, met al de priesters en monniken die zy vinden, in schuiten, voeren hen buiten de stad en stellen drie dagen later een nieuwe Vroedschap aan; terwijl de beelden uit de kerken genomen en deze aan de Hervormden worden ingeruimd. Tot lof der Amsterdammers zij gezegd, dat by deze opschudding niemand het leven verloor of zelfs eenig ernstig letsel kreeg.

Minder zacht ging men binnen Haarlem te werk, waar, vijf dagen later, de soldaten met geveld geweer in de Grootte Kerk trokken, den priester overhoop staken, vele andere lieden kwetsten en de kloosters plunderden. Wel werd het krijgsvolk weggezonden en de moordenaars gestraft; doch de Hervormden namen de kerk in bezit, ondanks de tegenkanting der Roomsgezinden, die zulks, niet zonder grond, als strijdig met de Pacifikatie opmerkten. De party, die in Holland en Zeeland bovendreef, was op hare beurt ook onverdraagzaam geworden, en kwelde, in dit laatste Gewest vooral, de Doopsgezinden wegens hun weigering om eed te doen of wapens te dragen. De Prins echter, die hun een goed hart toedroeg, en wien zy meermalen met geld hadden bygestaan, nam hen in zijne bescherming en deed de plageryen ophouden.

58. DE HERTOG VAN ANJOU. — JOAN KAZIMIER.

Oranje had, van den aanvang af, voor vrijheid van geloof en tegen alle vervolging gestreden: en getrouw aan het eenmaal aangenomen beginsel, stelde hy een geloofsvrede voor, waarbij elke eerdienst, Roomsch of Onroomsch, zou geoorloofd wezen, overal waar honderd huisgezinnen dien verlangden. Maar nergends, dan te Groningen en Leeuwarden, vond dit voorstel ingang. Holland, Zeeland, Gent, wilden geen Roomsche Eerdienst gedoogen: Henegouwen, Utrecht en Gelderland van geen Hervormde weten: de overige Gewesten vroegen tijd van beraad; doch de zaak had geen voortgang.

Gelderland, dat, op geringe uitzonderingen na, weinig van de vervolging te lijden had gehad, was nog grootendeels Rooms- ja zelfs Spaansgezind, en had daarom ook geweigerd, na het vertrek van Hiërges, die Parma in 't leger volgde, Bossu als Stadhouder aan te nemen. Te vreemder schijnt het daarom, dat men er zich had laten vinden om in April 1578 aan Graaf Jan van Nassau, die, op verzoek zijns broeders, naar herwaarts was overgekomen, die waardigheid op te dragen. Eerlang werd nu ook in dat Gewest het voorbeeld gevolgd, door Rotterdam en Haarlem gegeven, en maakten zich, te Gelder, te Wachtendonk en elders, de Hervormden van de Kerken meester. Hetzelfde gebeurde te Goes, hoewel aldaar volgens de Pacifikatie alleen de Roomsche Godsdienst geduld mocht worden. Maar te Gent ging men verder, pleegde er allerlei gewelddadigheden tegen kloosters en geestelijkheid, gebruikte de kerken tot kazernen, weigerde den Roomschen zelfs eene kerk, schold Oranje voor flauw en trouweloos en matigde zich het bewind over Vlaanderen aan. Dit wekte den wrevel der Waalsche Gewesten, waar de tegenstanders der Gentenaren den naam kregen van Malkontenten.

In deze gesteldheid kwam de Hertog van Anjou, broeder des Konings van Frankrijk, die reeds meermalen was aangezocht, om zich aan 't hoofd der zaken te stellen, in de Nederlanden aan, waar men hem den tytel van Beschermhæer voorloopig opdroeg, in afwachting dat hy dezen met dien van Soeverein verwisselen zou. Voorts werd hem het gandsche gezach in krijgzsaken geschonken; terwijl aan Matthias en de Staten dat over de Landszaken gelaten werd. De la Noue, een der vermaardste aanvoerders der Hugenooten, werd tot Maarschalk — Bossu, op Oranjes raad, tot Veldheer — over der Staten leger verheven. Wel dra kwam ook Hertog Joan Kazimier, tweede zoon van Hertog Frederik van de Palts, met een leger ter hulp der Staten aan. Zijn komst werd blijde toegejuicht door de Hervormden, die hem tegen Anjou en den

Franschen invloed wilden overstellen; doch wekte daar-en-tegen het wantrouwen op der Roomschen: en zijn ongestadige en driftige geaardheid maakte hem aldra by beide partyen gehaat.

Er waren alzoo op dat tijdstip groote Heeren genoeg in de Nederlanden, allen schier met gelijke, dat is met zeer weinig macht, bekleed; doch men raakte eerlang van de grootste helft ontslagen. Don Juan stierf den 1sten October, volgens sommigen aan vergif, volgens anderen aan hartzeer: en Parma volgde hem eerlang als Landvoogd op. Anjou verliet het land, wegens ongenoegen met Joan Kazimier, en deze volgde zijn voorbeeld, uit spijt dat Bossu, en niet hy, het Veldheersambt bekleedde. Dan kort daarna, op 31 December 1578, overleed deze wakkere Graaf, wiens dood algemeen in de Nederlanden betreurd werd, en niet het minst door den Prins, wiens maatregelen hy, sedert zijn ontslag, getrouw had ondersteund. In moeilijke tijden tot Stadhouder van Holland benoemd, had hy aldaar zijn Koning trouw ge diend en zich door zijn minzaamheid en beleid de achting van alle partyen verworven: dit bleek ook uit de omstandigheid, dat de Staten van Holland, hem, kort voor zijn overlijden, uit erkentenis van vroegere diensten, een jaargeld hadden toegelegd van 5000 pond.

59. UNIE VAN UTRECHT. — BELEG VAN MAASTRICHT.

Oranje, bemerkende, hoe de verdeeldheid en scheuring tusschen de verschillende Zuid-Nederlandsche Gewesten het denkbeeld eener algemeene vereeniging tot een hersenschim maakten, zoo zelfs, dat Artois, Henegouwen, en Douay, op 6 January 1589 te Atrecht gezamenlijk een verbond sloten en met Parma vrede maakten, begreep, dat een naauwer vereeniging tusschen de Noordelijke Gewesten het enige reddmiddel was, en als een binnenwal moest strekken, nu de buitenwerken dreigden te bezwijken. Weinig vermoedde hy toen, dat hy daardoor den grondslag leggen zou van dat Gemeenebest, 't welk later aan Vorsten en Volken de Wet voorschreef. Reeds in 1577 had hy in 't geheim aan een dergelijke vereeniging gewerkt; doch de onderhandelingen stonden stil, toen zy in 1578 door Graaf Jan weder werden opgevat. Dit geschiedde echter niet dan met heimelijke medewerking van den Prins; ofschoon deze 't min raadzaam achtte, zich te dezer gelegenheid in persoon op den voorgrond te plaatsen. Den 10^{den} January 1579 kwamen Afgevaardigden uit Holland, Zeeland, Utrecht en de Ommelanden te

Utrecht by elkander, en den 23sten werd door Graaf Jan en door hen dat verdrag geteekend, onder den naam van *Unie van Utrecht* zoo vermaard geworden. De hoofdpunten daarvan waren: naauwer vereeniging ten eeuwigen dage tusschen al de teekenaars, als vormden zy ééne provincie, tot onderlingen bystand, met lijf, goed en bloed tegen alle geweld, hun door of op naam van den Koning aangedaan: vrijheid voor Holland en Zeeland om ten opzichte der Godsdienst naar goeddunken te handelen: het aannemen van den geloofsvrede voor alle Landen. — Later, op 3 Mei, en toen Oranje zag, dat zijn aarzeling de toetreding van sommige Gewesten tot het verdrag verhinderde, nam hy het mede aan, met goedkeuring, zoo 't heette, van Matthias. Overyssel trad eerst in 1580, en Groningen niet voor 1594 tot de Unie toe.

Het leger van Parma, nu door dat der Malkontenten gesterkt, had zich intusschen op 2 Maart voor Antwerpen vertoond; de voorhoede, onder Gonzaga en del Monte, overviel de Staatschen te Burgerhout en dreef hen tot onder de wallen der stad terug, van waar de Aartshertog en de Prins 't gevecht aanschouwden. Veertien dagen later sloeg Parma het beleg voor Maastricht, dat zich wakker verdedigde. Het was in een der gevechten voor die stad, dat Hiërges om 't leven kwam. Zijn dood werd niet minder dan die van Barlaimont, zijn vader, die kort te voren gestorven was, betreurd door de Koningsgezinde party, wier trouwe steun zy geweest waren.

De herhaalde pogingen, door Oranje aangewend, om krijgsvolk in 't veld te brengen tot ontzet van Maastricht, hadden schipbreuk geleden ten gevolge van de verdeeldheid der Zuidelijke Gewesten. Eindelijk echter bracht hy 't zoo ver, dat de Graaf van Hohenlo tegen het eind van Juny met eenige benden kon oprukken; doch Parma, hiervan verwittigd, besloot de stad, die zich, met gelijke hardnekkigheid als vroeger Haarlem, tot nu verdedigd had, voor diens komst te bemachtigen. Hy liet dus den 28sten tot negen reizen storm loopen, die telkens werd afgeslagen. Maar toen de volgende morgen kwam, waren de dappere verdedigers zoo afgetobt en vermoeid, dat zy die den wal bewaakten zich niet wakker konden houden. Het volk van Parma, dit bemerkende, beklom onverhoeds den muur, sloeg de wachters dood, en liet het leger binnen. Nog weerden zich de ingezetenen, steenen, pannen, huisraad, al wat voor de hand kwam, den vyand naar 't hoofd werpende. Velen vloten de poort uit, naar de brug, waar een overgroot getal vertrappt of in 't water gedrongen werd. Op den moord volgde de plundering. De stad bleef sedert een geruimen tijd woest en verlaten: de ledige huizen werden afgebroken en leverden brandstof voor de soldaten.

60. TOESTAND DER NEDERLANDEN IN 1579.

In 't begin des jaars 1579 had de Keizer te Keulen een vrede-handeling voorgeslagen en de Algemeene Staten werkelijk Gemachtigden daarheen gezonden. Verscheiden plannen werden voorgelegd; doch niet een daarvan kon den Staatschen voldoen: daar de voorwaarden steeds zoodanig waren, dat de Hervormden die niet konden aannemen. De handeling liep dus even ongunstig af als vroeger die te Breda: de Staten hadden er niets by gewonnen; maar daar-en-tegen *f* 24,000 onnut besteed, en dat in een tijd, waarin het geld zoo schaarsch was, dat men den Aartshertog niet eens zijn jaarwedde betalen kon, en hy genoodzaakt was, zijn hofhouding op te breken: iets dat toch wat erg was voor een Algemeenen Landvoogd.

's Konings leger had voor Maastricht zoo veel geleden, dat Parma er vooreerst niets mede kon uitrichten; terwijl hy zelf een tijdlang zwaar ziek was. Doch had men een wyl rust van den krijg, men had dit niet van inwendige beroerten. Amersfoort en Utrecht waren het tooneel van verregaande wanordelijkheden. In de laatste stad werden de beelden uit de kerken gehaald, te Amersfoort de geloofsvrede door Graaf Jan van Nassau niet zonder geweld van wapenen ingevoerd. Een oproer te Antwerpen was van ernstiger aart. Aldaar geraakte Matthias persoonlijk in gevaar, en de Roomsche geestelijken werden de stad uitgezet: hetgeen Oranje vergeefs poogde te beletten. Verstoord over het gebeurde wilde hy zijn ambten nederleggen, en liet zich niet dan met moeite verbidden; terwijl het hem gelukte, ook daar de geloofsvrede in te voeren. Te Gent heerschte de Heer van Ymbize, onder schijn van de zaak der Protestanten voor te staan, met onbepaalde willekeur; zoodat de Prins zich genoodzaakt zag, er in persoon de rust te gaan herstellen. Hy veranderde er de Regeering: waarop Ymbize naar Duitschland week. In 's Hertogenbosch had een burgerkrijg plaats en koos de stad openlijk de Spaansche zijde. Ook Mechelen maakte zijn zoen met Parma, hoewel die stad in 't volgende jaar door de bezetting van Brussel weder voor de Staatschen heroverd werd. Filips van Egmond, de zoon van Lamoraal, poogde Brussel aan den Spanjaart over te leveren: dan zijne poging werd verydeld door de wakkerheid van den Stadskommandant, Olivier van den Tempel; en diep vernederd verliet Egmond de stad. Overal heerschten gisting en onrust, en, behalve eenige Steden, gingen ook de Waalsche Provinciën voor de Staten verloren, en verzoenden zich met Filips. De Ommelanden bleven in voortdurenden twist met de stad Groningen. Lalaing, de Stadhouder (meer bekend onder den naam van Graaf van Rennenberg), die in het

vorige jaar Kampen en Deventer voor de Staatsche zijde gewonnen had, dwong nu ook Groningen tot onderwerping, voerde er den geloofsvrede in en liet twee kerken aan de Hervormden inruimen: waarna hy ook in Drenthe de verstoorde rust herstelde.

Iets later haalden de soldaten, die Sonoy aan Rennenberg tot hulp had gezonden, te Zutphen, tegen 't gemaakt verdrag, de beelden uit de kerk; 't zelfde geschiedde te Hattem en elders in Gelderland. Te Kampen werden de partyen handgemeen en dreef men de Geestelijken de stad uit. Op het platte land was het niet rustiger en werden de landlieden door 't krijgsvolk beroofd en gekweld; 't geen ten gevolge had, dat de boeren in Twente de wapens opvatteden, zich aanvoerders kozen en, onder den naam van *desperaten*, veel schade deden. In hun vaandels voerden zy een eierdop waar het doir uitloopt, en een zwaard daarnevens; waarmede zy te kennen wilden geven, dat zy tot nog toe niet om 't ei hadden willen vechten; maar 't nu wel moesten doen om de schaal.

Zoo deerlijk stond het met het einde van 1579 in de Nederlanden geschapen: — dan de zaak der Staatschen stond eerlang een nog grooter ramp te wachten.

61. AFVAL VAN RENNENBERG. — VERTREK VAN GRAAF JAN.

Een treurige ondervinding had Oranje geleerd, hoe weinig hy op de standvastigheid der Nederlandsche Grooten staat kon maken: en hy had geen verwondering getoond, toen Aerschot, Egmond en anderen hun zoen met den Koning maakten, — maar van den broeder van zijn boezemvriend Hoogstraten, van George van Lalaing, die zoo wakker de Staatsche party had voorgestaan, had hy gunstiger gedachten: zoo zelfs, dat hy nog in den aanvang van 1580 betuigd had, slechts in twee Heeren vertrouwen te stellen, te weten, in zijn broeder Jan en in den Grave van Rennenberg. 't Is waar, de overkomst van Rennenbergs zuster Kornelia naar Groningen, met het kennelijk doel om hem tot afval aan de zaak der Staatschen te manen, en haar voortdurend verblijf in die stad hadden stof tot achterdenken gegeven, maar nog huiverde Oranje om hem van ontrouw te beschuldigen: en, zich te Utrecht bevindende, sloeg hy hem een samenkomst te Elburg voor tegen den 3^{den} Maart. Rennenberg nam die aan; doch lichtte op den dag zelve

het masker af, reed gewapend aan 't hoofd van krijgsvolk, dat ter sluiks de stad was binnen gekomen, het marktplein op, liet er geschut plaatsen en bracht Groningen weder onder 's Konings gezach. De Burgemeesters Hillebrand en Schaffer, aan wie hy nog den avond te voren zijn gehechtheid aan de zaak der Staatschen had betuigd, beproefden nog een vergeefschen wederstand. De eerstgenoemde sneuvelde, de andere werd gewond en met een aantal Raadslieden en burgers gevangen genomen: en de Predikanten weken buiten de stad. Vergeefs waren echter de pogingen van Rennenberg om ook de Ommelanden tot afval te bewegen. De Overste Kornput kwam nog den dag zelfden van 't verraad, en Entens den volgenden, voor Groningen, en sloegen er het beleg voor: Sonoy wierp bezetting in Kampen en Hohenlo fnuikte het oproer der Overysseische boeren.

Onder de droeve gevolgen van Rennenbergs afval behoorde ook, dat er van dat oogenblik by de Onroomschen een volslagen mistrouwen jegends de Roomschen heerschte, zoodat men deze laatsten langzamerhand uit alle bedieningen sloot. Er ontstonden opschuddingen te Deventer en te Zwol: te Utrecht had een nieuwe beeldstorming plaats: met den Geloofsvrede was het uit, en alle samenwerking, ja alle vereeniging tusschen de beide godsdienstige partyen was voortaan onmogelijk.

Nog een groot verlies voor de zaak der Staatschen was de terugkeer van Graaf Jan naar Dillenburg. Onberekenbaar waren de diensten, door hem aan de zaak der Godsdienstvrijheid bewezen: hy had de Unie bewerkt, Gelderland in rust gehouden, in Duitschland de belangen der Nederlanden voorgestaan. Maar zijn huisgezin zoowel als zijn Graafschap gedoogden zijn langere afwezigheid niet, en in Gelderland werd zijn toestand hoe langer hoe meer ondragelijk. Het Gewest was van verdedigingsmiddelen ontbloot: tweedracht, wantrouwen, zelfzucht en oproer omringden hem: ja zoo karig was het met zijn omstandigheden gesteld, dat hy in een huis leefde zonder dak en zonder brandstoffen, en dat de bakker hem geen brood meer wilde leveren. Niet te verwonderen is het, dat hy, door zoo vele onaangenaamheden gekweld, en zich buiten staat bevindende, met vrucht tot het algemeene welzijn mede te werken, geene belangen, die hem van naderby betroffen, daaraan langer wilde opofferen. Tot zijn opvolger werd door de Staten van Gelderland de Graaf van den Berg, 's Prinsen zwager, gekozen, echter niet op raad van den Prins, die hem, en, als later bleek, niet zonder reden, mistrouwde.

62. BELEG VAN GRONINGEN EN STEENWIJK. — DOOD VAN RENNENBERG.

Had Graaf Jan de Nederlanden vaarwel gezegd, hy had hun een kostbaar pand achtergelaten in zijn zoon Willem Lodewijk, die met den Graaf van Hohenlo en ettelijke Vendels het leger van Entens voor Groningen versterken kwam. De burgery echter, thands byna uitsluitend uit Spaanschgezinden samengesteld, wilde van geen overgaaf weten en bood dappere tegenweer; terwijl Entens eerlang in een aanval sneuvelde. Intusschen had Parma tot ontzet der stad veertien Vendels gezonden onder den dapperen Overste Maarten Schenk. By Hardenberg kwam het tusschen dezen en Hohenlo tot een treffen, — waarby deze laatstgenoemde volkomen verslagen werd. Dit had ten gevolge dat Koevoorden en later Delfzyl Schenk in handen vielen, en dat het beleg van Groningen werd opgebroken. Hohenlo, versterking ontvangen hebbende, belette Rennenberg zich meester te maken van Dokkum, dreef hem tot voor Groningen terug en hernam Koevoorden, by welke gelegenheid Graaf Willem Lodewijk door een kogel getroffen werd, die hem 't been verbrijzelde, zoodat hy, hoewel na een langdurige en pijnlijke ongesteldheid genezen, al zijn leven kreupel bleef. Eerlang behaalde Rennenberg, die in de krijgskunst ruim opgewassen was tegen Hohenlo, op dezen belangrijke voordeelen, versloeg een en andermaal zijn benden, hernam Koevoorden, bemachtigde Oldenzaal en Grol, en sloeg toen het beleg voor Steenwijk. Den 24sten Oktober was deze plaats door hem ingesloten. Hoogst merkwaardig was dit beleg, door de dappere verdediging van den wakkeren Kornput, die, in weêrwil van de overmacht zijns vyands, van den slechten staat der verdedigingsmidelen, van de wederspanningheid der burgery, toch middel wist om de belegers bezig te houden tot aan 't eind van February 1581, toen de Schot John Norrits, Veldheer der Unie, hem ontzetten kwam. Door toedoen van dezen laatste en van Sonoy werden de Friesche Steden, voor zoo ver die afgefallen waren, weder onder het gezach der Staat-schen gebracht; doch de Ommelanden raakten geheel in 't bezit van Rennenberg. In July 1581 overleed deze aan een hevige ziekte, ten gevolge der vermoeienissen, voor Steenwijk doorgestaan. Zijn dood wekte grooten rouw by de Spaansche party: en zelfs by hen, die hy ver-raden had, en die hem meer nog beklagden dan veroordeelden. Tot zijn opvolger stelde Parma Francisko Verdugo aan, een Spanjaart, die, weleer stalknecht by den Graaf van Mansveld geweest zijnde en langzamerhand door zijn moed en verdiensten tot hooge krijgsambten op-

geklommen, zich ook door zijn karakter de algemeene achting verworven had. Schenk had zich met het Stadhouderschap geveleid, en wrevel over de ondervonden te-leurstelling mag als een der krachtigste redenen beschouwd worden, dat hy later van party veranderde.

Over dat gedeelte van Friesland, 't welk niet aan den Spanjaart gehoorzaamde, was, reeds dadelijk na den dood van Rennenberg, door den Aartshertog het Stadhouderschap opgedragen aan den Prins van Oranje, die er als zijn plaatsvervanger had heen gezonden Bernard van Merode, Heer van Rumén.

Ook omtrent dezen tijd had Filips, op aansporing zijner Raadslieden, die al het hier gebeurde aan Alva weten, zijn zuster Margareta van Parma nogmaals tot Landvoogdes aangesteld. Zy bleef echter maar een jaar in 't bewind en liet het toen weder over aan haar zoon, aan Filips verklarende, dat de beroerten thands niet meer te stillen waren dan door de wapenen, en dat haar zoon daartoe beter in staat was dan zy.

63. ORANJE DOOR KONING FILIPS VOGELVRIJ VERKLAARD.

By de Vredesonderhandelingen te Keulen had Filips gepoogd Oranje voor te stellen als schuld van den geheelen opstand, ten einde hem buiten den zoen te sluiten: en geene voorstellingen of beloften waren daartoe gespaard geweest: doch alle pogingen waren mislukt. Geen ander middel bleef om zich van hem te ontslaan, dan hem te vermoorden. Om dit verfoeilijk doel te bereiken en het tevens voor de waereld te wettigen, vaardigde de Koning een ban tegen Oranje uit, waarby hy hem al de rampen ten laste legde die de Nederlanden hadden ondergaan, hem, op grond daarvan, als verrader en booswicht, vyand van zijn Vorst en vaderland, ja van geheel het menschelijk geslacht, uit al zijn Rijken en Staten verbande, vogelvrij verklaarde, ja zelfs 25,000 gouden kroonen, den adeldom en kwijtschelding van alle misdaden beloofde aan dengene, die hem van kant zou maken. Tevens werden al de aanhangers van den Prins voor rebellen en vyanden der openbare rust verklaard.

Nauwlijks was dit stuk waereldkundig, of de Staten van Holland en Zeeland, beducht, dat iemand, door den grooten bloedprijs verlost, een aanslag tegen den Prins ondernemen mocht, besloten, zijn lijfwacht met 150 ruiters te vermeerderen. Oranje zelf gaf eerlang een verantwoording of apologie in 't licht, opgesteld door zijn Hofprediker Villiers, en waarin hy, na zich gezuiverd te hebben van den blaam op hem geworpen, de schaamteloosheid aantoonde der gedane beloften: „als of

een Edelman — zeide hy — die wist, wat adeldom in had, ooit zou willen eten met een boef, die een moord voor geld gepleegd had; en als of het niet uit de beloofde kwijtschelding bleek, hoe men zelf begreep, dat niemand een dergelijken moord plegen zou dan een eerlooze misdadiger.”

Nu de ban, tegen den Prins uitgesproken, ook zijn aanhangers betrof, begonnen deze te beseffen, dat zy nu ook niet langer aan hun eed jegends den Koning gehouden waren. Reeds had men in Holland besloten, 's Konings naam in geen openbare stukken meer te gebruiken, en op 20 July 1581 ging de Vergadering der Algemeene Staten, in den Haag byeengekomen, en samengesteld uit Afgevaardigden van Brabant, Gelderland met Zutphen, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overyssel en Mechelen, tot de plechtige afzweering over van Filips. Als gronden daartoe werden opgegeven, dat het volk niet is om den Vorst, maar de Vorst om het volk, en dat een Vorst, die zijn onderdanen behandelt als slaven, te beschouwen is als een tiran, die vrijelijk verstooten mag worden. — Alle ambtenaren werden ontslagen van hun eed, en het Plakkaat, waarin het besluit vervat was, in de steden afgekondigd. Niet overal echter had dit zonder tegenstand plaats. In Middelburg wilde men 't niet gedoogen, uit spijt over de rechten, aan Veere en Vlissingen verleend: op andere plaatsen stribbelde men er tegen, deels uit oude gehechtheid aan den Koning, deels uit gemoedelijkheid. Zeker Raadsheer van 't Hof van Friesland vond zich zoo bezwaard met de zaak, dat hy, den nieuwen eed zullende doen, een beoerte kreeg en terstond overleed. Ook waren verscheiden vreemde Vorsten kwalijk in hun schik met het gebeurde, en beschouwden de handelwijze der Staten als hoogst bedenkelijk, om het voorbeeld, dat daardoor gegeven werd aan de onderdanen in andere landen, die zich, met of zonder grond, aan het gezach hunner Soevereinen zouden willen ontrukken.

64. AANKOMST VAN DEN HERTOG VAN ANJOU.

Ofschoon de Staten zich aan de heerschappy van Filips onttrokken, was dit geenszins met het doel om zich vrij te verklaren en zich tot een Gemeenebest te vormen. Integendeel was men in de stellige overtuiging, dat men geen Soeverein ontberen kon en als zoodanig koos men den Hertog van Anjou. Met dezen, die zich hier te lande vroeger reeds onder den tytel van Beschermheer had opgehouden, doch weër

vertrokken was, waren de onderhandelingen steeds gaande gebleven, en eindelijk in September 1580 de voorwaarden geregeld, waarop by de Soevereiniteit aanvaardden zou. Hij zou zijn erfelijk Prins en Heer: alle rechten en privilegiën zouden ongeschonden blijven; de Algemeene Staten zouden ten minsten één maal 'sjaars vergaderen: in den Raad van State zouden geen vreemdelingen zitting hebben, dan een of twee met goedkeuring der Provinciën: de Vorst zou den Staten zwe- ren, en deze, by overtreding zijnerzijds, van hunnen eed ontslagen zijn. Dit verdrag werd op 25 January 1581 van beide zijden bezworen en nevens Anjou een Landraad ingesteld van een-en-dertig leden, inboorlingen der verschillende Gewesten. De arme Matthias, die nu gemist kon worden, had reeds den 4^{den} bevorens de Landvoogdy nedergelegd, welke hy eigenlijk nooit had uitgeoefend, en vertrok in September, zonder immer de hem beloofde wedde van f 150,000 te ontfangen: zoodat wellicht nooit een Landvoogd met minder glans of voordeel van zijn bewind is afgeraakt.

Den 16^{den} Augustus kwam Anjou met een talrijk leger in de Neder- landen aan en zijn eerste verrichting was, Kamerrijk te ontzetten, dat sedert een jaar door Parma belegerd was. Vervolgens nam hy Cateau- Cambresis, en men begon reeds de gunstigste verwachtingen van zijn bewind te koesteren, toen er ontijdig geschil ontstond tusschen de Fransche legerhoofden, die een voor een weigerden, tegen den winter dieper in 't land te trekken; zoodat de Hertog zich genoodzaakt zag, zijn leger af te danken. Parma sloeg hierop het beleg voor Doornik, 't welk by de afwezigheid van den Prins van Espinoy, die er het bevel voerde, door zijn echtgenoot, Maria van Lalaing, op de helfdhaftigste wijze verdedigd werd. Parma, haar wakkerheid vereerende, bood haar eerlijke voorwaarden aan, en de stad ging over by verdrag.

Het liep tot in 't volgende jaar 1582, eer Anjou, die inmiddels een uitstapjen naar Engeland gedaan en vruchteloos de hand van Koningin Elizabeth gevraagd had, te Antwerpen werd ingehuldigd als Hertog van Brabant, by welke gelegenheid Oranje hem den Hertogelijken mantel omhing en den Hertogshoed opzette. Eerst later namen hem de Geldersche Afgevaardigden tot Hertog van Gelre en Graaf van Zut- fen — die der Ommelanden tot Heer — en eindelijk die van Vlaan- deren tot Graaf aan. Doch al voerde hy by al die tytels ook die van Graaf van Holland en Zeeland, zoo min namens die Gewesten als na- mens Utrecht had men hem hulde gedaan; maar zich tot een bloote Bezending van gelukwensching bepaald. De onderhandeling met Anjou was door Marnix gevoerd geweest, en daarby uitdrukkelijk op den voor- grond gesteld, dat Holland en Zeeland, zoo met betrekking tot de Gods- dienst *als anders*, moesten blijven gelijk zy waren: ja Anjou had zich

in 't geheim jegends den Prins verbonden, geen aanspraak te maken op de heerschappy over die Gewesten. Het gezach, vroeger aldaar aan Oranje verleend *zoolang de oorlog duurde*, werd hem thands door de Staten *voor altijd* opgedragen: en deze overeenkomst was, reeds op 21 July 1581, door de Steden in 't geheim bezworen geworden.

65. MOORD-AANSLAG OP DEN PRINS VAN ORANJE.

Nog bevonden zich de Gernachtigden van Holland, Zeeland en Utrecht te Antwerpen, waar zy Anjou waren gaan begroeten, toen de werking van den ban, door Filips tegen Oranje uitgevaardigd, zich aldaar op een schrikkelijke wijze deed gevoelen. Zondag 18 Maart 1582 zat de Prins aan den disch, met zijn kinderen en twee zonen van Graaf Jan van Nassau, benevens de Graven van Hohenlo en Laval, de Heeren Bonnivet, Pruneaux en andere Edelen. Het maal werd ter eere van den verjaardag des Hertogs van Anjou gegeven. Het gesprek was zeer levendig en liep meest over de wreedheden, door de Spanjaarts in de Nederlanden gepleegd. Even na het middagmaal geleidde de Prins zijn gasten naar zijn kamer, om hun een kostbaar tapijtwerk te toonen, waarop Spaansche krijgslieden waren afgebeeld, toen een jong mensch hem naderde, en onder schijn van hem een verzoekschrift aan te bieden, een pistool op hem afschoot. De kogel doorboorde het rechteroor, drong door het gehemelte en kwam in de wang by het linkerkakebeen weder te voorschijn. De Prins wist in 't eerste oogenblik niet wat hem overkwam, en zijn gezicht was eenige minuten bedwelmd. De Heeren, die met hem waren, trokken hun degens en stieten ze den moordenaar door 't lijf, die hierop door de toegeschoten hellebaardiers verder werd afgemaakt. Midlerwijl was de Prins weder tot zichzelf gekomen en gevoelde de pijn van de wond en het zengen van zijn hair. Zijn eerste woorden waren: „doodt den man niet, ik vergeef hem mijn dood,” waarop hy, zich tot de Fransche Edelen wendende, zeide: „Zijn Hoogheid verliest een getrouw dienaar.” De Prins werd toen in zijn kamer gebracht, door twee personen ondersteund; want hy kon loopen, en was door het schot niet nedergevalen. Hohenlo had terstond alle toegangen doen bezetten en alle personen verwijderd, wier tegenwoordigheid niet volstrekt noodzakelijk was; want in 't eerst hield men de Franschen van de euveldaad verdacht en was men voor een overrompeling beducht. Alras verspreidde zich de vreeslijke maar door de stad: algemeen waren de verbazing en het afgrijzen over een zoo onvoorziene daad, gepleegd

jegends den man, wien ieder achtte en eerde als den redder des lands: de stadspoorten werden gesloten: men vatte de wapens op en spande kettingen langs de straten. Immers ook de burgers, onbewust door wie en op wiens aansporing de gruwel bedreven was, weten dien in 't eerst aan de Franschen, en beschuldigden hen, het tooneel van de St. Bartels nacht te willen hernieuwen. Anjou, die, ter gelegenheid van zijn verjaardag, allerlei gemakkelikheden had willen aanrichten, geraakte in niet weinig bekommernis, achtte zich in zijn woning niet meer veilig en nam zijn intrek in die van den Prins. Aan de tegenwoordigheid van geest van 's Prinsen oudsten zoon, den vijftienjarigen Maurits, had men het te danken, dat het vermoeden, tegen schuldeloozen opgevat, verdween, en dat de ware misdadigers aan den dag kwamen. Hy kwam namelijk 't eerst op het denkbeeld om des moordenaars zakken te doen onderzoeken: uit de papieren, welke deze by zich had, bleek, dat hy een Spanjaart was, en weldra kwam men de volgende byzonderheden op het spoor:

Zekere Anastro, een bankbreukig koopman, te Antwerpen wonende, doch uit Biskaaien geboortig, had eerst zijn boekhouder, Venero genaamd, en, toen deze weigerde, zijn bediende, Jean Jauregui, een jongeling van omstreeks 23 jaren, aangezocht den Prins te vermoorden, welke laatste het aangenomen had, meenende een Gode welbehagelijk werk te doen. Venero en een monnik, die mede kennis van de zaak droeg, werden gevat en met den dood gestraft, terwijl Anastro 't naar Doornik ontsnapte.

66. ORANJES HERSTELLING.

De wond des Prinsen, hoe gevaarlijk ook, was niet doodelijk. De groote kropader was doorgesloten, doch de moordenaar had de pistool zoo dicht aan 's Prinsen hoofd gehouden, dat de vlam niet alleen het hair en den baard verzengd, maar ook de aderen verschroeid had, ten gevolge waarvan het bloed van zelf was gestelpt. Op den 31sten Maart sprong echter de gesloten ader open en was door geen aderlating te stoppen, alzoo het verband, te stijf gelegd, de keel te zeer benaauwde, en, slap gelegd, het bloeden niet stelpte. Nu raadde Leonard Botalli, de lijfarts van Anjou, door dezen aan den Prins gezonden, dat verscheidene personen, elkander beurtelings vervangende, den duim op de opening zouden houden, en dit hielp. Aan de ervarenis van dezen heelmeeester, maar vooral ook aan de trouwe zorg en oppassing zijner echtgenooten en

aan die van zijn zuster de Gravin van Schwartzenberg, had Oranje zijn behoud te danken. Gedurende den tijd, dat hy in gevaar verkeerde, was hem het spreken verboden: hy was op den dood voorbereid en schreef aan den Heer van Plessis, een der meest invloedrijke Hugenootten, een laatst vaarwel, zijn weduwe aan diens vriendschap en zijn kinderen aan diens zorgen bevelende. Aan den Predikant Villiers vroeg hy: „hoe hy aan God rekenschap zou kunnen geven voor zooveel vergoten bloeds?” waarop de eerwaardige leeraar hem troostte met de verzekering, dat de zaak, welke hy, Oranje, had voorgestaan, een heilige zaak was, en de onheilen, daaruit ontsproten, hem niet konden geweten worden. „Ik neem mijn toevlucht tot de barmhartigheid Gods,” zeide toen de Prins: „in de ontferming van den Heer bestaat alleen mijne zaligheid.”

Het was op den 2^{den} Mei, dat de Prins, volkomen hersteld, zijn eersten kerkgang deed.

Parma, die zich, toen de aanslag plaats had, te Doornik bevond, had, toen in 't eerst het gerucht vermeldde dat de Prins dood was, onverwijd getracht er zijn voordeel mede te doen, door aan verscheiden Steden in Brabant, Vlaanderen en Holland te schrijven, dat het nu meer dan tijd ware, zich met den Koning te verzoenen. Doch luttel baatte hem die poging; spoedig was het algemeen bekend geweest, dat de wond niet doodelijk was, en daarenboven was het afgrijzen, door de daad verwekt, eerder geschikt om het volk nog meer van Spanje te vervreemden, dan om tot verzoening te leiden.

De eerste daad van den Prins, na zijn herstelling, was, de Staten van Holland en Zeeland over te halen tot het huldigen van den Hertog van Anjou; doch de eed, dien zy hem deden, strekte alleen om zijn gezach te erkennen in zaken van algemeen belang, en 's Prinsen gezach werd er niet door verkort. Utrecht bleef weigeren, den eed te doen. Het kon tot geen besluit komen, daar het in twee partyen verdeeld was: die van de Geestelijkheid, die niets van den Prins, en die van de burgery, die niets van Anjou wilde weten.

Anjou stelde voorts orde op de burgerlijke regeering: terwijl de Prins een Hoogen Raad in den Haag aanstelde, voor welken de pleitzaken gebracht werden, die tot nog toe voor den Hoogen Raad te Mechelen en voor den Geheimen Raad te Brussel hangende geweest en nog onafgedaan waren.

67. DOOD VAN CHARLOTTE VAN BOURBON. — SAMENZWERING TEGEN ORANJE EN ANJOU. — VERMEESTERING VAN STEENWIJK.

Een droevige slag had den Prins, niet meer dan drie dagen na zijn herstelling, getroffen. Zijn beminde vrouw, de edele Charlotte van Bourbon, aan wier trouwhartige liefde hy zulke gelukkige dagen en nu nog grootendeels zijn genezing te danken had, was, ten gevolge van den doorgestanen schrik, van het waken en tobben, in een heete koorts gestort en na een korte ziekte op den 5^{den} Mei 1582 overleden. Algemeen werd zy betreurd, maar vooral door haar gemaal, wien zy zes dochters geschonken had.

Kort daarna, en by gelegenheid dat Anjou en de Prins zich te Brugge bevonden, werd aldaar een samenzwering tegen hun leven ontdekt. Nikolaas Salzedo, een Spanjaart, die vroeger te Roaan ter dood was veroordeeld als valsche munter, doch genade gekregen en zich later in dienst van Anjou begeven had, was er de aanlegger van. Van zijn medplichtingen werd de eene, Francisko Baza, een Italiaan, gevat; terwijl de andere, een Waal, Nikolaas Hugot geheeten, ontsnapte. Salvedo, naar Parijs gevoerd, werd aldaar met vier paarden van een gescheurd. Baza bracht zich in de gevangenis om 't leven; doch zijn lijk werd naar de galg gesleept en opgehangen met het byschrift: „Deze is Francisko Baza, Italiaan; beschuldigd en overtuigd van verraad, door dien hy zich verbond te vergiftigen of op andere wijze te vermoorden Zijne hoogheid (Anjou) en den Heere Prince van Oranje, en zulks op bevel des Prinsen van Parma, Veldheer van het leger des Konings van Spanje.” — Behalve die vreemdelingen was ook een Nederlandsch Edelman in de samenzwering betrokken of werd er althands van verdacht gehouden; en nog wel niet minder dan Lamoraal, een jongere zoon van den onthalsten Graaf van Egmond. Hy werd te Sluis gevangen gezet, doch later, 't zij by wangel van bewijs, 't zij omdat de Prins zijn jonge jaren en de nagedachtenis zijns vaders in aanmerking nam, weder ontslagen; waarop hy naar Frankrijk trok: de naam van Egmond, vroeger zoo geëerd en zoo aanzienlijk in de Nederlanden, raakte er van dien tijd af zijn luister kwijt. De oorlog werd in dit jaar maar flauw voortgezet: Oudenaarde en Lier vielen Parma, Aalst en Megen den Staatschen in handen. Een gevecht, op 2 Augustus by St. Wynoxbergen geleverd, kostte veel bloed, maar leidde tot geen beslissend gevolg voor eene der partyen. Een toeleg, in Enkhuizen gesmeed ten gunste des Konings, werd in tijds ontdekt, waarop Sonoy zelf in die stad ging wonen en er

de bezetting versterkte. Verdugo wist zijn gezach over de Ommelanden krachtdadig te handhaven: hy sloeg het beleg voor Lochem, dat echter na een wakkere verdediging en na het doorstaan van ellenden als vroeger de ingezetenen van Leiden en van Maastricht hadden ondergaan, door Hohenlo werd ontzet. Daar-en-tegen viel Steenwijk, 't welk kort te voren, in weêrwil van een zoo langdurig en hardnekkig beleg, niet had kunnen vermeesterd worden, hem nu zonder slag of stoot in handen. Een landman wees namelijk in de nacht van 17 September den Overste Tassis met eenig krijgsvolk den weg naar de Oostpoort, waar de gracht doorwaadbaar was. De Spaansche bende rukte er over, beklom den wal en was meester van de vesting, eer iemand op tegenweer verdacht was.

Van de zijde der Staatschen werden slechts geringe voordeelen behaald, namelijk, de bemachtiging der sloten Keppel en Batenburg, en der stad Hasselt; maar, wat van meer gewicht was, de bezetting van Gelder had, reeds in April, den Overste Schenk opgelicht, die ruim twee jaren gevangen werd gehouden.

68. ONTEVREDENHEID VAN ANJOU.

Parmaas leger bedroeg met het laatst van 't jaar 1582 niet minder dan 56,550 voetknechten, en vierd'halfduizend ruiters, en kostte den Koning 's maands f 642,356. Maar dewijl het grootste gedeelte dier aanzienlijke krijgsmacht in bezetting lag, kon hy niet meer dan 30,000 man in 't veld brengen. Echter bemachtigde hy verscheiden plaatsen en wellicht zou hy zijn veroveringen verder hebben voortgezet, indien niet het doorsteken van eenige dijken, de verwoeste toestand van het land, dat onbebouwd lag en geen eetwaren meer opleverde, en bygekomen ziekten onder zijn bende, hem gedwongen hadden het veld te verlaten en de winterkwartieren te betrekken. Niet minder leed het leger van Anjou, dat onlangs met 4000 Fransche en 3000 Zwitsersche voetknechten en eenig paardenvolk, onder den Maarschalk Biron, was versterkt, aan dezelfde tegenspoeden: zoodat het geen ongewone zaak was, Fransche soldaten schandelijk te zien bedelen. Niet-te-min behaalde men eenige voordeelen. Eindhoven werd op 8 January 1583 door den Heer Bonnivet, een Fransch Edelman, by verrassing ingenomen en Helmond viel, met nog eenige kleine plaatsen, den Staatschen in handen. Dit gunstig begin des jaars, werd echter gevolgd door een noodlottige gebeurtenis, die deze landen op den rand van 't verderf bracht.

Sedert eenigen tijd was Anjou bijster ontevrede over het weinige gezach, dat hy hier uitoefende. Soms beklaagde hy zich, den tytel van Soeverein slechts in naam te bezitten, en al zijn plannen gedwardsboomd te zien. Tot vyand had hy een der bekwaamste Veldheeren van zijn tijd: tot onderdanen, Staten, die zich aan zijn bevelen weinig stoorden, en een volk, dat hem met meer achterdocht dan genegenheid beschouwde; tot bondgenoot, een broeder, die hem mistrouwde en hem geene of flauwe hulp betoonde. Die toestand was voor den driftigen, eergierigen Franschman niet langer te verdragen: hy achtte het eenmaal tijd, niet alleen in naam, maar ook in de daad, meester te zijn, en niet langer ten spot te strekken aan zijn Fransche Edellieden, die hem dagelijks verweten, dat hy zich niet beter gelden liet. Geen middel kwam hem geschikter voor om dat doel te bereiken, dan zich met geweld van de voornaamste steden te verzekeren, en de Staten daardoor te noodzaken, zich naar zijn wil te schikken. Hy beraadde zich hierover met eenige Fransche Edelen, waaronder de Heer van Fervaques, die den toelag grootelijks aanprees, en het plan der uitvoering ontwierp. Ten gevolge daarvan werden dan ook, byna gelijktijdig, op 8 en 16 January 1583, door de Fransche bezettingen pogingen in 't werk gesteld om zich meester te maken van de Vlaamsche steden, waarin zy gelegd waren. Te Duinkerken gelukte dat, en dreven de zeven Fransche Vendels, die er lagen, de Nederlandsche de stad uit: ook Dixmuiden en Dendermonde geraakten den Franschen in handen. Te Aalst, Vilvoorde, Meenen en St. Wynoxbergen waren zy reeds de sterksten. Maar te Oostende, te Brugge en te Nieuwpoort werden zy daar-en-tegen door de burgery uitgedreven, en zelfs enkelen hunner Oversten en Hoplieden gevangen gezet. Dit alles was echter niet meer dan een voorspel van het groote drama, dat te Antwerpen gespeeld zou worden.

69. DE FRANSCHEN FURIE.

In schijn, om den zege, door Bonnivet by Eindhoven behaald, te vervolgen, had Anjou een groot deel van zijn leger naby Antwerpen verzameld, en tevens zijn Edellieden en hun dienaars zich doen wapenen. Er was echter iets van den toelag uitgelekt: de Predikant Villiers waarschuwde de Wethouders, die de straten vroeger dan gewoonlijk lieten sluiten, en lantaarnen uithangen, eene toen nog ongewone zaak. Anjou ontbood den Prins, gaf hem zijn ongenoegen te kennen over het wantrouwen, dat men in de Franschen scheen te stellen, en noodigde

hem uit, hem by een monsterring der troepen te vergezellen, welke dien dag (17 January 1583) buiten de poort zou gehouden worden. Oranje verschoonde zich wijslijk, uithoofde van zijn voortdurende zwakheid en van 't slechte weer; doch zeide daarna, in tegenwoordigheid van den Heer van Rosny (een Hugenoot, later als Hertog van Sully en als eerste minister van Koning Hendrik IV bekend) en van Villiers, tegen Aldegonde: „die lieden hebben een kwaad voornemen in den zin, gevaarlijker voor hen dan voor ons; maar zij zullen zich misrekenen; want men is van alles onderricht.”

Anjou reed nu, met een grooten stoet gewapende Edellieden, de poort uit, waar hun eenige ruiters te gemoet kwamen. Nu hield zich de Graaf de Rochefort, die zich op de tweede valbrug bevond, alsof hij een slag van een paard bekomen had, en klaagde dat zijn been gebroken was. Deze woorden *jambe rompue*, die de afgesproken leus van Anjous krijgsvolk waren en van mond tot mond liepen, en een musketschot gaven het sein: de wacht werd neêrgehouden: het eerst de ruiters en vervolgens het geheele leger, stormen de stad binnen, door Anjou aangemoedigd met de woorden: *marchez mes enfans, marchez et ne pillez point*. Een huis wordt ten teeken van triomf in brand gestoken: en onder de kreeten van: *ville gagnée, vive la mcse, tue, tue*, verspreiden zich de benden door de stad. Maar de burgers, gedachtig aan de „Spaansche furie” van 1576 en geen herhaling daarvan willende beleven, rukken te wapen, vereenigen zich en dringen de Franschen terug. Fervaques, door Anjou gezonden om, zoo 't heette, Oranje te beschermen, doch in de daad om dezen op te lichten, wordt gevangen genomen: langs de vest verschansen zich de burgers in de huizen en vuren van daar op de Franschen, die weldra overal aan 't wijken raken. De burgery wordt het geschut weêr machtig en brandt het op de ruiters los, die, van voren door de kettingen, van achteren door hun eigen volk, van ter zijde door de huizen ingesloten, deerlijk werden gehavend. Niet beter ging het den voetknechten, die uit de vensters en de daken beschoten of onder een regen van pannen, steenen of huisraad verpletterd werden. Zy, die in de poort weken, stonden aldra aan een kruisvuur uit de huizen bloot, en verdrongen of vertrapten elkander zoodanig aan den ingang, dat de lijken en stervenden anderhalf man hoog op elkander gestapeld lagen; terwijl anderen met of zonder paard in de stadsvesten sprongen, waar menig hunner verdronk of doorschoten werd. Het getal der gesneuvelde Franschen beliep ruim 1500, waaronder bijna 300 Edellieden, en by de 2000 gevangenen; terwijl er niet meer dan 83 burgers omgekomen waren: — zoodat het getal der dooden juist het jaartal 1583 beliep. Dit vooral bleef sedert onder den naam van de *Fransche furie* bekend.

Op het oogenblik, dat het sein door het musketschot gegeven werd, had de Hertog aan de Nederlandsche Edelen, die by hem waren, verklaard, dat hy meester van Antwerpen en nu eerst wezenlijk Vorst geworden was, waarop velen hunner verschrikt naar een goed heenkomen zochten, anderen echter geantwoord hadden: *pas encore*. Doch nu de zaak zoo tegen liep was hy geheel buiten raad, hoe hy zich gedragen en zijn zaak by de Staten weêr goed zou maken.

70. VERDRAG MET ANJOU. — INWENDIGE TWISTEN.

Na den grootsten overmoed betoonde Anjou de grootste flauwhartigheid. Hy schreef zeer deemoedige brieven, aan Oranje, aan de Staten en aan de Wethouders van Antwerpen, verzocht een zachte behandeling der gevangenen: voorts dat men hem zijn papieren en meubelen, en vooral levensmiddelen zou toezenden, en trachtte zijn gedrag zooveel mogelijk te vergoelijken, het gebeurde wijtende aan de minachting, waarmede men hem behandelde. De Stad, fel op hem gebeten, wilde van niets hooren: de Prins antwoordde insgelijks niet; de Staten, met de zaak verlegen, zonden Gemachtigden, en na tusschenspraak der Koningin-Moeder van Frankrijk en van Koningin Elizabeth, werd een voorloopig verdrag gesloten, waarby in 's Hertogs dringende behoefte voorzien, de meeste der door zijne troepen bezette steden ontruimd werden en Duinkerken aangewezen als de plaats waar men de overeenkomst sluiten zou. De Staten waren 't echter niet eens over de hem op te leggen voorwaarden, zoodat Anjou, na lang gewacht te hebben, zich naar Calais begaf, Biron te Duinkerken achterlatende, om den oorlog tegen Parma voort te zetten. De dood des Hertogs, die in Juny 1584 voorviel, maakte van zelf een eind aan de onderhandelingen.

Parma had intusschen niet nagelaten zijn voordeel te doen met de verwarring, door Anjous onbezonnen daad verwekt. Eindhoven, Hoogstraten, Turnhout, Diest, Duinkerken, Nieuwpoort, Veurne, Dixmuiden, Wynoxbergen, Meenen, Sas van Gent, Axel, Hulst, het Slot te Rupelmonde en Aalst, geraakten achtereenvolgens door geweld of verraad in zijn handen: zoodat hy, nu meester van een gedeelte der Schelde, reeds Antwerpen begon te bedreigen.

Liep het in de zuidoostelijke Nederlanden den Staatschen tegen, in de noordoostelijke ging het hun niet voorspoediger. Tassis stelde uit Steenwijk de Veluwe en Friesland onder brandschatting en overrompelde Zutphen: terwijl een schans, door de Staten van Gelderland ge-

bouwd tegenover die stad, hem mede in handen viel en alzoo, in stede van een middel om hem te keeren, een middel in zijne hand werd, om het nabygelegen land in bedwang te houden.

By het kwaad dat men van de Spanjaarts leed, voegde zich in Friesland een twist tusschen de Steden en 't Platte land over het stemmen op den landdag. De oneenigheden werden te hevig, dan dat Merode, de Gouverneur, middel zag om die op den duur te sussen. Een man van gevorderde jaren, en zijn betrekking warsch zijnde, verzocht hy zijn ontslag uit het Stadhouderschap, dat nu door de Staten van het Gewest werd opgedragen aan den jeugdigen Graaf Willem Lodewijk van Nassau. Zijn eerste werk was het stillen eener nieuwe oneenigheid, tusschen de Edelen en de Afgevaardigden van de Regeering gerezen.

Nauwlijks was deze twist uit den weg geruimd, of Utrecht werd het tooneel eener niet geringe opschudding. Een geschil, ontstaan tusschen de Kolonellen der Burgervendels en de Stads-vroedschap, had er aanleiding toe gegeven. Den 30sten Augustus werd de alarmtrom geroerd en de burglary kwam onder de wapenen. Het volk eischte de afschaffing der belastingen, en de rust werd niet hersteld dan voor dat aan die vordering was voldaan. Op de klachten van de „inzamelaars der mid-delen” schreef de Vroedschap aan Oranje, die Gemachtigden naar de stad zond, alwaar intusschen de eerste afkondiging was ingetrokken, en de afschaffing beperkt tot den impost op de granen. Het gezach van Oranje en de invloed, dien hy in dat Gewest uitoefende, brachten niet weinig toe tot het naar wensch afloopen der onderhandelingen.

71. VIERDE HUWELIJK VAN ORANJE. — AFVAL VAN GRAAF WILLEM VAN DEN BERG. — DOOD VAN YMBIZE.

Oranje was zeer gesteld op huisselijk geluk en had behoefte om de bekommernissen en verdrietelijkheden van het openbare leven by een lieve gezellin te kunnen vergeten. Dat voorrecht was hem ontzegd sedert den dood zijner beminde Charlotte, en om het weder te smaken, had hy zijn oog gevestigd op de dertigjarige Louiza van Coligny, dochter van den voormaligen Amiraal, en weduwe van den Heer van Teligny. Dit huwelijk werd den 4^{den} April 1583 gesloten; doch verwekte te Antwerpen vrij wat ongenoegen. Men was aldaar, toen de Prins, ook na het gebeurde met Anjou, verzoening met dezen had aangeraden, ontevrede op hem, en zijn verbintenis met een Fransche vrouw gaf aanleiding, dat men hem nu openlijk van Franschgezindheid beschul-

digde: 't geen aanleiding gaf, dat hij eerlang die stad verliet en zich naar Zeeland begaf, echter niet dan na zijn vriend Marnix tot Burge-meester van Antwerpen te hebben aangesteld.

Een zwaar verdriet had de Prins kort daarna door te staan, ten gevolge van den afval van zijn zwager, Graaf Willem van den Berg. Oranje had hem reeds lang mistrouwd: de vermoedens, dat hy in 't geheim met Parma onderhandelde, klommen tot zekerheid; hy werd te Arnhem onverhoeds in hechtenis, en zijn papieren in beslag genomen: en nu bleek het, dat hy, voor dat hy 't Stadhouderschap van Gelderland aanvaardde, reeds met den vyand heulde. Men liet hem echter, uit hoofde van zijn afkomst en maagschap, weder los; waarna hy openlijk 's Konings zijde koos, en met zijn drie zonen, Herman, Frederik en Oswald, in Spaansche dienst trad. Adolf, Graaf van Nieuwenaar en Meurs, mede een zwager des Prinsen, werd door de Staten van Gelderland tot Stadhouder verkozen. Vruchteloos waren echter de pogingen, door dezen en door Hohenlo in 't werk gesteld, om Verdugo afbreuk te doen en Zutphen te herwinnen.

In Vlaanderen liepen inmiddels de zaken hollend achteruit. Yperen ging by verdrag aan Parma over. De Prins van Chimay, Stadhouder van Vlaanderen, verliet Oranjes party, en deed Brugge en Damme een zoen treffen met Koning Filips. Ymbize, die zich te Gent weder aan 't hoofd der zaken had weten te stellen, poogde het voorbeeld van Chimay te volgen; doch de burgerij dier stad hiervan in tijds onderricht, namen hem gevangen. Hy werd voor zijne rechters gebracht, en als overtuigd van roof, moord, geweld en verraad te hebben gepleegd, ter dood veroordeeld. Dit vonnis werd den 4^{den} Augustus 1584 aan hem voltrokken en in den namiddag van dien dag de zeventigjarige Ymbize op een schavot onthalsd. Nog voor slechts vijf jaren, toen men meende dat hy gevangen gehouden werd, waren dertig duizend menschen opgestaan om hem terug te eischen en niet te stillen voor dat hy hun vertoond werd: en diezelfde volksmenigte, waarvan de eene helft hem, jaren lang, als een afgod, de andere met schrik beschouwd had, zag hem thands met een bedaard oog en met gelijke onverschilligheid ter dood brengen. Treffend voorbeeld van grillige onbestendigheid der volksmeening.

72. FREDERIK HENDRIK GEBOREN.

Op den 29sten January 1584 beviel de Princes van Oranje te Delft van een zoon, die Frederik Hendrik genoemd werd, naar Frederik II,

Koning van Denemarken, en Hendrik van Bourbon, Koning van Navarre (later Hendrik IV van Frankrijk), die door hun gezanten als getuigen stonden by zijn doop. Groot was de blijdschap der ouderen, groot die der ingezetenen, by de gedachte, dat zy nu in den zoon uit dat bloed een landgenoot mochten begroeten. Dan de vreugd zou kort van duur zijn, en juist op het oogenblik, dat alles scheen samen te loopen om aan den Prins de vruchten te doen plukken van zoovele jaren arbeids en beslommeringen ten dienste der Nederlanden, moest ook, door de beschikking der Voorzienigheid, een eind gemaakt worden aan zijn glansrijke loopbaan.

Reeds in Mei 1582 had de Prins zich bereid verklaard, de hooge Overigheid in Holland en Zeeland en de daaraan verknochte te aanvaarden. De vraag was echter, welken tytel men hem zou geven. Filips had dien van Graaf gevoerd, en niets was natuurlijker, dan dat Oranje, hem opvolgende, dien mede zou voeren. Men was het, na eenige tegenstreving, hierover eens geworden: en op 14 Augustus 1582 was de Grafelijkheid, Hoogheid en Heerlijkheid over Holland, Zeeland en Friesland hem opgedragen en door hem aanvaard geworden. Nu kreeg men nieuwen twist over den vorm. De Akte van Opdracht moest gesteld, goedgekeurd en daarna door Edelen en Steden geregeld worden: de voorwaarden, welke de Prins bezweren zou by zijn inhuldiging, moesten insgelijks een punt van beraadslaging worden, eer men tot de inhuldiging zelve komen kon; en inmiddels krabde men in Zeeland achteruit. Het duurde tot den 7^{den} December 1583, eer men in de Staten van Holland zoo verre gekomen was, om de overlevering der Akte van Opdracht te doen. Men zoude nu overgaan tot het opmaken der voorwaarden en tot de inhuldiging zelve. Het eerste, aan vijf bekwame Staatslieden opgedragen, was spoedig gereed, en werd na eenige veranderingen van gering belang, door den Prins goedgekeurd. Den 30sten December werd het door den Prins aan de eene, en door den Advokaat van Holland aan de andere zijde, geteekend en voorts aan al de Steden gezonden, uitgenomen Amsterdam en Gouda, die zich tegen de Opdracht verklaard hadden. In Mei en Juny 1584 vaardigden de Staten, op verzoek van den Prins, die natuurlijk in een zoo teedere zaak op eenstemmigheid gesteld was, een Bezending aan die twee Steden af, met de verklaring, dat, zoo zy zich bleven verzetten, men evenwel met de inhuldiging zou voortgaan. De Bezending miste echter het gewenschte gevolg. Zoo te Amsterdam als te Gouda verklaarde de Vroedschap, dat zy de ontworpen voorwaarden niet omschrijven kon, voor dat Zeeland mede de Opdracht onderteekend had, en dat zy er in allen gevalle de Schutteryen en de voorname Burgers over raadplegen wilde: iets dat strijdig was met een vroeger besluit der Staten. Het kwam er dus alleen

op aan, te beslissen, of men, ondanks de beide Steden, tot de inhuldiging zou overgaan of niet. Men was hierover in onderhandeling met den Prins, die zich te Delft bevond, en de zaak zou haar beslag gekregen hebben, toen de Gravekroon, hem toegedacht, voor een martelaarskroon plaats maakte.

73. DE PRINS VAN ORANJE VERMOORD.

De aanslagen van Jauregui en van Salzedo waren niet de laatste geweest, tegen den Prins gesmeed. In 1583 was zekere Pedro Dordogno, een Spanjaart, in hechtenis genomen, en, na beleden te hebben dat hy den Prins vermoorden wilde, ter dood gebracht. Een Fransche Hopman, le Goth genaamd, was in 1584 insgelijks tot het plegen van dien moord aangezocht, doch had het uitgebracht. Kort daarna beleed een koopman te Vlissingen, Hans Hansz geheeten, dat hy het voornemen had gehad, den Prins, met het vertrek waarin deze zich bevond, door buskruid te laten opspringen. Omtrent denzelfden tijd liepen te Delft vier personen op zijn leven, zonder van elkander af te weten, namelijk een Franschman, een Lotharinger, een Engelschman en een Schot. Behalve hen was er nog, in 't begin van April, een Bourgondiër aldaar aangekomen, die onder den naam van François Guion doorging, en die verhaalde, dat zijn vader om de religie geleden had. Hy zelf ging vlijtig ter kerke, en vertoonde zich nooit anders, dan met een bijbel of een psalmboek. By den Prins onder een schoonschijnend voorwendsel toegelaten, werd hy door dezen naar Frankrijk gezonden, in 't gevolg van den Heer van Schoonewal, die hem kort daarna aan den Prins terugzond, om de tijding over te brengen van Anjous dood. Hy vond den Prins te bedde, die zich een tijdlang met hem onderhield, en hem eenig geld gaf om zijn kousen en schoenen, die in slechten staat waren, te herstellen. Doch noodlottiger uitgave had de Prins nooit gedaan; want voor het hem gegeven geld kocht de gewaande Guion geen kousen of schoenen, maar pistolen en kogels. Hiervan voorzien begaf hy zich, in den voormiddag van den 10^{den} July, naar het St. Aagten klooster te Delft, 's Prinsen gewone verblijf, wachtte hem daar op, toen hy naar de eetzaal ging en vroeg hem om een paspoort. Zijn blijkbare ontsteltens en bevende stem maakten zulk een indruk op de Princes, dat zy haren gemaal vraagde, wie die man met dat onaangenaam uitzicht ware. De Prins sloeg er echter geen acht op; maar begaf zich, ten twee ure na den eten, met het paspoort naar beneden. Op den trap ontmoette hem Guion, die, zich

buigende, als om het paspoort aan te nemen, een der pistolen van onder zijn mantel te voorschijn bracht en op den Prins loste. Het schot trof den Prins dwars door het lijf in het hart: hy viel terstond achterover en riep met een zwakke stem: „*Mon Dieu, mon Dieu, aie pitié de moi et de Ton pauvre peuple.*” 's Prinsen Stalmeester, Jacob van Maldere, ondersteunde den stervenden Vorst, en zette hem neder. De Gravin van Schwartzenberg schoot toe en vroeg haren broeder: „of hy zijn ziel den Heere Jezus had aanbevolen,” waarop hy „ja” antwoordde. Dit was zijn laatste woord: opgenomen en te bedde gelegd, blies hy eenige oogenblikken later den adem uit. Alle drie de kogels, waarmede de pistool geladen was, waren in het lijf gedrongen. De Princes was troosteloos: zy had haar vader en haar eersten echtgenoot door het geweer van dweepzuchtige moordenaars zien vallen, een gelijk lot trof nu haren tweeden echtgenoot; was het wonder, dat zy zich afvroeg, of niet eenmaal een gelijk lot haar kind zou wachten?

74. BALTHAZAR GEERAARTS GEVONNIST.

Naauwlijks had de moordenaar zijn gruwzaam feit volbracht, of hy trachtte in de algemeene verwarring te ontkomen. Reeds was hy den trap af, de plaats over en door de stallingen heen, tot aan de stadsvest gekomen, toen hy door twee van 's Prinsen dienaars, by wie zijn wild voorkomen argwaan wekte, gevat werd. Zy hadden hem naauwlijks gegrepen, of andere bedienden en hellebaardiers waren toegesneld, en de moordenaar werd naar 't stadhuis gevoerd. De Regeering kwam byeen, om hem te verhooren, en, hoewel hy in den beginne louter valsche verklaringen deed, bleek alras de geheele waarheid. Hy was namelijk wel in Bourgondiën (te Villefons) geboren, doch Balthazar Geeraarts genoemd, en had al sedert lang gelegenheid gezocht om den Prins te vermoorden. Een Jezuïet te Trier had hem in zijn voornemen gesterkt en naar den Prins van Parma verwezen. Ook aan den Minderbroeder Guy te Doornik had hij zijn geheim ontdekt. Voorts had hy zijn toeleg aan Parma geopenbaard, gelijk mede aan den Raadsheer d'Assonville, die hem geraden had van naam te veranderen. Al deze bekentenissen legde de booswicht op de pijnbank af: hy stond de wreedste folteringen door met een kalmte en moed, eener betere zaak waardig, volhardende by de betuiging, „dat hy geen berouw had over zijn daad: dat hy de pijnigingen wel had verdiend wegens zijn vroegere zonden,

maar niet wegens dezen moord, en dat hy door zijn feit, als wakker voorvechter zijner kerk, den Hemel verdiend had." Gegeesseld zijnde, wees hy met de hand op de bloedige plekken der huid en paste de woorden van Pilatus: *ecce homo!* op zich toe.

Gemachtigden uit den Hove en Provincialen Raad en die van den Gerechte en Schepenen van Delft spraken het navolgende vonnis over hem uit: Zijn rechterhand moest tusschen een gloeiend wafelijzer geschroeid, het vleesch hem op zes plaatsen met gloeiende tangen uit het lijf genepen, hy daarop levend gevierendeeld, 't hart hem uit het lijf gerukt en in 't aangezicht geworpen, het hoofd afgehouden en op een staak gezet, achter 's Prinsen woning, en de vier deelen des lichaams aan de bolwerken van vier poorten der stad ten toon gesteld.

Dit afgrijselijk vonnis werd op Saturday 14 July aan hem voltrokken, en, hoewel hy, den dag te voren, toen het hem werd voorgelezen, hevig ontstelde, stond hy de proef zelve met ongeloofelijke standvastigheid door. Geen geluid, geen teeken der smart ontsnapte hem. Toen zijn hand hem was afgeknel, schudde hy nog de stomp, als wilde hy een kruis maken om het volk te zegenen.

Groot was alom door 't Land de verslagenheid by het vernemen van 's Prinsen dood. Geen vorst, vader of weldoener werd ooit met oprechter tranen beweend. Men vloekte den moordenaar en beklagde het groote verlies van den algemeenen Vader des Lands. Zelfs in de Spaanschgezinde steden, waar de Geestelijkheid voornemens was, voor 's Prinsen dood, als voor een heuchelijke gebeurtenis, Gode dank te zeggen, wilde de gemeente dit niet gedoogen.

Zelfs Parma — al was in die dagen, en in 't byzonder in de oogen van een Italiaan, een moord een even wettig middel als elk ander om zich van een vyand te ontslaan — zelfs Parma schaamde zich, eenig bewijs van tevredenheid te geven en verbood dit aan zijn soldaten. Op zijn raad echter werden de broeder en zuster van den moordenaar, door Filips, by opene brieven van 4 Maart 1589, tot den adelstand verheven.

75. BESLUIT.

Het lijk van den Prins werd gebalsemd en op een praalbed ten toon gesteld, waar duizenden er hunne tranen by kwamen storten. Op Vrijdag 4 Augustus werd het, volgens besluit der Staten van Holland, Zee-

land en Utrecht, in de Nieuwe Kerk te Delft begraven. Te dier gelegenheid ontstond verschil wegens den voorrang tusschen de Algemeene Staten, de Staten van Holland en de Prinsen Raden. Deze laatsten achtten zich daartoe gerechtigd wegens hun naauwe betrekking tot den overledene: de Staten van Holland maakten er aanspraak op als Soevereinen in de Provincie, waar de plechtigheid voorviel: de Algemeene Staten eischten den voorrang als de Hoogste Overheid van den Lande: en in hunnen zin werd dan ook beslist.

De lijkpredikatie was uit Openbaring XIV vs. 13: „Zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven, opdat zy rusten mogen van hunnen arbeid, en hunne werken volgen met hen.”

Ruim een vierde eeuw na des Prinsen dood, toen het twaalfjarige Bestand eenige rust en verademing aan de Nederlanden geschonken had, besloten de Staten, de nagedachtenis van den onvergetelijken Vorst op een duurzame wijze te vereeuwigen. Een heerlijk grafteeken, even sierlijk als kunstig, werd hem naar het plan van den beroemden beeldhouwer Hendrik de Keyser van Utrecht opgericht. Het grafscript is in het Latijn, waarvan de vertaling aldus luidt:

„Ter eere van den Almachtige en ter eeuwige gedachtenis van Willem van Nassau, Prins van Oranje, Vader des Vaderlands, die de welvaart der Nederlanden op hooger prijs heeft gesteld dan zijn eigen belangen en die van zijn geslacht: die tweemaal, grootendeels uit eigen middelen, machtige legers heeft geworven en onder het gezach der Staten heeft te velde gebracht: die Spanjes onderdrukking heeft afgeweerd, de ware Godsdienst beschermd en 's Lands rechten en wetten hersteld: die eindelijk het bevestigen der verkregen vrijheid heeft nagelaten aan zijn zoon Prins Maurits, den erfgenaam van 's Vaders deugden — een held, waarlijk godvruchtig, voorzichtig, onoverwinnelijk: door Filips II, Koning van Spanje en den schrik van Europa, gevreesd, niet ten onder gebracht, noch zelfs aan 't wankelen; maar op diens last, door gehuurde handen, met schendig bedrog vermoord. De Vereenigde Nederlanden hebben dit gedenkteeken, ter eeuwige herinnering zijner verdiensten, doen oprichten.”

De Prins had by zijn vier vrouwen een talrijk kroost verwekt. De kinderen, die hem overleefden, waren: uit Anna van Buren, Filips Willem, en Maria: uit Anna van Saxen, Maurits, Anna en Emilia: uit Charlotte van Bourbon, Louize, Juliana, Elizabeth, Katharina Belgica, Flan-drina, Charlotte Brabantia en Emilia Secunda: uit Louize van Coligny, Frederik Hendrik. Behalve deze kinderen, waarvan de meesten aanzienlijke huwelijken deden, liet de Prins nog een onechten zoon na, Justinus, die Amiraal van Holland werd.

Wat 's Prinsen aart betrof, weinige Vorsten hebben hem in schran-

derheid en voorzichtigheid evenaard of in minzaamheid en werkzaamheid overtroffen. Was hy niet zonder menschelijke zwakheden, en waren zijn eerste handelingen op het staatstoonel van zelfzucht niet vrij te pleiten, de school des tegenspoeds had zijn karakter gelouterd en hem in zijn verdere loopbaan tot een voorbeeld van geduld, lijdzaamheid en Kristelijke onderwerping gevormd.
